

SINESTESIA BASA JAWI ING CERBUNG

KALAWARTI DJAKA LODHANG

WARSA 2012

SKRIPSI

Dipunaturaken dhateng Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

Minangka Jejangkeping Pendadaran

Anggayuh Gelar Sarjana Pendidikan

Dening :

Dwi Lestari

10205244049

PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA

JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH

FAKULTAS BAHASA DAN SENI

UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA

2014

PASARUJUKAN

Pendadaran skripsi kanthi irah-irahan *Sinestesia Basa Jawi Ing Cerbung
Kalawarti Djaka Lodhang Warsa 2012* menika saged katindakaken awit sampun
pikantuk palilah saking pembimbing.

Yogyakarta, 26 Juni 2014

Pembimbing

Prof. Dr. Suwarna, M. Pd

NIP. 19640201 198812 1 001

PANGESAHAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Sinestesia Basa Jawi Ing Cerbung Kalawarti Djaka Lodhang Warsa 2012* menika sampun dipunandharaken wonten salebeting pendadaran wonten ing sangajengipun *dewan penguji* rikala tanggal 14 Juli 2014 saha dipuntetepaken lulus.

DEWAN PENGUJI

Asma	Jabatan	Tapak Asma	Tanggal
1. Dr. Suwardi, M.Hum.	Ketua Penguji		17 Juli 2014
2. Sri Hertanti Wulan, M.Hum.	Sekretaris Penguji		18 Juli 2014
3. Drs. Hardiyanto, M.Hum.	Penguji I		17 Juli 2014
4. Prof. Dr. Suwarna, M. Pd.	Penguji II		21 Juli 2014

Yogyakarta, 21 Juli 2014
Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
Dekan,

Prof. Dr. Zamzani, M.Pd.
NIP.19550505 198011 1 001

WEDHARAN

Ingkang tapak asma wonten ing ngandhap menika, kula:

Nama : Dwi Lestari

NIM : 10205244049

Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa

Fakultas : Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta

ngandharaken bilih skripsi menika asil panaliten kula piyambak. Sakmangertos kula, skripsi menika boten sami kaliyan ingkang kaserat dening tiyang sanes, kejawi perangan – perangan tartamtu ingkang kula pendhet kangge dhasar panyeratan kanthi nggatosaken tata cara saha paugeran panyeratan skripsi ingkang umum.

Seratan wedharan menika kaserat kanthi saestu. Menawi kasunyatanipun kabukti bilih wedharan menika boten leres, prekawis menika dados tanggel jawab kula pribadi.

Yogyakarta, 26 Juni 2014

Panyerat,

Dwi Lestari

SESANTI

“Sesungguhnya sesudah kesulitan ada kemudahan.”

(QS. Al – Insyirah :6)

“Tumandang sing temen, tliti lan tata, aja lali kinanthi donga.”

(Panyerat)

“Sabar lan ikhlas iku ilmu sing angel lakonane, nanging sapa sing iso nglakoni,
kamulyan ganjarane.”

(Panyerat)

PISUNGSUNG

Kanthi raos syukur dhumateng Allah SWT, skripsi menika kula aturaken dhateng tiyang sepuh kula, Bapak Murmo saha Ibu Parjiyah ingkang sampun paring panjurung, panyengkuyung saha donga pangestu saengga skripsi menika saged paripurna.

PRAWACANA

Puji syukur panyerat aturaken dhumateng Allah SWT ingkang sampun paring rahmat saha hidayahipun, saengga panyerat saged ngrampungaken skripsi kanthi irah – irahan “*Sinestesia Basa Jawi Ing Cerbung Kalawarti Djaka Lodhang Warsa 2012*”. Skripsi menika dipundamel kangge njangkepi sarat anggayuh gelar *Sarjana Pendidikan*.

Skripsi menika kaserat kanthi pambiyantu saking Bapak Prof. Dr. Suwarna, M. Pd. minangka pembimbing ingkang sampun paring panjurung, pamrayogi, panyaruwe, saha bimbingan kanthi sabar saha tulus sadangunipun kula nyerat skripsi, satemah skripsi menika saged paripurna kanthi sae.

Skripsi menika saged paripurna ugi amargi sampun dipunsengkuyung saking mapinten – pinten *pihak*. Awit saking menika, panyerat ngaturaken agunging panuwun dhateng:

1. Bapak Prof. Dr. Rochmat Wahab, M. Pd. MA. minangka Rektor Universitas Negeri Yogyakarta ingkang sampun paring wekdal dhateng kula kangge pados ngelmu;
2. Bapak Prof. Dr. Zamzani, M. Hum. minangka Dekan Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta;
3. Bapak Dr. Suwardi Endraswara, M. Hum. minangka Pangarsa Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring idin kangge nglampahi panaliten menika;
4. Ibu Hesti Mulyani, M. Hum. minangka dosen Pembimbing Akademik ingkang sampun paring bimbingan, panyengkuyung saha panjurungipun sadangunipun kula sinau ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta;
5. Bapak Ibu dosen Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah awit saking sedaya ngelmu ingkang mumpangat sanget kangge kula;
6. *Staf* karyawan Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah awit saking pambiyantunipun;

7. *Dosen Penguji Tugas Akhir Skripsi* ingkang sampun paring pambiji saha pamrayoginipun;
8. Tiyang sepuh kula, Bapak Murmo saha Ibu Parjiyah, mbakyu kula Ari Yulianti, Kangmas kula Widayanto sarta sedaya kaluwarga awit saking panjurung saha pandonganipun;
9. Kanca – kanca PBD 2010, mliginipun kelas H, saha sedaya pihak ingkang sampun paring panjurung saha pandonganipun dhateng panyerat saengga skripsi menika saged paripurna kanthi sae.

Temtu kemawon skripsi menika dereng saged kawastanan sae, jangkep menapa malih sampurna. Pramila saking menika sedaya pamrayogi menapa dene panyaruwe saking sedayanipun tansah katampi kanthi bingahing manah saha agunging panuwun. Wasana, kanthi raos andhap asor panyerat gadhah panganjab mugi – mugi skripsi menika saged murakabi tumrap pamaos saha panyerat.

Yogyakarta, 26 Juni 2014

Panyerat,

Dwi Lestari

WOSING ISI

PASARUJUKAN	ii
PENGESAHAN	iii
WEDHARAN	iv
SESANTI	v
PISUNGSUNG	vi
PRAWACANA	vii
WOSING ISI	ix
DAFTAR TABEL	xii
DAFTAR LAMPIRAN	xiii
DAFTAR CEKAKAN	xiv
SARINING PANALITEN	xv

BAB I PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten	1
B. Underaning Perkawis	4
C. Watesaning Perkawis	5
D. Wosing Perkawis	5
E. Ancasing Panaliten	5
F. Paedahing Panaliten	6
G. Pangertosan	6

BAB II GEGARAN TEORI

A. Andharan Teori	8
1. Semantik	8
2. <i>Makna</i>	9
3. Jinis – jinisipun <i>Makna</i>	10
4. Ewahipun Teges	14
5. Jinis Ewah – ewahanTeges.....	18
6. <i>Sinestesia</i>	20

7. Jinisipun <i>Sinestesia</i>	23
8. Faktor ingkang Mangaribawani Panganggening <i>Sinestesia</i> saha Fungsipun <i>Sinestesia</i>	28
9. Diksi	33
10. Diksi Indria	34
11. Karya Sastra	36
12. Cerbung	37
B. Panaliten ingkang Laras	38
C. Nalaring Pikir	40

BAB III CARANIPUN PANALITEN

A. Jinisipun Panaliten	43
B. <i>Data</i> saha Sumber <i>Data</i> Panaliten	43
C. Caranipun Ngempalaken <i>Data</i>	44
D. Pirantining Panaliten	46
E. Caranipun Nganalisis <i>Data</i>	46
F. Caranipun Ngesahaken <i>Data</i>	47

BAB IV ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

A. Asiling Panaliten	48
B. Pirembagan Asiling Panaliten	69
1. Jinis <i>Sinestesia</i> ingkang wonten ing Cerbung Kalawarti <i>Djaka</i> <i>Lodhang</i> Warsa 2012	69
a) <i>Sinestesia</i> saking Indera Panggrayang dados Indera Pangrungu	69
b) <i>Sinestesia</i> saking Indera Panggrayang dados Indera Pandulu	72
c) <i>Sinestesia</i> saking Indera Pangraos dados Indera Pandulu .	75
d) <i>Sinestesia</i> saking Indera Pangraos dados Indera Pangrungu	79
e) <i>Sinestesia</i> saking Indera Pangganda dados Indera	

Pangrungu	82
f) <i>Sinestesia</i> saking Indera Pandulu dados Indera	
Pangrungu	83
g) <i>Sinestesia</i> saking Indera Pangrungu dados Indera	
Pandulu	65
h) <i>Sinestesia</i> saking Indera Pangrungu dados Indera	
Panggrayang	88
2. <i>Makna Sinestesia</i> ingkang wonten ing Cerbung Kalawarti	
<i>Djaka Lodhang</i> Warsa 2012	90
a) <i>Makna Afektif</i>	90
b) <i>Makna Referensial</i>	92
c) <i>Makna Kolokatif</i>	95
3. <i>Ginanipun Sinestesia</i> ingkang wonten ing Cerbung Kalawarti	
<i>Djaka Lodhang</i> Warsa 2012	97
a) Ngalusaken Teges Supados Langkung Sopan	97
b) Nedahaken Raos Boten Remen	99
c) Kangge Nedahaken Raos Duka	102
d) Kangge Nedahaken Raos Remen	105
e) Kangge Maringi Gambaran	107
f) Kangge Nyangetaken Teges	109
 BAB V PANUTUP	
A. Dudutan	113
B. <i>Implikasi</i>	114
C. Pamrayogi	114
KAPUSTAKAN	115
LAMPIRAN	117

DAFTAR TABEL

Tabel 1	: Wujud Kertu <i>Data</i>	45
Tabel 2	: Jinis <i>Sinestesia</i> ingkang wonten ing Cerbung Kalawarti <i>Djaka</i> <i>Lodhang</i> Warsa 2012	49
Tabel 3	: <i>Makna Sinestesia</i> ingkang wonten ing Cerbung Kalawarti <i>Djaka</i> <i>Lodhang</i> Warsa 2012	58
Tabel 4	: Ginanipun <i>Sinestesia</i> ingkang wonten ing Cerbung Kalawarti <i>Djaka Lodhang</i> Warsa 2012	62
Tabel 5	: <i>Analisis Jinis, Makna</i> saha Ginanipun <i>Sinestesia</i> wonten ing Cerbung Kalawarti <i>Djaka Lodhang</i> Warsa 2012	117

DAFTAR LAMPIRAN

1. *Analisis Jinis, Makna, saha Ginanipun Sinestesia ing Cerbung Kalawarti
Djaka Lodhang Warsa 2012 117*

DAFTAR CEKAKAN

KSLJ	: <i>Kidung Sukma Larasing Jiwa</i>
PG	: <i>Pak Guru</i>
Pndl	: Pandulu
Pnggd	: Pangganda
Pngru	: Pangrungu
Pggryg	: Panggrayang
Pngrs	: Pangraos
Als Tgs	: Ngalusaken Teges
Rs Duka	: Nedahaken Raos Duka
Rs Remen	: Nedahaken Raos Remen
Rs Btn Remen	: Nedahaken Raos Boten Remen
Nggambar	: Kangge Maringi Gambaran
Nyangetaken	: Kangge Nyandetaken Teges

SINESTESIA BASA JAWI ING CERBUNG KALAWARTI DJAKA LODHANG WARSA 2012

**Dening:
Dwi Lestari
NIM 10205244049**

SARINING PANALITEN

Panaliten menika dipuntindakaken kanthi ancas inggih menika (1) kangge ngandharaken jinis *sinestesia* ingkang wonten ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012; (2) kangge ngandharaken *makna sinestesia* ingkang wonten ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012; (3) kangge ngandharaken ginanipun *sinestesia* ingkang wonten ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

Panaliten menika kalebet jinis panaliten *deskriptif*. *Sumber data* ing panaliten menika inggih menika cerbung ing kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012, cerbung ingkang dipunginakken menika wonten 2 irah – irahan inggih menika *Kidung Sukma Larasing Jiwa saha Pak Guru*. *Data* ing panaliten inggih menika frasa, klausa saha ukara – ukara ingkang ngalami ewah – ewahan teges amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012. *Teknik* anggenipun ngempalaken *data* inggih menika kanthi cara maos saha nyerat. Pirantining panaliten inggih menika tabel *analisis data* ingkang dipunbiyantu ngginakaken kertu *data*. Wondene caranipun nganalisis *data* ngginakaken *analisis deskriptif*. Cara ngesahaken *data* dipunpikantuk mawi *validitas semantik kontekstual* saha *reliabilitas stabilitas*.

Panaliten ngasilaken jinis – jinis *sinestesia* ingkang wonten ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 ingkang antawisipun inggih menika: (1) *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pangrungu, (2) *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pandulu, (3) *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu, (4) *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pangrungu, (5) *sinestesia* saking indera pangganda dados indera pangrungu, (6) *sinestesia* saking indera pandulu dados indera pangrungu, (7) *sinestesia* saking indera pangrungu dados indera pandulu, (8) *sinestesia* saking indera pangrungu dados indera panggrayang. *Makna sinestesia* ingkang wonten ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 inggih menika: (1) *makna afektif*, (2) *makna referensial*, saha (3) *makna kolokatif*. Ginanipun *sinestesia* ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 antawisipun inggih menika: 1) ngalusaken teges supados langkung sopan, (2) kangge nedahaken raos duka, (3) kangge nedahaken raos remen, (4) kangge nedahaken raos boten remen, (5) kangge maringi gambaran, saha (6) kangge nyangetaken teges.

BAB I

PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten

Basa minangka pirantos wicantenan ingkang wigati tumrap masarakat, amargi basa menika dipunginakaken kangge sesambetan kaliyan tiyang sanes. Kanthi ngginakaken basa ingkang sae saha trep, andharan *informasi* utawi pamanggih saged dipuntampi kanthi sae dening tiyang sanes.

Pirantos ingkang kangge ngandharaken ide utawi pamanggih kalawau boten namung winates ing basa lisan utawi kanthi wicantenan kemawon, ananging ugi ngginakaken basa seratan. Satunggaling wujud basa seratan inggih menika karya sastra ingkang awujud cerbung. Cerbung minangka salah satunggaling jinis karya sastra prosa, ingkang ngandharaken satunggaling cariyos kanthi boten cuthel sepisan utawi cariyosipun dipunpethal - pethal. Cerbung menika padatanipun kaserat wonten ing satunggaling kalawarti.

Kawigegan pangripta anggenipun nyerat cerbung menika boten uwal saking diksi utawi pamilihing tembung. Diksi utawi pamilihipun tembung inggih menika pamilihing saha panganggening tembung ingkang sae saha trep ing satunggaling ukara. Jinisipun diksi menika maneka warni, salah satunggalipun inggih menika diksi indria. Diksi indria minangka diksi kangge ngandharaken ide – ide ingkang mligi, ingkang dipuntampi dening panca indera. Panca indera manungsa menika wonten gangsal inggih menika indera pandulu (netra), indera pangrungu

(talingan), indera pangraos (ilat), indera panggrayang (kulit), indera pangganda (grana).

Kathahipun diksi ingkang dipunginakaken dening pangripta anggenipun nyerat cerbung menika saged njalari ewahipun teges saking tembung – tembung ingkang dipunginakaken dening pangripta. Ewahipun teges saking tembung – tembung ingkang dipunginakaken dening pangripta menika temtu kemawon boten namung amargi kathahipun diksi ananging ugi wonten faktor sanes, inggih menika wontenipun *pertukaran tanggapan* indera. Ewahipun teges ingkang dipundayani amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera dipunsebut *sinestesia*. *Sinestesia* menika asring kapanggihaken ing satunggaling prastawa pacelathonan ing padintenan, ing iklan, pawartos, ugi wonten ing karya sastra. Wonten ing pacelathonan padintenan, *sinestesia* dipunginakaken kangge nggambaraken pangraosanipun satunggaling tiyang. Semanten ugi wonten ing ing karya sastra cerbung, mliginipun cerbung ing kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012, pangripta ugi kathah ngginakaken *sinestesia* kangge nggambaraken menapa kemawon ingkang dipunraosaken dening paraga – paraga ing cariyos. Tuladha panganggenipun *sinestesia* ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 saged katingal ing *kutipan* ngandhap menika:

“Kadospundi, Pak Dar? Ana sing nuju prana?” **pitakone Baskara lembut** sawise Darsana lungguh kanthi mapan. (KSLJ/edisi 49/kc 19).

Pethikan pacelathon ing nginggil wonten *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pangrungu, katingal saking tembung “lembut” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ananging wonten ing

ukara kasebut dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi tembung “lembut” ing ukara kasebut dipungayutaken kaliyan tembung “pitakone”. Kanthi mekaten tembung “lembut” ing ukara kasebut sampun boten dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) nanging ewah dados dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi ukara “pitakone Baskara lembut” ing ukara ing nginggil tegesipun inggih menika “Baskara anggenipun nyuwun pirsu kaliyan Darsana kanthi sareh”.

Pramila saking andharan – andharan ing nginggil panaliti badhe ngrembag bab *sinestesia* ingkang wonten ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012. Panaliti ngginakaken cerbung ing kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 menika amargi ing salebetipun cerbung ing kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 menika *sinestesia* kathah dipunginakaken dening pangripta. *Sinestesia* ingkang dipunginakaken dening pangripta ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 menika ugi *variatif*. Kejawi mekaten, panaliti ngginakaken cerbung amargi pangripta anggenipun nyerat cariyosipun boten cuthel sepisan ananging dipunpethal ing perangan ingkang miturut pangripta ndadosaken pamaos kepengin mangertos cariyos saklajengipun. Ingkang badhe dipunandharaken ing panaliten menika inggih menika jinis – jinisipun *sinestesia*, makna *sinestesia* saha ginanipun *sinestesia* ingkang wonten ing cerbung ing kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

B. Underaning Perkawis

Saking dhasaring panaliten ing nginggil, saking dipunpendhet underaning perkawis inggih menika.

1. Jinis – jinisipun *sinestesia* ingkang wonten ing cerbung ing kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.
2. *Makna sinestesia* ingkang wonten ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.
3. Ginanipun *sinestesia* ing cerbung ing kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.
4. *Sinestesia* ingkang kathah dipunginakaken ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

C. Watesaning Perkawis

Adhedhasar saking underaning perkawis ing nginggil saha supados panaliten menika langkung gampil, saengga kedah dipunwatesi menapa perkawisipun. Panaliten menika dipunwatesi ing perkawis ing ngadhap menika.

1. Jinis – jinisipun *sinestesia* ingkang wonten ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012
2. *Makna sinestesia* ingkang wonten ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.
3. Ginanipun *sinestesia* ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

D. Wosing Perkawis

Saking underaning perkawis saha watesaning perkawis ing nginggil, saged dipunpendhet wosipun perkawis inggih menika.

1. Menapa kemawon jinis – jinisipun *sinestesia* ingkang wonten ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012?
2. Menapa kemawon *makna sinestesia* ingkang wonten ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012?
3. Menapa kemawon ginanipun *sinestesia* ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012?

E. Ancasing Panaliten

Ancasipun saking panaliten menika inggih menika :

1. ngandharaken jinis – jinisipun *sinestesia* ingkang wonten ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012;
2. ngandharaken *makna sinestesia* ingkang wonten ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012;
3. ngandharaken menapa kemawon ginanipun *sinestesia* ing cerbung ing kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

F. Paedahipun Panaliten

Paedahipun saking panaliten menika antawisipun inggih menika.

1. Kanthi panaliten menika dipunanjab saged maringi wawasan dhateng pamaos babagan *ilmu semantik* saha saged paring sumbangan teori kangge ningkataken wawasan anggenipun naliti babagan ewahipun teges.
2. Panaliten menika dipunanjab saged maringi informasi babagan ewahipun teges mliginipun *sinestesia* ingkang wonten ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.
3. Panaliten menika dipunanjab ngimbuhi *kajian – kajian* dening karya sastra, mliginipun cerbung.

G. Pangertosan

Istilah ingkang badhe dipunginakaken wonten ing panaliten menika inggih menika.

1. *Sinestesia* inggih menika ewahipun teges ingkang dipundayani amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera. Ing panaliten menika ingkang badhe dipuntliti namung jinis – jinisipun *sinestesia*, *makna sinestesia*, saha ginanipun *sinestesia* ingkang wonten ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.
2. Kalawarti *Djaka Lodhang* inggih menika satunggaling jinis kalawarti basa Jawi ingkang medal seminggu sepisan.
3. Cerbung minangka salah satunggaling jinis karya sastra prosa, ingkang ngandharaken satunggaling cariyos kanthi boten cuthel sepisan utawi

cariyosipun dipunpethal - pethal. Cerbung menika padatanipun kaserat wonten ing satunggaling kalawarti.

BAB II

GEGARAN TEORI

A. Andharan Teori

1. Semantik

Tembung semantik dipunpendhet saking basa Yunani, *sema* ingkang tegesipun tandha/lambang. *Fokus kajian* semantik inggih menika ngrembag babagan *makna* satunggaling tembung utawi basa. Miturut Riemer (2010: 23) ancasipun saking *kajian* semantik inggih menika kangge ngandharaken *makna* saking tembung – tembung ing satunggaling basa. Semantik dipunsebut *teori makna*, jumbuh kaliyan pamanggihipun Lyons (lumantar Pateda, 2001 : 45) ingkang ngandharaken bilih semantik inggih menika ngelmu ingkang nyinau babagan *makna*.

Semantik minangka satunggaling cabang saking *ilmu linguistik*, jumbuh kaliyan pamanggihipun Palmer (1976 : 1), semantik minangka *teori makna* utawi *teori arti*, saking *cabang ilmu linguistik* ingkang nliti babagan *makna*. Pamanggihi ingkang sami ugi dipunandharaken dening Parera (2004 : 42), semantik inggih menika minangka satunggaling *cabang studi linguistik general*. Semantik ugi nyinau babagan lambang – lambang utawi tandha – tandha ingkang ngandharaken *makna*. Jumbuh kaliyan pamanggihipun Chaer (1995: 2), semantik inggih menika *istilah* ingkang dipunginakaken ing *bidang linguistik* ingkang nyinau gayutan antawisipun tandha – tandha *linguistik* kaliyan menapa ingkang dipuntandhai.

Adhedhasar saking pamanggihipun para ahli ing nginggil saged dipunpendhet dudutan bilih semantik inggih menika ngelmu ingkang nyinau/nliti babagan *makna* ing satunggaling tembung/basa.

2. *Makna*

Chaer (1989:59) ngandharaken menawi bandhe mahami menapa ingkang dipunsebut *makna* menika kedah mangertos *teori* ingkang dipunandharaken dening Ferdinand De Saussure. Miturut De Saussure, saben tandha *linguistik* ngewrat 2 *unsur* inggih menika (1) ingkang dipuntegesi (*signifie', signified*) saha (2) ingkang negesi (*signifiant, signifier*). Ingkang dipuntegesi (*signifie', signified*) inggih menika konsep utawi *makna* saking satunggaling tandha *bunyi*, lajeng ingkang negesi (*signifiant, signifier*) inggih menika *bunyi* – *bunyi* ingkang kabentuk saking fonem – fonem basa ingkang sami gegayutan. Kanthi mekaten saben tandha *linguistik* menika ngewrat *unsur bunyi* saha *unsur makna* ingkang padatanipun nedahaken satunggaling *referen* minangka *unsur* saking njawi basa (*esktralingual*).

Pamanggih sanes saking Ulman (lumantar Pateda, 2001:45) ngandharaken bilih saben tembung ingkang dipunandharaken dening satunggaling tiyang menika ngewrat tigang perkawis inggih menika *name, sense* saha *thing*. *Makna* menika kalebet ing *sense*, tegesipun menawi satunggaling tiyang mireng tembung tartamtu, tiyang kasebut lajeng mbayangaken piranti utawi perkawis menapa ingkang dipunkajengaken. Lajeng, tiyang kalawau saged mangertos *maknanipun* menapa, saengga saged ngandharaken menapa pangertosanipun saking perkawis

kalawau. Gayutan antawisipun nama kaliyan pangertosan menika ingkang dipunsebut *makna*.

Oden saha Richard (lumantar Aminudin, 1988:22) ngandharaken bilih tegesipun *makna* inggih menika gayutan antawisipun basa kaliyan lingkungan njawi ingkang sampun dipunmupakati dening ingkang ngginakaken basa saengga saged sami mangertos. Pangertosan menika menika ngewrat tigang *unsur pokok* babagan *makna*, inggih menika wontenipun gayutan antawisipun basa kaliyan lingkungan njawi, mupakatipun tiyang ingkang ngginakaken basa saha *informasi* ingkang dipunandharaken.

Saking pamanggih – pamanggih ing nginggil saged dipunpendhet dudutan bilih pangertosan *makna* inggih menika teges ingkang wonten ing satunggaling tembung utawi basa ingkang dipunsrujuki dening pangangge basa saengga tembung utawi basa kalawau saged dipunginakaken kangge pacelathonan.

3. Jinis – jinisipun *Makna*

Chaer (2002:59-60) ngandharaken bilih jinisipun *makna* ing antawisipun inggih menika.

a) *Makna Leksikal* saha *Makna Gramatikal*

Makna leksikal inggih menika *makna* satunggaling tembung nalika tembung kalawau taksih madeg piyambak utawa nalika taksih bebas. *Makna leksikal* boten gumantung kaliyan ukara, amargi *makna leksikal* menika satunggaling tembung ingkang maknanipun saged dipunpriksani ing bausastra utawi ing kamus. *Makna gramatikal* inggih menika *makna* wonten ing satunggaling ukara. Satunggaling

tembung saged gadhah *makna leksikal* uga saged gadhah *makna gramatikal*. Menawi *makna leksikal*, surasanipun tembung saged dipunpriksani ing kamus, wondene *makna gramatikal* surasanipun kedah dipungayutaken kaliyan ukaranipun. Umpaminipun ukara kados ing ngandhap menika:

- (a) Winarsih iku **tumane akeh banget**.
- (b) Nyambut gawe klelar - kleler kaya **tuma kathok**.

Ukara ing nginggil ingkang (a) menika ngewrat *makna leksikal*, wondene ingkang (b) menika ngewrat *makna gramatikal*.

b) *Makna Referensial*

Makna referensial inggih menika *makna* ingkang langsung nedahaken marang tembung ingkang dipunkajengaken, utawi *maknanipun* menika wonten gegayutan kaliyan kasunyatan. *Makna referensial* menika padatanipun *maknanipun* menika sampun mujudaken pasarujukan ing bebrayan utawi *maknanipun* mujudaken *kesepakatan bersama*. Umpaminipun, perangan saking badanipun manungsa ingkang ginanipun kangge mlampah, menika wonten ing masarakat dipunwastani suku.

c) *Makna Denotatif saha Makna Konotatif*

Makna denotatif inggih menika *makna* dhasar satunggaling tembung utawi *satuan* basa ingkang bebas saking *nilai raos*. *Makna konotatif* inggih menika *makna* tembung ingkang gadhah *makna* tambahan awujud *nilai raos*. *Nilai raos* kasebut saged asipat *positif*, *negatif*, alus utawi kasar. Tuladha, tembung “babaran” saha “manak”, ingkang gadhah *makna denotatif* ingkang sami inggih menika medalaken bayi saking guwa garba. Ananging kekalih tembung kasebut

gadhah *makna konotatif* ingkang beda. Tembung “babaran” gadhah *makna konotasi* alus, wondene “manak” gadhah *makna konotasi* kasar.

d) *Makna Tembung saha Makna Istilah*

Saben tembung utawi leksem menika temtu kemawon gadhah *makna*. Ananging ing panganggenipun *makna* satunggaling tembung saged katingal cetha saking kadospundi *konteks* ukaranipun. *Makna* tembung menika sipatipun taksih umum, kasar saha dereng cetha. Umpaminipun tembung “toya” menika tegesipun taksih umum. Saged toya ing sumur, toya jawah, toya ingkang kangge ngunjuk, lsp.

Makna istilah inggih menika makna ingkang sampun tetep saha sampun cetha, boten *ambigu* sinaosa tanpa *konteks* ukara. *Makna istilah* menika asring dipunginakaken ing perangan tartamtu, kadosta tembung “tahanan” menawi ing *bidang hukum* menika tegesipun sampun cetha inggih menika tiyang ingkang dipunkunjara gegayutan kaliyan perkawis *hukum*.

e) *Makna Asosiatif*

Makna asosiatif sejatosipun inggih menika tandha utawi lambang ingkang dipunginakaken dening masarakat basa kangge nedahaken satunggaling sipat. Umpaminipun tembung “melati” *maknanipun* suci/*lambang kesucian*, warna abrit menika *maknanipun* wantun/*lambang keberanian*.

f) *Makna Kolokatif*

Makna kolokatif padatanipun gegayutan kaliyan panganggening mapinten – pinten tembung ing lingkungan ingkang sami (Pateda 2001:110). Umpaminipun

satunggaling tiyang nyebutaken uyah, gendis, bawang, brambang, jahe, laos, lsp, tembung menika gegayutan kaliyan lingkungan pawon, inggih menika nama – namanipun bumbu pawon. Lajeng tembung graji, pahat, catut, cethok, linggis, lsp, menika gegayutan kaliyan lingkungan tukang.

g) *Makna Afektif*

Makna afektif minangka *reaksi/tanggapan* ingkang gegayutan kaliyan pangraosanipun satunggaling tiyang saksampunipun satunggaling tiyang kalawau mireng , pirsa saha maos satunggaling perkawis. *Makna afektif* nggambaraken pangraosanipun satunggaling tiyang, kalebet kadospundi sikapipun (Geoffrey, 1974: 4). Umpaminipun kados ing pacelathonan ngandhap menika:

Dewi : “Ya Allah Mbak Iko, kukumu elike banget.”
 Iko : “Apa kowe wik ngece, tinimbang kowe ora tau menicure padicure, **wangsulane Iko sengkak.**”

Pacelathonan ing nginggil ngewrat *makna afektif*, amargi nedahaken tanggepan ingkang dipunraosaken dening satunggaling tiyang saksampunipun mireng satunggaling perkawis.

Tembung “wangsulane Iko sengkak” ingkang tegesipun “Iko anggenipun mangsuli pitakenan saking Dewi kanthi swanten ingkang boten sekeca dpunmirengaken” menika nedahaken *tanggapan* saking Iko saksampunipun mireng pamanggihipun Dewi. Iko ngraos duka amargi pangandikanipun Dewi menika dipunanggep mranani penggalhipun Iko, Dewi menika sampun ngece

Iko, saengga Iko anggenipun mangsuli kanthi swanten ingkang boten sekeca dipunmirengaken.

4. Ewahipun Teges

Miturut Keraf (1991 : 95 – 96) trep menapa boten panganggenipun satunggaling tembung kangge ngandharaken satunggaling perkawis, gumantung saking menapa tegesipun. Jaman ingkang tansaya ngrembaka ndadosaken tembung – tembung ingkang dipunginakaken langkung kathah, saengga teges saking tembung – tembung ingkang dipunginakaken ugi saged ewah. Kangge njagi supados pilihanipun tembung menika saged trep, saben penutur basa kedah nggatosaken ewahipun teges ingkang kadadosan. Ingkang njalari ewahipun teges menika boten namung saking perkawis wekdal, ananging ugi saking perkawis papanipun. Satunggaling tembung ingkang rumiyin dipusumurupi kaliyan sedaya masarakat basa, dangu – dangu saged ewah tegesipun ing satunggaling papan tartamtu. Ewahipun teges menika kadadosan amargi pangaribawa saking kathah faktor. Miturut Chaer (1995:132 – 149) ewahipun teges saged kadadosan amargi pangaribawa saking faktor – faktor ing ngandhap menika :

a Pangrembakaning Ngelmu saha *Tekhnologi*.

Pangrembakanipun ngelmu saha awit saking majengipun *teknologi* saged nyebabaken ewahipun teges satunggaling tembung. Umpaminipun tembung “sastra”, kala rumiyin maknanipun inggih menika “seratan utawi buku ingkang ngewrat kawruh”, amargi saking pangrembakanipun jaman tegesipun ewah dados “satunggaling wujud karya ingkang sipatipun kreatif.”

b. *Perkembangan Sosial Budaya*

Perkembangan bidang sosial saged nyebabaken ewahipun teges. Umpaminipun tembung “sarjana” menawi miturut Jawi Kina tegesipun kala rumiyin inggih menika “tiyang ingkang wasis”. Ananging sakmenika tegesipun ewah dados “tiyang ingkang sampun lulus saking perguruan tinggi”.

c. *Beda saking Bidang Panganggening Tembung*

Ewahipun teges ingkang dipunpangaribawani dening beda saking *bidang panganggening tembung* tegesipun inggih menika tembung – tembung ingkang dados *kosakata ing bidang – bidang tartamtu ing pagesangan kadosta ing bidang pertanian* wonten tembung macul, matun, tandur, nyebar winih, lsp.

d. *Wontenipun Asosiasi*

Ewahipun teges amargi wontenipun *asosiasi* menika gadhah pangertosan bilih satunggaling tembung menika saged gadhah 2 teges, gumantung kadospundi ukaranipun. Umpaminipun tembung “amplop”, teges aslinipun inggih menika pirantos kangge ngirim layang utawi serat. Ananging menawi tembung “amplop” menika dipunginakaken ing ukara “Sampun Pak, paringi amplop kemawon supados perkawis menika enggal purna”, tembung “amplop” ing ukara kasebut tegesipun sampun boten pirantos kangge ngirim layang utawi serat, ananging tegesipun dados arta kangge nyogok.

e. *Pertukaran Tanggapan Indera*

Panca indera manungsa menika wonten gangsal, inggih menika indera pandulu (netra), indera pangrungu (talingan), indera panggrayang (kulit), indera

pangganda (grana), indera pangraos (ilat). Saben panca indera menika gadhah kaginaan piyambak – piyambak kangge nampi sedaya kadadosan ing donya menika. Raos panas, adhem, menika dipuntampi dening indera panggrayang (kulit). Raos pait, legi, asin, kecut, seger, menika dipuntampi dening indera pangraos (ilat). Kadadosan ingkang wonten gayutanipun kaliyan netra kadosta peteng, padhang, bening, menika dipuntampi dening Indera pandulu(netra). Mekaten ugi menapa kemawon ingkang wonten gayutanipun kaliyan gandha, menika dipuntampi dening Indera pangganda (grana).

Saking gangsal Indera menika, antawisipun satunggal Indera kaliyan Indera sanesipun menika gadhah gayutan ingkang rapet sanget, saengga tembung ingkang sajatosipun namung kangge satunggal Indera saged dipunginakaken kangge indera sanesipun. Menika ingkang njalari wontenipun *pertukaran tanggapan* indera. Umpaminipun tembung “lembut” ing ukara :

“Desi kae seneng nganggo **klambi sing warnane lembut** lan kesane surem”.

Ing pethikan ukara kasebut wonten *pertukaran tanggapan* Indera, katingal saking tembung “lembut”. Wonten *pertukaran tanggapan* saking indera panggrayang dados indera pandulu . Tembung “lembut” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ananging wonten ing ukara kasebut dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi tembung “lembut” ing ukara kasebut dipungayutaken kaliyan tembung “warna”. Kanthi mekaten tembung “lembut” ing ukara kasebut sampun boten dipuntampi dening indera panggrayang nanging ewah dados dipuntampi dening indera pandulu amargi ukara “klambi

sing warnane lembut” ing ukara ing nginggil tegesipun inggih menika “rasukanipun warnanipun boten nyolok”. Kadadosan menika dipunsebat *sinestesia* utawi ewahipun teges ingkang dipundayani amargi wontenipun *pertukaran* tanggapan indera.

f. Wontenipun *Tanggapan* ingkang Beda

Saben tembung menika sajatosipun sampun gadhah *makna leksikal* ingkang tetep, ananging amargi wontenipun *pandangan hidup* saha *ukuran norma* ing pagesangan ing masyarakat, saengga dadosaken kathah tembung ingkang gadhah nilai raos asor saha nilai raos sae. Umpanipun tembung “kawin” (*makna peyoratif*) ing jaman sakmenika dipunanggep tembung ingkang gadhah nilai raos asor, tembung ingkang gadhah nilai raos sae ing jaman sakmenika inggih tembung “nikah”.

g. Wontenipun *Singkatan*

Wonten ing basa Indonesia wonten tembung – tembung utawi *ungkapan* ingkang anggenipun ngucapaken saha anggenipun nyerat boten dipungunemaken utawi dipunserat kanthi jangkep ananging tiyang sampun mangertos menapa tegesipun. Kathah tiyang ingkang ngginakaken *singkatan* tinimbang ngginakaken kanthi wutuh.

Tuladhanipun ukara ngagem basa Indonesia menika “*Ayahnya meninggal tadi malam*”, tembung “*meninggal*” wonten ing ukara kasebat temtu kemawon tegesipun “seda/tilar donya”. Boten kedah dipunserat kanthi jangkep, tiyang sampun mangertos menapa tegesipun saking tembung kalawau.

h. *Proses Gramatikal*

Ingang dipunsebut proses *gramatikal* menika kadosta *afiksasi*, *reduplikasi* saha *komposisi*. Sedaya *proses gramatikal* menika saged nyebabaken ewahipun teges. Ananging sajatosipun boten amargi ewahipun teges amargi wujudipun tembung sampun ewah amargi proses *gramatikal*.

i. *Pangrembakaning Istilah*

Pangrembakanipun *istilah* amargi jaman ingkang tansaya majeng saged dadosaken ewahipun teges. Pangrembakanipun *istilah* menika gadhah pangertosan bilih ing jaman sakmenika kathah medal *istilah – istilah* enggal ingkang ancasipun maringi teges enggal dhateng tembung sakderengipun. Tuladhanipun tembung “papan” ingkang tegesipun “lempengan kajeng ingkang tipis”, sakmenika dados saged kangge mastani “perumahan utawi papan panggenan (griya)”, ugi saged kangge mastani “sekolah” (papan pawiyatan).

5. **Jinis Ewah – ewahan Teges**

Satunggaling tembung saged ewah tegesipun gumatung kaliyan kadospundi panganggenipun tembung kalawau. Miturut Keraf (1991 : 97 – 99) jinis – jinisipun ewah - ewahan teges inggih menika :

a. *Perluasan Arti*

Perluasan arti inggih menika ewah – ewahan teges saking satunggaling tembung mligi, ewah dados tembung ingkang umum utawi wiyar. Umpaminipun tembung “bapak”, rumiyin namung kangge nyebut tiyang kakung garwanipun ibu, ananging sakmenika sampun dados tembung umum ingkang dipunginakaken

kangge nyebut sinten kemawon tiyang jaler ingkang langkung sepuh utawi diwasa.

b. *Penyempitan Arti*

Penyempitan arti inggih menika ewah – ewahan teges saking tembung – tembung ingkang kala rumiyin langkung wiyar maknanipun, ing jaman sakmenika dados tembung – tembung ingkang mligi utawi tegesipun langkung ciyut. Tuladhanipun tembung “sarjana” rumiyin kangge nyebut tiyang ingkang wasis, sakmenika namung kangge nyebut tiyang ingkang sampun lulus *perguruan tinggi*.

c. *Ameliorasi*

Ameliorasi inggih menika ewah - ewahan teges saking tembung ingkang gadhah teges enggal, lajeng teges enggal menika dipunraosaken langkung sae *nilai* raosipun. Umpaminipun tembung “tuna wisma” ing jaman sakmenika *nilai* raosipun langkung sae katimbang tembung “gelandangan”.

d. *Peyorasi*

Peyorasi inggih menika ewah – ewahan teges ingkang ngandharaken bilih teges tembung enggal *nilai* raosipun langkung asor katimbang teges sakderengipun. Umpanipun tembung “batur”, ing jaman sakmenika tembung sanes ingkang *nilai* raosipun langkung asor inggih menika tembung “kacung”.

e. *Sinestesia*

Sinestesia inggih menika ewah – ewahan teges ingkang dipunsebabaken wontenipun *pertukaran tanggapan* indera. Tuladhanipun ukara “Swarane Rani pedhes”, tembung “pedhes” wonten ing ukara menika nedahaken *sinestesia*

amargi wonten ewah – ewahan teges saking indera pangraos dados indera pangrungu. Tembung “pedhes” sajatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) ananging wonten ing ukara kasebut dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi tembung “pedhes” ing ukara kasebut dipungayutaken kaliyan “swara” saengga tegesipun dados “swantenipun Rani nglarakaken manah” sanes ateges “swantenipun Rani raosipun pedhes”.

f. Metonimi

Metonimi inggih menika ewah – ewahan teges amargi wontenipun satunggaling tembung ingkang ngandharaken satunggaling *objek* saged kangge ngandharaken *objek* sanesipun amargi tembung – tembung menika gadhah gayutan ingkang rapet sanget. Umpaminipun ukara “Sekolah kula nderek lomba MTQ”, tembung “sekolah” menika saged kangge nggantos *objek* sanes ingkang wonten ing salebetipun sekolah kalawau kadosta Kepala Sekolah, Guru, siswa saha karyawan.

6. *Sinestesia*

Miturut Pateda (2001:174) istilah *sinestesia* menika saking basa Yunani *sun* ingkang tegesipun *sami* saha *asthetikas* ingkang tegesipun *tampak*. *Sinestesia* minangka ewah – ewahan teges ingkang dipundayani amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* antawisipun 2 indera ingkang beda. Pamanggih sami ugi dipunandharaken dening Chaer (1990 : 142) bilih teges satunggaling tembung saged ewah amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera. Kadadosan menika ingkang dipunsebut *sinestesia*. Edi Suwatno (2001:57) ngandharaken bilih

sinestesia inggih menika ewah – ewahan teges amargi wontenipun *pertukaran* indera *penanggap* utawi ewahipun teges amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera. Tuladha panganggenipun *sinestesia* kados ing ukara:

“Desi kae seneng nganggo **klambi sing warnane lembut** lan kesane surem”.

Pethikan ukara ing nginggil wonten jinisipun *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pandulu, katingal saking tembung “lembut” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ananging wonten ing ukara kasebut dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi tembung “lembut” ing ukara kasebut dipungayutaken kaliyan tembung “warna”. Kanthi mekaten tembung “lembut” ing ukara kasebut sampun boten dipuntampi dening indera panggrayang nanging ewah dados dipuntampi dening indera pandulu amargi ukara “klambi sing warnane lembut” ing ukara ing nginggil tegesipun inggih menika “rasukanipun warnanipun boten nyolok”.

Sinestesia menika ugi satunggaling metafora ingkang ngginakaken *ungkapan* awujud perkawis menapa kemawon ingkang gegayutan kaliyan satunggaling panca indera, ingkang padatanipun saged dipungayutaken kaliyan indera sanes. *Sinestesia* ugi minangka satunggaling lelewaning basa metafora, inggih menika *istilah* ingkang dipunginakaken kangge nyebut ewahipun teges amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera utawi gabungan 2 jinis *tanggapan* panca indera dening satunggaling perkawis ingkang sami.

Gejala sinestesia menika asring kapanggihaken ing satunggaling prastawa pacelathonan ing padintenan, ing iklan, pawartos ugi wonten ing karya sastra

kadosta ing geguritan, novel, cerbung, cerkak, lsp. *Sinestesia* menika padatanipun dipunginakaken dening pangripta kangge ngandharaken pangraosan paraga – paraga ing cariyos saha supados seratanipun menika langkung endah saha narik kawigatosanipun tiyang supados purun maos seratanipun.

Keraf (2009:94) ngandharaken sinaosa *gejala sinestesia* menika asring kadadosan ing satunggaling pacelathonan utawi wonten ing karya sastra, ananging sejatosipun saben panca indera menika gadhah tembung – tembung ingkang mligi kangge ngandharaken sedaya kadadosan ingkang dipunraosaken dening saben indera. Tembung – tembung ingkang asring dipunginakaken kangge ngandharaken sedaya kadadosan kalawau inggih menika asrep, panas, kasar, alus, lembut, atos, perih, landhep, dipuntampi dening indera panggrayang (kulit), pedhes, pait, legi, kecut, asin, gurih, getir, sepa, anyep, dipuntampi dening indera pangraos (ilat), arum, bacin, tengik, sengak, dipuntampi dening indera pangganda (grana), rame, sepi, dengung, sora, lirik, dipuntampi dening indera pangrungu (talingan), padhang, peteng, murup, dipuntampi dening Indera pandulu (netra).

Tembung – tembung ingkang gegayutan kaliyan panca indera ing nginggil menawi dipunginakaken ing ukara utawi ing satunggaling pacelathonan, asring kadadosan bilih gayutan antawisipun indera setunggal kaliyan indera sanesipun menika rapet sanget, saengga tembung – tembung ingkang sejatosipun namung dipunginakanen kangge setunggal Indera saged dipunginakaken kangge indera sanesipun.

7. Jinisipun *Sinestesia*

Kados ingkang sampun dipunandharaken kalawau bilih pangertosan *sinestesia* inggih menika ewah – ewahan teges ingkang dipundayani amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera. Pirantos ingkang dipunginakaken kangge ngraosaken *tanggapan* indera kalawau wonten gangsal, inggih menika (1) indera pangraos (ilat), pirantos kangge ngarosaken menapa kemawon ingkang dipunraosaken dening ilat, (2) indera pangrungu (talingan), pirantos kangge mirengaken, (3) indera pandulu (netra), pirantos kangge mirsani, (4) indera panggrayang (kulit), pirantos ingkang dipunginakaken kangge nggrayang utawi kangge ngraosaken grayangan, (5) indera pangganda (grana), pirantos ingkang dipunginakaken kangge nggrana sedaya kadadosan ingkang dipunraosaken dening grana.

Saben indera menika gadhah kaginaan piyambak – piyambak kangge ngraosaken sedaya kadadosan ingkang dipunraosaken dening panca indera. Edi Suwatno (2001:57) ngandharaken bilih jinis *sinestesia* inggih menika:

a) Jinis *sinestesia* saking indera pangraos (ilat)

Indera pangraos (ilat) inggih menika peranan saking badan manungsa ingkang dipunginakaken kangge ngraosaken satunggaling raos ingkang dipunraosaken dening ilat. Kangge ngandharaken menapa ingkang dipunraosaken dening indera pangraos menika saged ngginakaken tembung – tembung antawisipun pedhes, pait, legi, kecut, asin, gurih, getir, sepa, anyep, lsp. Tembung – tembung menika saged ewah tegesipun dados jinis *sinestesia* saking indera pangraos dados indera menapa gumantung saking *konteks* ukaranipun. Ing

ngandhap menika tuladha ukara ingkang tegesipun ewah amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera saking indera pangraos dados indera pangrungu.

Ukara 1 : Gelaline **rasane manis** banged.

Ukara 2 : Solah bawane Suci nengsemake, **tembunge manis** ora ana kang nguciwani.

Saking ukara – ukara ing nginggil katingal bilih ukara (1) menika gadhah teges ingkang sejatosipun. Tembung “manis” ing ukara menika dipuntampi dening indera pangraos (ilat). Ilat ingkang ngraosaken bilih glalinipun raosipun legi. Ananging menawi ukara (2) menika sampun ngalami ewah – ewahan amargi *pertukaran tanggapan* indera katingal saking *konteks* ukaranipun. Ukara (2) ing nginggil ngalami ewah – ewahan teges saking indera pangraos (ilat) ing indera pangrungu (talingan), amargi ing ukara (2) menika tembung “manis” dipuntampi dening indera pangrungu (talingan). Amargi talingan ingkang mireng bilih tembung – tembung ingkang dipunginakaken kangge ngendikan dening Suci menika endah, sopan boten mranani penggalih. Kanthi mekaten ukara (2) menika ngalami ewah – ewahan saking indera pangraos dados indera pangrungu.

b) Jinis *sinestesia* saking indera pangganda (grana)

Indera pangganda (grana) inggih menika perangan saking badanipun manungsa ingkang ginanipun kangge nggrana sedaya kadadosan ingkang dipunraosaken dening grana. Tembung – tembung ingkang saged kangge ngandharaken menapa ingkang dipunraosaken dening grana inggih menika arum, bacin, tengik, sengak, lsp. Tembung – tembung menika saged ewah tegesipun dados jinis *sinestesia* saking indera pangganda dados indera menapa gumantung

saking *konteks* ukaranipun. Ing ngandhap menika tuladha ukara ingkang tegesipun ewah amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera saking indera pangganda dados indera pangrungu.

Ukara 1 : Gorengane terasi **ambune sengak** banget.

Ukara 2 : Ditakoni wong tua apik – apik **wangsulane sengak**.

Saking ukara – ukara ing nginggil katingal bilih ukara (1) menika gadhah teges ingkang sejatosipun. Tegesipun tembung “sengak” ing nginggil dipuntampi dening indera pangganda (grana). Grana ingkang ngraosaken bilih terasinipun gandhanipun sengak (nyegrak dipungrana). Ananging menawi ukara (2) menika sampun ngalami ewah – ewahan teges amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera katingal saking *konteks* ukaranipun. Ukara (2) ing nginggil ngalami ewah – ewahan teges saking indera pangganda (grana) dados indera pangrungu (talingan), amargi ing ukara (2) menika tembung “sengak” dipuntampi dening Indera pangrungu (talingan). Amargi talingan ingkang mireng bilih swantenipun kapiireng sengak, boten sekeca dipunmirengaken. Kanthi mekaten ukara (2) menika ngalami ewah – ewahan teges saking indera pangganda dados indera pangrungu.

c) Jinis *sinestesia* saking indera pandulu (netra)

Indera pandulu (netra) inggih menika peranan saking badanipun manungsa ingkang dipunginakaken kangge mirsani, mirsani ngginakaken netra utawi kangge nggatosaken. Kangge ngandharaken menapa ingkang dipunraosaken dening indera pandulu (netra) menika saged ngginakaken tembung - tembung padhang, peteng, kalem, rusak, lsp. Tembung – tembung menika saged ewah tegesipun

dados jinis *sinestesia* saking indera pandulu dados indera menapa gumantung saking *konteks* ukaranipun. Ing ngandhap menika tuladha ukara ingkang tegesipun ewah amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera saking indera pandulu dados indera pangrungu.

“Ora apa – apa. Aqua sing tak suntak kuwi mung kanggo mbayar saperangan lara atiku. Wadon ngendi sing ora lara ati krungu bojone esuk – esuk wis nyebut jenenge wedokan liya,” Imel **wangsulan kalem**. Mesthi wae kaleme wong nahan nesu. Imel mung isih mikir merga Baskara kuwi statuse isih bojone dadi kepiye wae isih kudu dikurmati. (KSLJ/edisi 02/kc 49).

Saking ukara – ukara ing nginggil katingal wonten jinis *sinestesia* saking indera pandulu (netra) dados indera pangrungu (talingan). Katingal saking tembung “kalem” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pandulu ananging ing ukara ing nginggil tembung “kalem” dipungayutaken kaliyan tembung “wangsulan” ingkang dipuntampi dening indera pangrungu (talingan). Satemah tegesipun dados “anggenipun wangsulan menika sae, alon, sekeca dipunmirengaken”.

d) Jinis *sinestesia* saking indera pangrungu (talingan)

Indera pangrungu (talingan) inggih menika perangan saking badanipun manungsa ingkang ginanipun kangge mirengaken swanten utawi kangge ngandharaken sedaya kadadosan ingkang dipunraosaken dening talingan. Tembung – tembung ingkang saged kangge ngandharaken menapa ingkang dipunraosaken dening indera pangrungu (talingan) kadosta lirih, seru, dengung, lsp. Tembung – tembung menika saged ewah tegesipun dados jinis *sinestesia* saking indera pangrungu dados indera menapa gumantung saking *konteks*

ukuranipun. Ing ngandhap menika tuladha ukara ingkang maknanipun ewah amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera saking indera pangrungu dados indera panggrayang.

“Metu saka ruang sidang pengadilan Pak Dibyo diamping – ampingi para pegawe Diknas sing saben wektu gliran padha nekani sidhang saperlu menehi panyengkuyung marang pandhuwure.

Ing njaba Divina uwis methukake Bapake banjur **ngambung tangane Pak kanthi Dibyo lirih**

“Lho kowe kok ora sekolah?” Pak Dibyo aruh - aruh.

“Libur semester kan Pa,” wangsulane Divina. **(KSLJ/edisi 22/kc 51)**.

Saking ukara – ukara ing nginggil katingal bilih wonten jinis *sinestesia* saking indera pangrungu dados indera panggrayang. Tembung “lirih” menika sejatosipun dipuntampi dening indera pangrungu (talingan). Ananging ing ukara ing nginggil tembung “lirih” menika dados dipuntampi dening indera panggrayang amargi wonten ing ukara ing nginggil tembung “lirih” dipungayutaken kaliyan tembung “ngambung tangane” ingkang tegesipun ngesun asta , gegayutan kaliyan indera panggrayang inggih menika kulit. Satemah tegesipun dados “anggenipun ngesun asta kanthi alon – alon”.

e) Jinis *sinestesia* saking indera panggrayang (kulit)

Indera panggrayang (kulit) inggih menika perangan paling njawi saking badanipun manungsa ingkang saged kangge ngraosaken grayangan saking asta utawi menapa kemawon ingkang dipunraosaken dening kulit. Tembung – tembung ingkang saged kangge ngandharaken menapa ingkang dipunraosaken dening indera panggrayang (kulit) kadosta asrep, panas, kasar, alus, lembut, atos, perih, landhep, lsp. Tembung – tembung menika saged ewah tegesipun dados jinis

sinestesia saking indera panggrayang dados indera menapa gumantung saking *konteks* ukaranipun. Ing ngandhap menika tuladha ukara ingkang tegesipun ewah amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera saking indera panggrayang dados indera pangrungu.

Ukara 1 : Kain **batike alus** banget.

Ukara 2 : Suarane Rani **keprungu alus**.

Saking ukara – ukara ing nginggil katingal bilih ukara (1) menika gadhah teges ingkang sejatosipun. Tegesipun tembung “alus” ing nginggil dipuntampi dening Indera panggrayang (kulit), amargi asta ingkang ngraosaken bilih batikipun menika alus sanget. Ananging menawi ukara (2) menika sampun ngalami ewah – ewahan teges amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera katingal saking *konteks* ukaranipun. Ukara (2) ing nginggil ngalami ewah – ewahan teges saking indera panggrayang (kulit) ing indera pangrungu (talingan), amargi ing ukara (2) menika tembung “alus” dipuntampi dening indera pangrungu (talingan). Amargi talingan ingkang mireng bilih swantenipun alon, sae, sekeca dipunmirengaken. Kanthi mekaten ukara (2) menika ngalami ewah – ewahan teges saking indera panggrayang dados indera pangrungu.

8. Faktor ingkang Mangaribawani Panganggening *Sinestesia*

saha Ginanipun *Sinestesia*.

Satunggaling tembung saged ngalami *gejala sinestesia* menawi ing tembung kalawau wonten *pertukaran tanggapan* indera. Tembung – tembung kalawau saged ewah tegesipun dados jinis *sinestesia* menapa gumantung saking

kadospundi *konteks* ukaranipun. Tembung – tembung menika saged ewah tegesipun amargi pangaribawa saking kathah faktor. Faktor inggih menika menapa ingkang njalari satunggaling perkawis saged kadadosan.

Miturut Edi Suwatno (2001:73) faktor – faktor ingkang mangaribawani panganggening *sinestesia* inggih menika:

a) *Perluasan makna*

Minangka *gejala* ingkang kadadosan saking satunggaling tembung utawi leksem ingkang sakderengipun menika namung gadhah setunggal teges, ananging amargi kathah faktor ingkang mangaribawani saengga tembung kalawau saged dados gadhah teges langkung saking setunggal. Manungsa menika anggenipun sami wicantenan padatanipun ngimbuhi atau ngirangi *kosakata* ingkang dipunginakaken. Kanthi mekaten, tembung saha ukara ugi saged ewah tegesipun dados langkung wiyar.

b) *Penghalusan*

Dipuntindakaken kanthi ancas kangge ngalusaken tembung – tembung ingkang dipunginakaken kangge pacelathonan supados langkung alus, saengga boten mranani penggalhipun tiyang sanes.

c) *Pengasaran*

Padatanipun dipuntindakaken ing kawontenan ingkang kirang sae. *Pengasaran* menika dipunlampahi dening satunggaling tiyang kangge nedahaken raos duka utawi jengkel dhateng tiyang sanes.

d) *Konotasi makna*

Tiyang menika menawi wicantenan asring ngginakaken *konotasi* kangge nuwuhaken *nilai* raos dhateng tiyang sanes. Konotasi menika kadadosan kangge nedahaken menapa kemawon ingkang dipunraosaken dening tiyang kadosta raos remen, raos boten remen, raos suka, raos bungah, sedhih, lsp.

e) *Hiperbola*

Minangka satunggaling lelewaning basa ingkang dipunginakaken kangge ngluwihaken utawi ngagengaken satunggaling perkawis.

Saking faktor – faktor ingkang mangaribawani panganggening *sinestesia* ing nginggil saged dipundudut bilih ginanipun *sinestesia* inggih menika kangge:

- a) Ngalusaken teges, supados langkung sopan saengga boten mranani penggalhipun tiyang sanes.

“Wis mirsani mlebu, Mbak?” Baskara aruh – aruh marang Arum sing wektu kuwi lagi ngalamun ing ngarep papan pameran.
Arum njenggirat. Lamunane ambyar.
“Durung mas, iki mau lagi nonton – nonton kataloge dhisik”, Arum
wangsulan alus. (KSLJ/edisi 36/kc 18).

Ukara ing nginggil pacelathonan antawisipun Baskara kaliyan Arum. Wonten panganggening *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pangrunu ingkang ginanipun ngalusaken teges supados langkung sopan. Bab menika dipuntedahaken ing frasa “wangsulan alus”. Arum anggenipun mangsuli pitakenanipun saking Baskara menika kanthi sareh, sae, supados langkung sopan saha boten mranani penggalhipun ingkang nyuwun pirsaa.

b) Kangge nedahaken raos duka. Tuladhanipun kados ing ngandhap menika:

”Kadospundi, Nyah? Pikantuk alamatipun?” pitakone Pak Jan alus karo mengakake lawang mobil.

“Ora Pak”.

”Bajingan!” Welut tenan menus siji kuwi, wong kok ora bisa dicekel buntute. Imel **misuh – misuh kasar**, ora bisa ndelikake rasa mangkele amarga ora bisa nemokake alamat selingkuhane bojone. (KSLJ/edisi 05/kc 02).

Ukara ing nginggil pancelathonan antawisipun Imel kaliyan Pak Jan. Wonten panganggening *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pangrungu ingkang ginanipun kangge nedahaken raos duka. Bab menika dipuntedahaken ngginakaken frasa “misuh – misuh kasar”. Imel duka ngginakaken tembung – tembung ingkang boten sae amargi cubriya boten saged manggihaken alamat tiyang estri selingkuhanipun garwanipun.

c) Kangge nedahaken raos remen. Tuladhanipun kados ing ukara ngandhap menika:

Arum prentah marang salah siji karyawane supaya barang – barang mau digawa mlebu, diseleh ing ruang tamu. Darsana ngetutake jangkahe Arum mlebu ing ruang kerjane iku.

“Wah **ruanganmu saiki enak**”.

Interiore anyar, ya. Rumangsaku dhisik dhek aku mrengs kae ora kaya iki, “aloke

Darsana karo mripate nyapu saindene ruangan, banjur ngetepake bokonge ing sofa. (KSLJ/edisi 47/kc 37).

Saking pancelathonan ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu ingkang ginanipun nedahaken raos remen. Bab menika dipuntedahaken ing ukara “ruanganmu saiki enak”, menika minangka

ungkapan saking Darsana ingkang ngraos remen kaliyan papan ingkang kangge nyambut damel dening Arum ingkang sekeca.

- d) Kangge nedahaken raos boten remen. Tuladhahipun kados ing ukara ngandhap menika.

Ah, Yu. Sampeyan ki kok kepengin ngerti wae. Iki rada pribadi. Wis kana teruske gaweyanmu wae,” celathune Arum karo mesem.

Paikem **mesem kecut**. Dheweke terus klunuh – klunuh lunga. Sadhar marang kalungguhane ing omah iku yen mung sederma pembantu. (KSLJ/44/kc 18).

Saking pacelathonan ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu ingkang ginanipun nedahaken raos boten remen. Bab menika katingal saking frasa “mesem kecut”, ingkang tegesipun anggenipun mesem boten nyenengaken, menika nedahaken bilih Paikem ngraos boten remen amargi sedhih Arum boten kersa blaka kaliyan Paikem ingkang namung sederma dados rewang.

- e) Kangge maringi gambaran. Tuladhanipun kados ing ukara :

Janjane ora kleru yen si Bas kedanan marang Arum. Wong aku dhewe ya ngrasa ketarik merga **kenya iku manis**, pakulitane resik, pinter, isih legan lan uga mapan. Ning aku eling yen aku iki wis nduwe bojo,” Sulis nyoba aweh katrangan marang Mbak Nuk. (KSLJ/edisi 03/kc 2).

Saking ukara ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu ingkang ginanipun kangge maringi gambaran, katingal saking ukara “kenya iku manis”. Paraga Sulis nggambaraken bilih Arum menika tiyangipun ayu, pakulitanipun resik, taksih legan ugi mapan.

f) Nyagetaken teges. Tuladhanipun kados ing ukara :

“Jane aku pengin ngesun pipimu. Nanging aku ora wani. Mengko sing duwe ndhak ngamuk,” aloke Darsana karo ngeculake rangkulane. Arum mesem, banjur **njiwit lengene Darsana seru**. Priya iku mujudake siji – sijine kanca sing paling ngerti marang dheweke. (**KSLJ/edisi 47/kc 37**).

Saking ukara ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangrungu dados indera panggrayang ingkang ginanipun kangge nyagetaken teges. Tembung “seru” menika sanes gadhah teges bilih ingkang seru menika sanes swantenipun Arum ananging Arum anggenipun njiwit lengenipun Darsana kanthi kiyat sanget, amargi Darsana sampun nggodha Arum, lajeng lengenipun Darsana dipunjiwit kiyat sanget/kenceng.

9. Diksi

Diksi utawi pamilihipun tembung inggih menika tembung – tembung ingkang sae saha trep ingkang dipunginakaken dening satunggaling pangripta kangge ngandharaken cariyos kanthi wujud ingkang langkung narik kawigatosan. Miturut Pradopo (2007:54) diksi inggih menika pamilihipun tembung wonten ing satunggaling sajak. Diksi dipunginakaken kangge ngandharaken kawontenan jiwa. Pamanggih sanes saking Sayuti (1985 : 62) ngandharaken bilih diksi inggih menika pamilihipun tembung saking pangripta kangge ngandharaken sedaya pangraosan ingkang dipunraosaken dening dhirinipun pangripta kalawau. Barfield (lumantar Pradopo, 2007:54) ngandharaken, bilih diksi inggih menika tembung – tembung ingkang pinilih saha kasusun kanthi cara ingkang sae saengga saged njalari medalipun *imajinasi estetik* ingkang dipunsebut *diksi puitis*.

Miturut Keraf (1981:19) *diksi* inggih menika kawigegan mbedakaken kanthi leres teges – teges supados jumbuh kaliyan pamanggih – pamanggih ingkang badhe dipunandharaken dening pangripta saha kawigegan manggihaken tembung – tembung ingkang jumbuh kaliyan kahanan saha raos ingkang dipungadhahi dening masyarakat. Saking pamanggih – pamanggih ing nginggil saged dipunpendhet dudutanipun, bilih diksi inggih menika pamilihipun tembung minangka *ungkapan* saking pangripta kangge ngandharaken satunggaling pamanggih utawi ide kanthi basa ingkang narik kawigatosan saengga masarakat langkung gampil anggenipun nampi menapa perkawis ingkang dipunandharaken dening pangripta tanpa ngicali teges ingkang sejatosipun.

10. Diksi Indria

Akhadiyah (1988 : 88) ngandharaken bilih diksi indria utawi indera kalebet ing tembung – tembung mligi ingkang gayut kaliyan panca indera manungsa. Panca indera kalawau inggih menika indera pandulu (netra), indera pangganda (grana), indera pangrunu (talingan), indera pangraos (ilat), indera panggrayang (kulit).

Miturut Irianto (2004:262 – 263) panca indera inggih menika *organ – organ* ingkang mligi, ingkang ginanipun kangge nrima *rangsangan* tartamtu. Ing badanipun manungsa wonten pirantos ingkang dipunginakaken kangge ngraosaken saben – saben *rangsangan* saking njawi utawi sakelilingipun badan ingkang dipunsebut *alat – alat indera*. Saraf – saraf ingkang wonten ing *alat indera* maringi *tanggapan* saking *alat indera* kalawau ingkang saklajengipun ditampi dening otak. Wonten ing otak menika sedaya pangraosan dipunolah saha

dipuntafsiraken. Saklajengipun manungsa saged ngraosaken raos utawi *rangsangan* saking njawi kadosta grayangan saha swanten. *Rangsangan* sanesipun ugi saged medal saking salebeting badanipun manungsa kadosta raos luwe, ngelak, saha gerah.

Taksih miturut Irianto (2004 : 263) ngandharaken bilih saben indera gadhah guna saha *sensitif* saged dening rangsangan saking njawi kadosta cahya, *suhu*, grayangan, ambu, saha swanten. Ing ngandhap menika minangka *alat indera* ingkang dipunginakaken kangge narima rangsangan saking njawi badan :

- a) Netra, minangka indera pandulu (organ visual) *sensitif* dening *rangsang* cahya, nrima bayangan saha kesan ingkang dipuntafsiraken.

Tuladhanipun: Bengi iki **padhang** bulan.

- b) Talingan, minangka indera pangrungu (organ auditorik) kangge nafsiraken swanten.

Tuladhanipun: Sing sero anggonmu omong aja mung **klesik – klesik**.

- c) Grana, minangka indera pangganda (organ alfa-tonis) peka sanget saha kapekaanipun gampil ical.

Tuladhanipun: Kembange melati ngarep omahku **wangi** banget.

- d) Ilat, minangka indera pangraos ingkang peka sanget kaliyan raos kadosta raos legi, pait, kecut saha asin.

Tuladhanipun: Wedange jahene rasane **anyep** merga kurang gula.

- e) Kulit, minangka indera panggrayang ingkang peka sanget kaliyan *tekanan*, *suhu*, saha grayangan.

Tuladhanipun: Srengenge awan iki **semelet** neng kulit.

Keraf (1991:94-95) ngandharaken bilih indria/indera inggih menika pamilihipun tembung – tembung ingkang mligi kangge ngandharaken pengalaman – pengalaman ingkang dipunserap dening panca indera inggih menika *serapan* saking indera pandulu, indera pangrunu, indera panggrayang, indera pangraos saha indera pangganda.

Saking pamanggih para ahli ing nginggil, dipunpendhet dudutan pangertosan diksi indria inggih menika tembung – tembung minangka *tanggapan* saking saben indria/ panca indera manungsa. Panca indera manungsa menika wonten gangsal inggih menika indera pandulu (netra), indera pangrunu (talingan), indera panggrayang (kulit) , indera pangraos (ilat) saha indera pangganda (grana). Saben diksi indria menika gadhah kaginaan piyambak – piyambak nampi sedaya kadadosan ing donya.

11. Karya Sastra

Karya sastra minangka salah satunggaling asil budidaya masarakat ingkang dipunandharaken mawi basa lisan menapa dene basa seratan ingkang ngemot kaendahan. Karya sastra dipuncipta dening pangripta supados saged dipunwaos, dipunpahami saha dipunginakaken kaliyan masarakat. Pangripta kalawau ugi anggota masarakat saha lingkunganipun, saengga pangripta boten saged uwal saking masarakat saha lingkunganipun kalawau.

Karya sastra minangka wujud *komunikasi* ingkang dipunandharaken kanthi cara ingkag khas saha maringi kebebasan dhateng sedaya ingkang nyerat utawi pangripta kangge ngandharaken *kreativitas* saha *imajinasinipun*. Miturut Sayuti

(1985 : 65) jinisipun karya sastra dipunperang dados tiga, inggih menika: 1) *puisi lirik* minangka *persona penyair* piyambak, 2) *puisi epik* utawi prosa, minangka wujud *ekspresi* pangripta, wonten ing mriku pangripta saged dados narator piyambak saengga saged damel paraga – paraga ing cariyosipun micara kanthi langsung, 3) drama, ing karya sastra wujud drama menika pangripta uwal ing wingkingipun paraga – paraga ing cariyos.

Saking jinis – jinis karya sastra ing nginggil, geguritan, prosa menapa dene drama, sedayanipun taksih saged dipuperang dados *sub genre* ingkang langkung mligi. Karya sastra *lirik* utawi puisi saged dipunperang malih adhedhasar bentuk, wos, panafsiran utawi adhedhasar temanipun. Jinis karya sastra prosa saged dipunperang dados novel, roman, cariyos rakyat, cerkak saha cerbung. Karya drama saged dipunperang dados *operet*, *sendratari*, *pantomim* saha sanes – sanesipun. Sedaya kalawau minangka asil cipta pangripta kangge masarakat supados saged dipunwaos, dipunpahami saha dipunginakaken dening masarakat.

12. Cerbung

Cerbung minangka salah satunggaling jinis karya sastra prosa ingkang ngandharaken satunggaling perkawis kanthi wiyar. Mapinten – pinten kadadosan ing pagesangan ingkang dipunalami dening paraganipun minangka wujud *gejala jiwa*.

Miturut Sudjiman (1986 : 53), cerbung inggih menika karya sastra prosa ingkang wujudipun cariyos rekaan ingkang panjang saha kompleks tinimbang cerkak, ananging boten panjang saged kados novel. Cerbung narik

kawigatosanipun masarakat amargi wosipun gadhah gambaran pagesangan masarakat, psikologinipun prasaja, lelewaning basa entheng.

Cariyos wonten ing cerbung padatanipun dipunpenggal dening pangripta ing perangan ingkang narik kawigatosan saengga ndadosaken pamaos kepengin mangertos kadospundi cariyos saklajengipun. Saking andharan menika ndadosaken cerbung gadhah *istilah* ingkang dipunsebut *roman berangsur* (Sudjiman, 1986: 14). Dipunsebut *roman berangsur* amargi cariyosipun ngemot lampahing pagesangan paraganipun ingkang dipundamel *per edisi* utawi kasambung ing *edisi* saklajengipun.

Cerbung minangka karya sastra gadhah *unsur – unsur pembangun*. *Unsur – unsur pembangun* kalawau miturut Stanton (lumantar Nurgiyantoro, 2007 : 25) dipunperang dados 3 : fakta cariyos, tema saha *sarana pengucapan sastra*. *Fakta (facts)* ing satunggaling cariyos antawisipun inggih menika paraganipun cariyos, *alur (flot)* saha *latar (setting)*. *Tema* minangka perkawis ingkang dados dhasar cariyos utawi ide dhasar satunggaling karya sastra, lajeng *sarana pengucapan sastra* minangka cara ingkang dipunginakaken dening pangripta anggenipun milih saha damel sedaya prastawa saha kadadosan dados pola ingkang gadhah teges.

B. Panaliten ingkang Gayut

Panaliten ingkang gayut kaliyan panaliten ingkang irah – irahanipun *Sinestesia Basa Jawi Ing Cerbung Kalawarti Djaka Lodhang Warsa 2012* inggih menika *Sinestesia Pada Novel Syahadat Cinta Karya Taufiqurrahman Al- Azyzy*. Panaliten menika dipuntindakaken dening Syafirul Munadiroh mahasiswi Jurusan

Bahasa dan Sastra Indonesia UNNES. Panaliten ingkang dipuntindakaken dening panaliti kaliyan panaliten ingkang dipuntindakaken dening sedherek Syariful Munadiroh menika sami ngrembag babagan *sinestesia*. Ananging ing panaliten ingkang dipuntindakaken dening sedherek Syariful Munadiroh menika perkawis ingkang dipuntliti menika namung jinis – jinisipun *sinestesia* saha *makna sinestesia*. Menawi ing panaliten ingkang dipuntindakaken dening panaliti perkawis ingkang dipuntliti inggih menika jinis – jinisipun *sinestesia*, *makna sinestesia* saha ginanipun *sinestesia*.

Panaliten ingkang gayut ingkang kaping kalih inggih menika panaliten kanthi irah – irahan *Sinestesia Pada Tuturan Mahasiswa PBSJ FBS UNNES*. Panaliten menika ugi dipuntindakaken dening mahasiswi UNNES Jurusan Bahasa dan Sastra Jawa inggih menika sedherek Suciati Duwi Sartika. Bedanipun panaliten menika kaliyan panaliten ingkang dipuntindakaken dening panaliti inggih menika panaliten ingkang dipuntindakaken dening sedherek Suciati Duwi Sartika menika sami kaliyan panaliten ingkang dipuntindakaken dening sedherek Syariful Munadiroh, namung naliti babagan jinis – jinisipun *sinestesia* saha *makna sinestesia*. Menawi ing panaliti ingkang dipuntindakaken dening panaliti menika perkawisipun katambahan ginanipun *sinestesia*.

Panaliten ingkang gayut ingkang kaping tiga inggih menika panaliten kanthi irah – irahan *Penggunaan Diksi Indria Pada Novel Ngulandara Dalam Buku Emas Sumawur Ing Baluarti Karya Partini B* ingkang dipuntindakaken dening sedherek Haryanti mahasiswi Pendidikan Bahasa Daerah UNY. Panaliten menika kaanggep gayut kaliyan panaliten ingkang dipuntindakaken dening panaliti

amargi panaliten ingkang dipuntindakaken dening sedherek Haryanti kaliyan panaliten ingkang dipuntindakaken dening panaliti menika sami – sami ngandharaken babagan diksi indria.

Bedanipun panaliten kanthi irah – irahan *Penggunaan Diksi Indria Pada Novel Ngulandara Dalam Buku Emas Sumawur Ing Baluarti Karya Partini B* ingkang dipuntindakaken dening sedherek Haryanti menika mligi ngandharaken diksi indria. Menawi panaliten ingkang dipuntindakaken dening panaliti kanthi irah – irahan *Sinestesia Basa Jawi Wonten Ing Cerbung Ing Kalawarti Djaka Lodhang Warsa 2012* ngandharaken ewahipun teges amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera sanes. Diksi indria menika *tanggapan* saking saben panca indera menawi *sinestesia* menika ewah – ewahan teges amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* saking indera sanes.

C. Nalaring Pikir

Basa minangka pirantos kangge sesambetan kaliyan tiyang sanes. Kanthi ngginakaken basa kita saged ngandharaken satunggaling ide utawi pamanggih dhateng tiyang sanes. Pirantos ingkang kangge ngandharaken ide utawi pamanggih kalawau boten namung winates ing basa lisan utawi kanthi wicantenan kemawon, ananging ugi ngginakaken basa seratan. Satunggaling wujud basa seratan inggih menika karya sastra prosa ingkang awujud cerbung.

Kawigegan pangripta anggenipun nyerat cerbung menika boten uwal saking diksi. Jinisipun pamilihing tembung utawi diksi menika maneka warni, salah satunggalingipun inggih menika diksi indria. Diksi indria minangka diksi kangge

ngandharaken pamanggih ingkang mligi, ingkang dipuntampi dening panca indera. Panca indera menika wonten gangsal inggih menika indera pandulu (netra), indera pangrungu (talingan), indera pangraos (ilat), indera panggrayang (kulit), indera pangganda (grana).

Saking kathahipun diksi ingkang dipunginakaken dening pangripta, njalari teges saking tembung – tembung ingkang dipunginakaken dening pangripta menika ewah. Ewahipun teges saking tembung – tembung kalawau temtu kemawon boten namung dipundayani amargi kathahipun diksi ananging ugi wonten faktor sanes, inggih menika wontenipun *pertukaran tanggapan* indera. Ewahipun teges ingkang dipundayani amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera dipunsebut *sinestesia*.

Sinestesia menika asring kapanggihaken ing satunggaling prastawa pacelathonan ing padintenan, ing iklan, pawartos, ugi wonten ing karya sastra. Wonten ing pacelathonan padintenan, *sinestesia* dipunginakaken kangge nggambaraken pangraosanipun satunggaling tiyang. Semanten ugi wonten ing ing karya sastra cerbung, mliginipun cerbung ing kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012, pangripta ugi kathah ngginakaken *sinestesia* kangge nggambaraken menapa kemawon ingkang dipunraosaken dening paraga – paraga ing cariyos

Pramila saking andharan – andharan ing nginggil panaliten menika ngrembag bab *sinestesia* ingkang wonten ing cerbung kalawarti *Djaka Lodang* warsa 2012. Panaliten kanthi irah – irahan *Sinestesia Basa Jawi Ing Cerbung Kalawarti Djaka Lodhang Warsa 2012* menika badhe ngandharaken jinisipun *sinestesia*, makna *sinestesia* saha ginanipun *sinestesia* ing cerbung ing kalawarti

Djaka Lodhang warsa 2012. Cerbung ingkang dipunginakaken ing panaliten menika wonten 2 irah – irahan, inggih menika *Kidung Sukma Larasing Jiwa saha Pak Guru*.

BAB III

CARANIPUN PANALITEN

A. Jinising Panaliten

Jinisipun panaliten ingkang dipunginakaken ing panaliten inggih menika panaliten *deskriptif*. Sudaryanto (1993:62) ngandharaken bilih panaliten *deskriptif* inggih menika panaliten ingkang dipuntindakaken adhedhasar *fakta* saengga ngasilaken andharan – andharan kados menapa wontenipun. Panaliten *deskriptif* gadhah ancas kangge damel gambaran kanthi *sistematik, faktual* saha *akurat* miturut *fakta* saha *sumber data* ingkang wonten. Panaliti ngginakaken panaliten menika amargi kangge mangertosi frasa, klausa saha ukara – ukara ingkang nedahaken jinisipun *sinestesia*, *makna sinestesia* saha ginanipun *sinestesia*. Wonten ing panaliten menika samangke *data* dipuanalisis adhedhasar *fakta* ingkang wonten utawi dipunandharaken menapa wontenipun.

B. Data saha Sumber Data Panaliten

Wujud *data* ing panaliten inggih frasa, klausa saha ukara - ukara ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 ingkang ngalami ewah - ewahan teges amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera. *Sumber data* ing panaliten inggih menika cerbung ing kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012. Cerbung ingkang dipunginakaken ing panaliten *menika* wonten 2 irah – irahan inggih menika *Kidung Sukma Larasing Jiwa* saha *Pak Guru*.

Panaliten ngginakaken cerbung ing kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 menika amargi ing salebeting cerbung menika cariyosipun narik kawigatosan

panaliti ugi kathah dipunpanggihaken frasa, klausa saha ukara – ukara ingkang ngalami ewah – ewahan teges amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera. Kejawi mekaten *sinestesia* ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 menika dereng nate dipuntaliti.

C. Caranipun Ngempalaken Data

Caranipun ngempalaken *data* ing panaliten menika inggih kanthi *metode simak*. *Metode simak* inggih menika kanthi cara maos *sumber data* kanthi tliti kangge manggihaken *data* ingkang jumbuh kaliyan tik - tikan ingkang sampun dipuntrepaken (Sudaryanto, 1993:11). *Metode* menika dipunginakaken kangge pados frasa, klausa saha ukara – ukara ingkang ngalami ewah – ewahan teges amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012. Saklajengipun *data – data* saking *sumber data* dipunkempalaken kanthi ngginakaken *tehnik catat*, inggih menika kanthi nyerat *data* ingkang dipunasilaken ing kertu *data* (Sudaryanto, 1993 : 135).

Cara ingkang dipuntindakaken wonten ing tahap pangempalan *data* inggih menika:

1. Nemtokaken *sumber data* ingkang badhe dipuntliti, inggih menika cerbung ing kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.
2. Nyemak kanthi cara maos teks cerbung ing kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 kanthi dipunambal – ambali.
3. Maringi tandha ing *data* ingkang ngalami ewah – ewahan teges amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera ing cerbung kalawarti *Djaka*

Lodhang warsa 2012.

4. Damel kertu *data* saha nyerat *data* ingkang sampun kapanggihaken ing kertu *data* adhedhasar jinisipun *sinestesia*, *makna sinestesia* saha ginanipun *sinestesia*.
5. Ngecek *data* ingkang sampun kapanggihaken, kanthi ancas supados mangertos menapa *data* ingkang kapanggihaken menika leres frasa, klausa menapa ukara ingkang ngalami ewah – ewahan teges amargi wontenipun *pertukaran tanggapan* indera menapa sanes.

Anggenipun ngempalaken *data*, panaliti ngginakaken pirantos ingkang awujud kertu *data*. Kertu *data* dipunginakaken kangge nyerat *data* – *data* ingkang wonten ing cerbung supados saged mangertos jinis – jinisipun *sinestesia*, *makna sinestesia* saha ginanipun *sinestesia*. Wujud kertu *datanipun* inggih menika.

Tabel 1: Wujud Kertu *Data* kangge Ngempalaken *Data*.

Irah – irahan cerbung	<i>Kidung Sukma Larasing Jiwa</i>
Nomer data/edisi/kaca	8/44/18
Ukara	“Ah, Yu. Sampeyan ki kok kepengin ngerti wae. Iki rada pribadi. Wis kana teruske gaweyanmu wae, “celathune Arum karo mesem. Paikem mesem kecut . Dheweke terus klunuh – klunuh lunga. Sadhar marang kalungguhane ing omah iku yen mung sederma pembantu.
Jinisipun <i>Sinestesia</i>	<i>Sinestesia</i> saking indera pangraos dados indera pandulu.
<i>Makna Sinestesia</i>	<i>Makna Afektif</i>
Ginanipun <i>Sinestesia</i>	Nedahaken raos boten remen.

D. Pirantining Panaliten

Pirantining panaliten wonten ing panaliten menika ngginkaken tabel analisis data ingkang dipunbiyantu ngginakaken kertu *data*. Kertu *data* minangka piranti kangge nggampilaken anggenipun nyerat *sumber data*. Kertu *data* dipunginakaken kangge nyerat *data – data* ingkang wonten ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 supados saged mangertos jinis – jinisipun *sinestesia*, makna *sinestesia* saha ginanipun *sinestesia*.

E. Caranipun Nganalisis Data

Data wonten ing panaliten menika dipunanalisis ngginakaken *analisis deskriptif*. *Analisis deskriptif* inggih menika cara ngandharaken sedaya *data* miturut *kategori* saha dipunanalisis jumbuh kaliyan *konteks* ukaranipun. *Analisis deskriptif* menika ginanipun kangge ngempalaken *informasi* satunggaling kadadosan kanthi menapa wontenipun. Caranipun anggenipun nganalisis *data* kados ing ngandhap menika :

1. *Kategorisasi*, inggih menika *data* ingkang sampun kapanggihaken saklajengipun dipunkelompokaken adhedhasar jinis – jinisipun *sinestesia*.
2. Jinis *sinestesia* ingkang sampun wonten saklajengipun dipunanalisis miturut makna saha ginanipun miturut *konteks* ukaranipun ing cariyos.
3. Saking asiling panaliten jinis *sinestesia*, makna saha ginanipun *sinestesia* saking cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 saklajengipun dipundamel dudutan.

E. Caranipun Ngesahaken *Data*

Keabsahan data ing panaliten menika ngginakaken *validitas* saha *reliabilitas*. Jumbuh kaliyan pamanggihipun Nasution (2003: 74) piranti *ukur keabsahan data* menika wonten kalih syarat utaminipun inggih menika kedah *valid (sahih)* saha kedah *reliabel* (saged dipunpitados). *Validitas* ingkang dipunginakaken inggih menika *validitas semantik kontekstual*. *Validitas semantik kontekstual* inggih menika negesi *data* ingkang sampun kapanggihaken jumbuh kaliyan *konteks* ukaranipun. *Aplikasi validitas semantik kontekstual* ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 saged dipuntingali kados tuladha ing ngandhap menika:

Janjane ora kleru yen si Bas kedanan marang Arum. Wong aku dhewe ya ngrasa ketarik merga **kenya iku manis**, pakulitane resik, pinter, isih legan lan uga mapan. Ning aku eling yen aku iki wis nduwe bojo,” Sulis nyoba awew katrangan marang Mbak Nuk. (KSLJ/edisi 03/kc 2).

Ing pacelathon ing nginggil ngginakaken jinis *sinestesia* saking indera pangraos (ilat) dados indera pandulu, katingal saking ukara “kenya iku manis”. *Sinestesia* “kenya iku ayu” ing pacelathon ing nginggil menika menawi dipuntegesi ngginakaken *validitas semantik kontekstual* gadhah teges bilih miturut paraga Sulis, paraga Arum menika minangka wanita ingkang ayu, pakulitanipun resik, pinter, taksih legan ugi sampun mapan.

Reliabilitas ingkang dipunginakaken ing panaliten menika inggih menika *reliabilitas stabilitas*. *Reliabilitas stabilitas* inggih menika maos kanthi dipunambal – ambali supados saged mangertos langkung cetha perkawis menapa

ingkang dipuntliti. *Aplikasi reliabilitas stabilitas* ing cerbung kalawarti *Djaka*

Lodhang saged dipuntingali kados tuladha ing ngandhap menika:

“Disini tidak ada wartawan kan?” kandhane Marsana karo jenggilengan.

“Ngacunga Pak Prim, mengko Marsana rak pucet raine,” panggodhane Prajaka marang Prima”.

“**Prima nendhang sikile Prajaka seru**, banjur ndumuk lambene, gawe sandhi supaya meneng. ((KSLJ/edisi 17/kc 2).

Pacelathonan ing nginggil kedah dipunwaos kanthi dipunambal –ambali supados saged mangertos jinis *sinestesia* menapa ingkang wonten ing pacelathon ing nginggil. Amargi frasa “nendhang sikile” menika taksih ambigu dipuntampi dening indera pandulu (netra) menapa dening indera panggrayang (kulit). Kanthi mekaten kedah dipunwaos kanthi dipunambal – ambali supados langkung cetha malih.

BAB IV

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

A. Asiling Panaliten

Perangan menika ngemot asil panaliten ingkang sampun katindakaken. Asiling panaliten inggih menika jinis – jinisipun *sinestesia*, makna *sinestesia* saha ginanipun *sinestesia* wonten ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012. Ing ngandhap menika tabel ringkesan asiling panaliten babagan jinis – jinisipun *sinestesia*, makna *sinestesia* saha ginanipun *sinestesia* ingkang kapanggihaken ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012, wondene *data-data* ingkang jangkep badhe dipunandharaken wonten ing kaca lampiran.

Tabel 2. Jinis *Sinestesia* ing Cerbung Kalawarti *Djaka Lodhang* Warsa 2012.

No	Jinis <i>Sinestesia</i>	<i>Data</i>	Katrangan
1.	Indera panggrayang → indera pangrungu	“Wis mirsani mlebu, Mbak?” Baskara aruh – aruh marang Arum sing wektu kuwi lagi ngalamun ing ngarep papan pameran. Arum njenggirat. Lamunane ambyar. “Durung mas, iki mau lagi nonton – nonton kataloge dhisik”, Arum wangsulan alus . (KSLJ/edisi 36/kc 18).	Alus ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung wangsulan ingkang tegesipun inggih menika wangsulanipun Arum paraga ing cariyos.
		Kadospundi, Pak Dar? Ana sing nuju prana? pitakone Baskara lembut sawise Darsana lungguh kanthi mapan. (KSLJ/edisi 49/kc 19).	Lembut ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung

Tabel salajengipun

No	Jinis Sinestesia	Data	Katrangan
			pitakone ingkang tegesipun inggih menika pitakenanipun Baskara .
		<p>“Aku ora lila sampeyan ambruk ing rangkulane wanita murahan iku”.</p> <p>Prawan kasep sing bisane ngoyak – oyak bojone wong liya, “omonge Imel kasar lan atos. Imel menjeb. Njedir lambene.</p> <p>“Sak ngertiku kowe kuwi wanita sing bekti marang guru laki, ning omonganmu jebule megelke usus!”</p> <p>“Ngertia ya, Arum dudu wanita murahan kaya sing kokkandhakake.”</p> <p>“Dudu dheweke sing ngoyak – oyak aku, nanging aku pancen kedanan marang Arum. (KSLJ/edisi 02/kc 51).</p>	<p>Kasar saha atos ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung omonge ingkang tegesipun inggih menika pangandikanipun Imel paraga ing cariyos.</p>
		<p>”Kadospundi, Nyah? Pikantuk alamatipun?” pitakone Pak Jan alus karo mengakake lawang mobil.</p> <p>“Ora Pak”.</p> <p>”Bajingan!” Welut tenan menus siji kuwi, wong kok ora bisa dicekel buntute. Imel misuh – misuh kasar, ora bisa ndelikake rasa mangkele amarga ora bisa nemokake alamat selingkuhane bojone. (KSLJ/edisi 05/kc 02).</p>	<p>Kasar ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung misuh – misuh ingkang tegesipun inggih menika duka/ngomel – ngomel.</p>
		<p>Thit...thit...</p> <p>Lamunane Arum ambyar keganggu dening swara tilpun. Bathuke Arum megkerut, sebab ana nomer anyar mlebu. Kanthi rangu – rangu tilpun diangkat.</p> <p>“Halo?” swarane Arum alus.</p> <p>Ngerti tilpune diangkat, Imel wis ra bisa nahan emosine.</p>	<p>Landhep ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung omongane ingkang tegesipun inggih menika pangandikanipun Imel</p>

Tabel salajengipun

No	Jinis Sinestesia	Data	Katrangan
		<p>“Heh, wanita murahan, prawan kasep sing bisane mung ngrebut bojone wong liya, dak jaluk supaya kowe ora ganggu bojoku meneh, “ omongane Imel landhep.</p> <p>Arum meneng, ora bisa wangsulan apa – apa. Banjur tilpun dipateni ngono wae.</p> <p>“Sing diomongke Imel pancen bener, aku pancen wanita murahan sing wis ngrebut bojone wong liya, “ bantine Arum. Pikirane Arum kuwur.</p> <p>Dheweke jan – jane pengen sesambungan sing ora samesthine iki dipungkasi, nanging katresnane marang Baskara ora bisa dipunggel ngono wae.</p> <p>(KSLJ/edisi 07/kc 02).</p>	
2.	Indera panggrayang → indera pandulu	<p>Pranyata wong loro mau cepet banget akrab. Swasana sing maune kaku dadi cuwer. Sing digunem ora pedhot.</p> <p>(KSLJ/edisi 36/kc 19).</p>	<p>Kaku ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung swasana.</p>
		<p>Krungu Baskara nyebut jenenge wanita liya, Imel langsung mengkeret. Gregete mbleret. Rasa cemburu ngobong dadane. Dheweke langsung nguwali kekepane. Ngadeg nyat, njupuk botol aqua sing tansah samadya ing meja cilik cedhak peturon.</p> <p>Isi botol kasebut disuntak ing raine Baskara.</p> <p>Baskara tangi. Raine klebus. Bantale klebus lan saperangan banyu uga isih nelesi kasur sarta kemul.</p>	<p>Kasar ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung disurung.</p>

Tabel salajengipun

No	Jinis Sinestesia	Data	Katrangan
		Dheweke muntab. Ngadeg nyat, Imel sing olehe mlaku isih durung tekan lawang iku disurung kasar . Imel ambruk, ora bisa endha. (KSLJ/edisi 02/kc 49).	
		“Nggak usah mikir warna – warna Vin. Muga – muga Pak Dibyo enggal ditangguhake sawise Bu Kus kondur.” Prima nyekel tangane Divina. Ngrerimuk atine. Kenya ayu iku manthuk, banjur ngusap pipine, ngilangi luh sing mili. “Nih Vin, minum dulu.” Prima ngulungke agua sing dijupuk saka njero tase. Divina nampani alus . “Makasih, Pak”. (KSLJ/edisi 27/kc 51).	Alus ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung nampani ingkang tegesipun inggih menika nampi.
3.	Indera pangraos → indera pandulu	“Ana masalah?” pitakone Ulin karo nyawang Arum. “Iya, sethithik. Nanging ora apa – apa, kok.” Kandhane karo ngendhani panyawange Ulin “Ning aku risi nyawang rupamu sing sepet iku , Rum. Katon ruwet banget. Mbokmenawa luwih ruwet tinimbang bolah bundhet. “Kowe tenang wae. Yen wegah nyawang ya ra sah nyawang.” (KSLJ/edisi 41/kc 19).	Sepet ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung rupamu ingkang tegesipun inggih menika pasuryanipun Arum paraga ing cariyos.
		Esuk iki Arum teka ing kantor kanthi bungah. Nganggo klambi warna abang stelan karo sepatune. “Dingaren pasuryanmu seger? ” aloke Ulin sawise weruh Arum. Biasane katon suntrut. “Atiku lagi bungah,” wangsulane Arum karo mesem. (KSLJ/edisi 44/kc 19).	Seger ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung pasuryanmu ingkang tegesipun inggih menika pasuryanipun Arum paraga ing cariyos.

Tabel salajengipun

No	Jinis Sinestesia	Data	Katrangan
		<p>“Wilujeng enjing, Bu,” panyapane Santi kanthi ulat manis nalika weruh Arum njedul ana kantore. “Rahayu. Apik – apik wae, Santi?” Arum mesem banjur bablas tumuju ruang kantore sawise basa – basi saperlune marang para karyawan sing ana ing ruang pamer. (KSLJ/edisi 47/kc 19).</p>	<p>Manis ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung ulat ingkang tegesipun inggih menika pasuryanipun Santi paraga ing cariyos.</p>
		<p>Arum prentah marang salah siji karyawane supaya barang – barang mau digawa mlebu, diseleh ing ruang tamu. Darsana ngetutake jangkahe Arum mlebu ing ruang kerjane iku. “Wah, ruanganmu saiki enak .” Interiore anyar, ya. Rumangsaku dhisik dhek aku mrengs kae ora kaya iki, “ aloke Darsana karo mripate nyapu saindenge ruangan, banjur ngetepake bokonge ing sofa. (KSLJ/edisi 47/kc 37).</p>	<p>Enak ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung ruanganmu ingkang tegesipun papan ingkang dipunginakaken dening Arum kangge nyambut damel.</p>
		<p>“Kok seprana seprene kowe isih betah ijen, sapa sing kok enteni?” “Arum mesem sepa.” “Wis, Kang rasah ngrembug kuwi. Mundhak atiku nelangsa.” “Aku ora ngenteni sapa – sapa. Mung durung payu wae. (KSLJ/edisi 48/kc 18).</p>	<p>Sepa ingkang sejatosipun dipuntampi dening indrea pangraos (ilat) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung mesem ingkang tegesipun inggih menika esemipun Arum paraga ing cariyos.</p>
		<p>Darsana wis apal karo lukisane Baskara, merga ana sawetara lukisane priya iku sing dikoleksi. Lukisane Baskara mateng, saka segi pilihan warna uga goresane nduwe kelas. (KSLJ/edisi 49/kc 18).</p>	<p>Mateng ingkang sejatosipun dipuntampi dening indra pangraos (ilat) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken</p>

Tabel salajengipun

No	Jinis Sinestesia	Data	Katrangan
			kaliyan tembung lukisane ingkang tegesipun inggih menika lukisanipun Baskara
		<p>“Hei, lagi ngalamunke apa?” pitakone Arum ngagetake Baskara.</p> <p>“Oh hei, takon apa sliramu?” Baskara kaget. Arum nggeret kursi, lungguh ngadhep Baskara, banjur kandhane “Aku mung takon lagi ngalamunke apa?”</p> <p>“Pitakonmu salah, kudune lagi ngalamunke sapa?” Baskara mesem pait. (KSLJ/edisi 49/kc 18).</p>	<p>Mesem ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indra pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung pait ingkang tegesipun inggih menika esemipun Baskara paraga ing cariyos.</p>
		Ora mokal, nalika Marsana ketemu para mantan petinggi legislatif mau swasanane anyep tanpa greget. (KSLJ/edisi 20/kc 51).	<p>Anyep ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung swasana.</p>
4.	Indera pangraos → indera pangrungu	<p>“Wo..ngono, ta, critane, tumanggape Ulin sawise Arum rampung anggone crita. Kudune kowe agresif yen ngadhepi priya .Kowe ngerti, saiki jumlahe wanita saya akeh. Luwih akeh tinimbang priya. Dadi yen ana kesempatan aja dilirwakake. Yen kowe pancen seneng, rasah rikuh. Kudu dioyak. Rasah wigah – wigih utawa isin – isin.” Ulin malah nyemangati. Yen mung nunggu lan nunggu, bisa – bisa nganti jambul wanen dheweke ora ngerti marang perasaan kita. Dadi awake dhewe kudu nyatakake apa sing karasakake senajan ora kudu liwat omongan. Kowe kudu agresif jroning narik kawigatene priya sing kok taksir.</p>	<p>Pedhes ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung omonganmu ingkang tegesipun pangandikanipun Ulin paraga ing cariyos.</p>

Tabel salajengipun

No	Jinis Sinestesia	Data	Katrangan
		<p>“Omonganmu jan pedhes.” “Amit – amit ta. Mosok wanita kongkon ngoyak – oyak priya. Selagine pitik sing kewan wae ngerti isin, ora ana critane babon nguyak jago (KSLJ/edisi 41/kc 19).</p>	
		<p>“Lho ana prastawa apa dina iki kok kowe dadi sentimentil banget kaya iku?” Baskara ora bisa ndelikake rasa gumune. “Aku ora seneng karo bojomu kae merga omongane sing kasar!” “Imel?” Baskara saya gumun. “Lha sapa meneh. Bojomu pancene ana piro?” Iki mau aku dipisuh – pisuhi bojomu merga tilpune ora kok angkat. Omongane nylekit, nglarakna ati,” Sulis ora bisa ndelikake rasa jengkele. (KSLJ/edisi 50/kc 19).</p>	<p>Nylekit ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung omongane ingkang tegesipun pangandikanipun Imel paraga ing cariyos.</p>
		<p>Saka kamar Ibuke keprungu musik larut malam nembangake lagu keroncong senengane Bu Indah: “.... Bunga mawar darimu.../ yang kubawa sebagai gantimu.../ Untuk menjaga hati yang rindu.../ ... mawar merah kasihku.... “Ah, sanajan selerane Ibu jadul nanging pancen lagune enak neng kuping,” batine Prima”. (KSLJ/edisi 19/kc 51).</p>	<p>Enak ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung lagune ingkang tegesipun tembang saking kamar Ibunipun Prima.</p>
5.	Indera pangganda → indera pangrungu	<p>“Halo Dhik, Sulis. Apa Mas Bas isih nang kono?”pitakone langsung nalika tilpun diangkat. Sulis gragapan ditakoni dening Imel. Arep kandha apa? Ngomong ana kono, kasunyatan Baskara ora ana.</p>	<p>Sengak ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangganda (ilat) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung omong ingkang tegesipun pangandikanipun Imel.</p>

Tabel salajengipun

No	Jinis Sinestesia	Data	Katrangan
		<p>Ngomong metu, mengko didhedes metu karo sapa lan liya – liyane. Sarwa salah. Ngerti Sulis ora enggal aweh wangsulan, Imel tanggap.</p> <p>“Dheweke ora ana ing galeri, ta?” Imel langsung nundhes. “Iya, Mbak. Mentas wae metu, ana urusan jarene.</p> <p>“Urusan – urusan apa. Paling – paling ya urusan wedokan. Aku apal karo lageyane,” grenenge Imel”. Ora mungkin yen kowe ora ngerti lungane menyang ngendi. Mestine kowe sekongkol karo si Bas to?” Imel omong sengkak.</p> <p>“Aku pancen ora ngerti tenan Mbak, aja maido.”</p> <p>(KSLJ/edisi 50/kc 19).</p>	
6.	Indera pandulu → indera pangrungu	<p>Pranyata wong loro mau cepet banget akrab. Swasana sing maune kaku dadi cuwer. Sing digunem ora pedhot. (KSLJ/edisi 36/kc 19).</p>	<p>Pedhot ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pandulu (netra) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung digunem ingkang tegesipun inggih menika ingkang dipungunem.</p>
		<p>“Ora apa – apa. Aqua sing tak suntak kuwi mung kanggo mbayar saperangan lara atiku. Wadon ngendi sing ora lara ati krungu bojone esuk – esuk wis nyebut jenenge wedokan liya,” Imel wangsulan kalem. Mesthi wae kaleme wong nahan nesu. Imel mung isih mikir merga Baskara kuwi statuse isih bojone dadi kepiye wae isih kudu dikurmati.</p> <p>(KSLJ/edisi 02/kc 49).</p>	<p>Kalem ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pandulu (netra) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung wangsulan ingkang tegesipun inggih menika wangsulanipun Imel paraga ing cariyos.</p>

Tabel salajengipun

No	Jinis Sinestesia	Data	Katrangan
7.	Indra pangrungu → indra pandulu	<p>“Disini tidak ada wartawan kan?” kandhane Marsana karo jenggilengan. “Ngacunga Pak Prim, mengko Marsana rak pucet raine,” panggodhane Prajaka marang Prima”.</p> <p>Prima nendhang sikile Prajaka seru, banjur ndumuk lambene, gawe sandhi supaya meneng. (KSLJ/edisi 17/kc 2).</p>	<p>Seru ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung nedhang.</p>
		<p>“Piye Gus?” jeksa Soni nyedhaki Agus.</p> <p>“Menawi kirang dospundi ta Pak? Ngomah niku pun boten gadhah napa – napa saestu je.</p> <p>“Terus karepmu pira?”</p> <p>“ Kados anggen kula matur wingi Pak, gangsal. “Anita nyaut.</p> <p>“Limang yuta? Walah, dhuwit semono ki tekan ngendi?” Soni nyawang Anita kaya arep ngulu awake wanita lencir iku.</p> <p>Anita nyawang Prima sing sendhe – sendhe tembok.</p> <p>“Dospundi njih Pak Prima?”</p> <p>“ Pun penggalih rumiyin Mbak.”</p> <p>“ Kowe sapa?” Soni mencerengi Prima.</p> <p>“Kula rencange Mas Agus.”</p> <p>Ora usah melu – melu,” lengene Prima disenggol seru.</p> <p>Prima babrak raine. Nanging cepet dileremake. (KSLJ/edisi 21/kc 51).</p>	<p>Seru ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung disenggol.</p>
8.	Indra pangrungu → indra panggrayang	<p>“Jane aku pengin ngesun pipimu. Nanging aku ora wani. Mengko sing duwe ndhak ngamuk,” aloke Darsana karo ngeculake rangkulane.</p> <p>Arum mesem, banjur njiwit lengene Darsana seru.</p>	<p>Seru ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) amargi dipungayutaken kaliyan tembung njiwit.</p>

Tabel salajengipun

No	Jinis Sinestesia	Data	Katrangan
		Priya iku mujudake siji – sijine kanca sing paling ngerti marang dheweke. (KSLJ/edisi 47/kc 37).	
		Metu saka ruang sidang pengadilan Pak Dibyo diamping – ampingi para pegawe Diknas sing saben wektu gliran padha nekani sidhang saperlu menehi panyengkuyung marang pandhuwure. Ing njaba Divina uwis methukake Bapake banjur ngambung tangane Pak Dibyo kanthi lirih “Lho kowe kok ora sekolah?” Pak Dibyo aruh - aruh. “Libur semester kan Pa,” wangsulane Divina. (KSLJ/edisi 22/kc 51).	Lirih ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) ewah tegesipun dados dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) amargi dipungayutaken kaliyan tembung ngambung .

Tabel 3. *Makna* ingkang wonten ing Cerbung Kalawarti Djaka Lodhang Warsa 2012.

No	Makna Sinestesia	Data	Katrangan
1.	<i>Makna Afektif</i>	“Wis mirsani mlebu, Mbak?” Baskara aruh – aruh marang Arum sing wektu kuwi lagi ngalamun ing ngarep papan pameran. Arum njenggirak. Lamunane ambyar. “Durung mas, iki mau lagi nonton – nonton kataloge dhisik”, Arum wangsulan alus . (KSLJ/edisi 36/kc 18).	<i>Sinestesia</i> wangsulan alus menika minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Arum saksampunipun Arum mireng pitakenan saking Baskara. Arum anggenipun mangsuli pitakenan saking Baskara menika kanthi sareh.
		“Jane aku pengin ngesun pipimu. Nanging aku ora wani. Mengko sing duwe ndhak ngamuk,” aloke Darsana karo ngeculake rangkulane.	<i>Sinestesia</i> njiwit lengene Darsana seru menika minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Arum amargi Darsana menika sampun nggodha Arum.

Tabel salajengipun

No	Makna Sinestesia	Data	Katrangan
		<p>Arum mesem, banjur njiwit lengene Darsana seru. Priya iku mujudake siji – sijine kanca sing paling ngerti marang dheweke. (KSLJ/edisi 47/kc 37).</p> <p>“Halo Dhik, Sulis. Apa Mas Bas isih nang kono?”pitakone langsung nalika tilpun diangkat. Sulis gragapan ditakoni dening Imel. Arep kandha apa? Ngomong ana kono, kasunyatan Baskara ora ana. Ngomong metu, mengko didhedes metu karo sapa lan liya – liyane.</p> <p>Sarwa salah. Ngerti Sulis ora enggal awèh wangsulan, Imel tanggap.</p> <p>“Dheweke ora ana ing galeri, ta?” Imel langsung nundhes. “Iya, Mbak. Mentas wae metu, ana urusan jarene.</p> <p>“Urusan – urusan apa. Paling – paling ya urusan wedokan. Aku apal karo lageyane,” grenenge Imel”. Ora mungkin yen kowe ora ngerti lungane menyang ngendi. Mestine kowe sekongkol karo si Bas to?” Imel omong sengak.</p> <p>“Aku pancen ora ngerti tenan Mbak, aja maido.” (KSLJ/edisi 50/kc 19).</p>	<p><i>Sinestesia omong sengak</i> menika minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Imel saksampunipun mangertos bilih garwanipun boten wonten ing galeri. Imel anggenipun ngendika ing tilpun swantenipun boten sekeca dipunmirengaken.</p>
2.	Makna Referensial	<p>Janjane ora kleru yen si Bas kedanan marang Arum. Wong aku dhewe ya ngrasa ketarik merga kenya iku manis, pakulitane resik, pinter, isih legan lan uga mapan. Ning aku eling yen aku iki wis nduwe bojo,” Sulis nyoba awèh katrangan marang Mbak Nuk. (KSLJ/edisi 03/kc 2).</p>	<p>Katingal saking tembung kenya iku saha manis . Tembung “kenya iku” gadhah <i>referensi</i> ing cariyos inggih menika “Arum paraga ing cariyos” lajeng tembung “manis” gadhah <i>referensi</i> inggih menika “raos legi kadosta raos gendis”. Ananging ing ukara menika tembung “manis” gadhah teges ayu.</p>

Tabel salajengipun

No	Makna Sinestesia	Data	Katrangan
		<p>Baskara dheleg – dheleg. Saiki dheweke nyadhari sawutuhe yen wis nindakake kesalahan sing gedhe jroning uripe. Rabi tanpa dipikir dawa. Apa sing wis dialami sajrone setengah taun urip bebarengan karo Imel, banjur krungu laporane Sulis mau, rasane cukup komplit panandhange. Ora ana sing perlu digegegi maneh jroning perkawinane. Nanging apa Imel gelem ngeculake dheweke ngono wae? Wanita egois iku mokal gelem ngalah. Nglengkara lila minggir ngono wae. Dheweke cukup ngerti karaktere Imel. Sasuwene cukup suwe dadi bojone. Mau – maune yo ora. Apa meneh nalika isih pacaran. Kabeh kadadean sing wis kepungkur kuwi manis lan apik – apik wae. (KSLJ/edisi 51/kc 18).</p> <p>Nalika Imel lagi seneng – seneng karo Yudi, adoh ing pesisir Kidul, Baskara lan Arum lagi lungguhan ing sandinge watu item ing pulo kang mapan ana satengahe segara Pulo Drini. Sesawangan seger katon ngupengi papan kuwi. Papan kang mencil adoh lor, adoh kidul. Sepi. Mung swara angin lan jumeglure ombak sing keprungu. Benua Ustrali katon lambat – lambat saka papan kuwi, adoh ing sabrang kana, ing suwalike samudra Indonesia. Papane pancen asri, lan adoh saka polusi (KSLJ/edisi 05/kc 49).</p>	<p>Katingal saking tembung kadadean saha manis . Tembung “kadadean” gadhah <i>referensi</i> ing cariyos inggih menika “kadadosan” lajeng tembung “manis” gadhah <i>referensi</i> inggih menika “raos legi kadosta raos gendhis”. Ananging ing ukara menika tembung “manis” gadhah teges endah, nengsemaken manah.</p> <p>Katingal saking tembung sesawangan saha seger . Tembung “sesawangan” gadhah <i>referensi</i> ing cariyos inggih menika “sesawangan” lajeng tembung “seger” gadhah <i>referensi</i> inggih menika “raos seger kadosta raos es”. Ananging ing ukara menika tembung “seger” gadhah teges endah.</p>

Tabel salajengipun

No	Makna Sinestesia	Data	
3.	Makna Kolokasi	<p>“Aku wis kesel nggoleki dheweke. Aku bosen berpetualang terus. Ibuku uga selak kebetul duwe mantu lan momong putu.</p> <p>Aku didheseg terus karo wong tuwaku lan wis ora bisa semaya – semaya terus merga umurku uga selot tuwa.</p> <p>Aku milih Imel merga ing antarane pacar – pacarku dheweke sing paling ayu. Ibuku uga kebacut seneng marang dheweke. Miturut Ibuku Imel solah bawane alus lan lembut .</p> <p>Dadi ya wis. Telung sasi kawin, aku wis wiwit bosen. Aku lagi sadhar yen Imel pancen dudu tipe idhealku.”</p> <p>(KSLJ/edisi 41/kc 19).</p>	<p>Tembung alus saha lembut ing ukara menika sami – sami perkawis ingkang dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) saha gadhah teges ingkang sami.</p>
		<p>“Aku ora lila sampeyan ambruk ing rangkulane wanita murahan iku”.</p> <p>Prawan kasep sing bisane ngoyak – oyak bojone wong liya, “ omonge Imel kasar lan atos. Imel menjeb.Njedir lambene.</p> <p>“Sak ngertiku kowe kuwi wanita sing bekti marang guru laki, ning jebule omonganmu jebule megelke usus!”</p> <p>“Ngertia ya, Arum dudu wanita murahan kaya sing kokkandhakake.”</p> <p>“Dudu dheweke sing ngoyak – oyak aku, nanging aku pancen kedanan marang Arum, Baskara nyoba awèh penjelasan.</p> <p>(KSLJ/edisi 02/kc 51).</p>	<p>Tembung kasar saha atos ing ukara menika sami – sami perkawis ingkang dipuntampi dening indera panggrayang (kulit).</p>

Tabel 4. Ginanipun *Sinesthesia* ing Cerbung Kalawarti *Djaka Lodhang* Warsa 2012.

No	Ginanipun <i>Sinesthesia</i>	Data	Katrangan
1.	Ngalusaken teges supados langkung sopan	“Wis mirsani mlebu, Mbak?” Baskara aruh – aruh marang Arum sing wektu kuwi lagi ngalamun ing ngarep papan pameran. Arum njenggirat. Lamunane ambyar. “Durung mas, iki mau lagi nonton – nonton kataloge dhisik”, Arum wangsulan alus (KSLJ/edisi 36/kc 18).	<i>Sinesthesia wangsulan alus</i> ginanipun ngalusaken teges supados langkung sopan. Paraga Arum anggenipun mangsuli pitakenan saking Baskara kanthi sareh supados langkung sopan saha boten mranani penggalhipun ingkang nyuwun pirsu.
		“Wilujeng enjing, Bu,” panyapane Santi kanthi ulat manis nalika weruh Arum njedul ana kantore. “Rahayu. Apik – apik wae, Santi?” Arum mesem banjur bablas tumuju ruang kantore sawise basa – basi saperlune marang para karyawan sing ana ing ruang pamer. (KSLJ/edisi 47/kc 19).	<i>Sinesthesia ulat manis</i> ginanipun ngalusaken teges supados langkung sopan. Paraga Santi anggenipun aruh – aruh marang Arum kanthi pasuryan ingkang gapyak, semanak, nalika pirsu Arum rawuh wonten ing kantor, amargi Arum menika atasanipun Santi saengga Santi kedah ramah, supados langkung sopan.
		Kadospundi, Pak Dar? Ana sing nuju prana? pitakone Baskara lembut sawise Darsana lungguh kanthi mapan. (KSLJ/edisi 49/kc 19).	<i>Sinesthesia pitakone Baskara lembut</i> ginanipun ngalusaken teges supados langkung sopan. Paraga Baskara anggenipun nyuwun pirsu kaliyan paraga Darsana kanthi sareh, alon, amargi Darsana menika minangka tamu ing galerinipun.
		Metu saka ruang sidang pengadilan Pak Dibyo diamping – ampingi para pegawe Diknas sing saben wektu gliran padha nekani sidhang saperlu menehi panyengkuyung marang pandhuwure. Ing njaba Divina uwis methukake Bapake banjur ngambung tangane Pak Dibyo kanthi lirih . (KSLJ/edisi 22/kc 51).	<i>Sinesthesia ngambung tangane Pak Dibyo lirih</i> ginanipun ngalusaken teges supados langkung sopan. Kangge ngormati Bapakipun, paraga Divina ngaras astanipun Bapakipun kanthi alon.

Tabel salajengipun

No	Ginanipun <i>Sinestesia</i>	Data	Katrangan
2.	Kangge nedahaken raos boten remen	<p>“Ah, Yu. Sampeyan ki kok kepengin ngerti wae. Iki rada pribadi. Wis kana teruske gaweyanmu wae, “celathune Arum karo mesem.</p> <p>Paikem mesem kecut. Dheweke terus klunuh – klunuh lunga. Sadhar marang kalungguhane ing omah iku yen mung sederma pembantu.</p> <p>(KSLJ/edisi 44/kc 18).</p>	<i>Sinestesia mesem kecut</i> nedahaken raos boten remen. Paraga Paikem ngraos kuciwa kaliyan Arum amargi Arum boten kersa blaka.
		<p>“Kok seprana seprene kowe isih betah ijen, sapa sing kok enteni?”</p> <p>“Arum mesem sepa.”</p> <p>“Wis, Kang rasah ngrembug kuwi. Mundhak atiku nelangsa.”</p> <p>“Aku ora ngenteni sapa – sapa. Mung durung payu wae.</p> <p>(KSLJ/edisi 48/kc 18).</p>	<i>Sinestesia mesem sepa</i> nedahaken raos boten remen. Paraga Arum boten remen kaliyan pitakenanipun Darsana ingkang namung damel manahipun nelangsa saengga anggenipun mesem katingal boten ngremenaken.
		<p>“Hei, lagi ngalamunke apa?”</p> <p>pitakone Arum ngagetake Baskara.</p> <p>“Oh hei, takon apa sliramu?”</p> <p>Baskara kaget. Arum nggeret kursi, lungguh ngadhep Baskara, banjur kandhane “Aku mung takon lagi ngalamunke apa?”</p> <p>“Pitakonmu salah, kudune lagi ngalamunke sapa?” Baskara mesem pait.</p> <p>(KSLJ/edisi 49/kc 18).</p>	<i>Sinestesia mesem pait</i> nedahaken raos boten remen. Paraga Baskara boten remen kaliyan pitakenanipun Arum ingkang namung damel manahipun sedhik saengga esemipun Baskara katingal boten ngremenaken.
3.	Kangge nedahaken raos duka	<p>Njenengan kuwi nduwe WIL ta, tanpa tak mangerteni,” panutuhe Imel karo nyawang marang sing lanang.</p> <p>Baskara wegah wangsulan. Sebab apa wae sing dikandhakake, Imel mesthi bakal ora percaya lan entek – entekane mengko mung ribut yen</p>	<i>Sinestesia entenge yen ngomong</i> nedahaken raos duka. Paraga Imel menika duka kaliyan Baskara amargi mangertosi garwanipun menika gadhah WIL. Saengga anggenipun ngendikan kaliyan Baskara boten dipunpenggalih rumiyin.

Tabel salajengipun

No	Ginanipun <i>Sinestesia</i>	Data	Katrangan
		<p>diladeni. Mulane Baskara trima meneng. Nanging menenge mau malah disalahtafsirke dening Imel.</p> <p>“Njenengan ora wani wangsulan, ta?</p> <p>Kuwi tegese iya.</p> <p>“Enthenge yen ngomong!”.</p> <p>“Biasane sliramu yo ora tau preduli.”</p> <p>“Nanging saiki aku preduli.”</p> <p>Aku pengen weruh kaya apa rupane WILmu. Aku pengen ngerti apa sing menarik saka wanita iku kok njenengan bisa kedanan.”</p> <p>(KSLJ/edisi 49/kc 19).</p>	
		<p>”Kadospundi, Nyah? Pikantuk alamatipun?” pitakone Pak Jan alus karo mengakake lawang mobil.</p> <p>“Ora Pak”.</p> <p>”Bajingan!” Welut tenan menus siji kuwi, wong kok ora bisa dicekel buntute. Imel misuh – misuh kasar, ora bisa ndelikake rasa mangkele amarga ora bisa nemokake alamat selingkuhane bojone.</p> <p>(KSLJ/edisi 05/kc 02).</p>	<p><i>Sinestesia misuh – misuh kasar</i> nedahaken raos duka. Paraga Imel menika duka kaliyan amargi boten saged manggihaken alamatipun tiyang estri selingkuhanipun garwanipun.</p>
		<p>Thit...thit...</p> <p>Lamunane Arum ambyar keganggu dening swara tilpun.</p> <p>Bathuke Arum megkerut, sebab ana nomer anyar mlebu. Kanthi rangu – rangu tilpun diangkat.</p> <p>“Halo?” swarane Arum alus.</p> <p>Ngerti tilpune diangkat, Imel wis ra bisa nahan emosine.</p>	<p><i>Sinestesia omongane Imel landhep</i> nedahaken raos duka. Paraga Imel menika duka kaliyan Arum amargi Arum sampun ngrebut garwanipun. Saengga pangandikanipun Imel wonten ing tilpun nglarakaken manah.</p>

Tabel salajengipun

No	Ginanipun <i>Sinestesia</i>	Data	Katrangan
		<p>“Heh, wanita murahan, prawan kasep sing bisane mung ngrebut bojone wong liya, dak jaluk supaya kowe ora ganggu bojoku meneh, “ omongane Imel landhep.</p> <p>Arum meneng, ora bisa wangsulan apa – apa. Banjur tilpun dipateni ngono wae.</p> <p>“Sing diomongke Imel pancen bener, aku pancen wanita murahan sing wis ngrebut bojone wong liya, “ bantine Arum. Pikirane Arum kuwur. Dheweke jan – jane pengen sesambungan sing ora samesthine iki dipungkasi, nanging katresnane marang Baskara ora bisa dipunggel ngono wae. (KSLJ/edisi 07/kc 02).</p>	
. 4.	Kangge nedahaken raos remen	<p>Arum prentah marang salah siji karyawane supaya barang – barang mau digawa mlebu, diseleh ing ruang tamu.</p> <p>Darsana ngetutake jangkahe Arum mlebu ing ruang kerjane iku.</p> <p>“Wah, ruanganmu saiki enak.”</p> <p>Interiore anyar, ya. Rumangsaku dhisik dhek aku mrengae ora kaya iki, “aloke Darsana karo mripate nyapu saindenge ruangan, banjur ngetepake bokonge ing sofa. (KSLJ/edisi 47/kc 37).</p>	<i>Sinestesia</i> ruanganmu saiki enak nedahaken raos remen. Miturut Darsana papan ingkang dipunginakaken kangge nyambut damel kaliyan Arum menika sekeca.
		<p>Saka kamar Ibuke keprungu musik larut malam nembangake lagu keroncong senengane Bu Indah:</p> <p>“.... Bunga mawar darimu..../ yang kubawa sebagai gantimu.../</p>	<i>Sinestesia</i> lagune enak nedahaken raos remen. Miturut Prima tembang saking kamar Ibunipun menika sekeca dipunmirengaken.

Tabel salajengipun

No	Ginanipun <i>Sinestesia</i>	Data	
		Untuk menjaga hati yang rindu.../ ... mawar merah kasihku.... “ Ah, sanajan selerane Ibu jadul nanging pancen lagune enak neng kuping,” batine Prima”. (KSLJ/edisi 19/kc 51).	
5.	Kangge maringi gambaran	Janjane ora kleru yen si Bas kedanan marang Arum. Wong aku dhewe ya ngrasa ketarik merga kenya iku manis , pakulitane resik, pinter, isih legan lan uga mapan. Ning aku eling yen aku iki wis nduwe bojo,” Sulis nyoba aweh katrangan marang Mbak Nuk. (KSLJ/edisi 03/kc 2).	<i>Sinestesia</i> kenya iku manis ginanipun kangge maringi gambaran. Paraga Sulis nggambaraken bilih paraga Arum menika tiyangipun ayu.
		Baskara dheleg – dheleg. Saiki dheweke nyadhari sawutuhe yen wis nindakake kesalahan sing gedhe jroning uripe. Rabi tanpa dipikir dawa. Apa sing wis dialami sajrone setengah taun urip bebarengan karo Imel, banjur krungu laporane Sulis mau, rasane cukup komplit panandhange. Ora ana sing perlu digegegi maneh jroning perkawinane. Nanging apa Imel gelem ngeculake dheweke ngono wae? Wanita egois iku mokal gelem ngalah. Nglengkara lila minggir ngono wae. Dheweke cukup ngerti karaktere Imel. Sasuwene cukup suwe dadi bojone. Mau – maune yo ora. Apa meneh nalika isih pacaran.	<i>Sinestesia</i> kadadean sing wis kepungkur kuwi manis nggambaraken bilih kadadosan ingkang sampun kapengker ingkang dipunlampahi dening paraga Baskara kaliyan paraga Imel menika endah.

Tabel salajengipun

No	Ginipun <i>Sinestesia</i>	Data	Katrangan
		Kabeh kadadean sing wis kepungkur kuwi manis lan apik – apik wae. (KSLJ/edisi 51/kc 18).	
		Nalika Imel lagi seneng – seneng karo Yudi, adoh ing pesisir Kidul, Baskara lan Arum lagi lungguhan ing sandinge watu item ing pulo kang mapan ana satengahe segara Pulo Drini. Sesawangan seger katon ngupengi papan kuwi. Papan kang mencil adoh lor, adoh kidul. Sepi. Mung swara angin lan jumejlure ombak sing keprungu. Benua Ustrali katon lamat – lamat saka papan kuwi, adoh ing sabrang kana, ing suwalike samudra Indonesia. Papane pancen asri, lan adoh saka polusi (KSLJ/edisi 05/kc 49)	<i>Sinestesia</i> sesawangan seger nggambaraken bilih wonten ing papan ing cariyos menika sesawanganipun endah, nengsemaken manah.
6.	Nyangetaken teges	“Jane aku pengen ngesun pipimu. Nanging aku ora wani. Mengko sing duwe ndhak ngamuk,” aloke Darsana karo ngeculake rangkulane. Arum mesem, banjur njiwit lengene Darsana seru . Priya iku mujudake siji – sijine kanca sing paling ngerti marang dheweke. (KSLJ/edisi 47/kc 37).	<i>Sinestesia</i> njiwit lengene Darsana seru ginipun kangge nyangetaken teges. Tembung seru menika sanes gadhah teges bilih ingkang seru menika swantenipun Arum ananging Arum anggenipun njiwit lengenipun Darsana kanthi kiyat sanget, amargi Darsana sampun nggodha Arum, lajeng lengenipun Darsana dipunjiwit kiyat sanget.
		Darsana wis apal karo lukisane Baskara, merga ana sawetara lukisane priya iku sing dikoleksi. Lukisane Baskara mateng , saka segi pilihan warna uga goresane nduwe kelas. (KSLJ/edisi 49/kc 18).	<i>Sinestesia</i> lukisane Baskara mateng kangge nyangetaken teges. Tembung mateng menika sanes gadhah teges lukisanipun Baskara sampun mateng ananging lukisanipun Baskara menika sae sanget.

Tabel salajengipun

No	Ginanipun Sinestesia	Data	Katrangan
		<p>“Disini tidak ada wartawan kan?” kandhane Marsana karo jenggilengan.</p> <p>“Ngacunga Pak Prim, mengko Marsana rak pucet raine,” panggodhane Prajaka marang Prima”.</p> <p>“Prima nendhang sikile Prajaka seru, banjur ndumuk lambene, gawe sandhi supaya meneng. (KSLJ/edisi 17/kc 2).</p>	<p>Sinestesia Prima nendhang sikile Prajaka seru ginanipun kangge nyangetaken teges. Tembung seru menika sanes gadhah teges bilih ingkang seru menika anggenipun Prima nendhang sukunipun Prajaka, sanes swantenipun Prima. Prima anggenipun nedhang sukunipun Prajaka kiyat sanget.</p>

Miturut tabel ing nginggil, saged dipunpendhet dudutan bilih jinis – jinisipun *sinestesia*, makna *sinestesia* saha ginanipun *sinestesia* ingkang kapanggihaken ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 menika mawarni – warni. Jinis *sinestesia* ingkang kapanggihaken ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 inggih menika a) *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pangrungu, b) *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pandulu, c) *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu, d) *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pangrungu, e) *sinestesia* saking indera pangganda dados indera pangrungu, f) *sinetesia* saking indera pandulu dados indera pangrungu, g) . *sinestesia* saking indera pangrungu dados indera pandulu, h) *sinestesia* saking indera pangrungu dados indera panggrayang.

. Makna *sinestesia* ingkang kapanggihaken ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 inggih menika *makna afektif*, *makna referensial* saha *makna kolokatif*. Wondene ginanipun *sinestesia* ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang*

warsa 2012 inggih menika a) ngalusaken teges supados langkung sopan, b) kangge nedahaken raos boten remen, c) kangge nedahaken raos duka, d) kangge nedahaken raos remen, e) kangge maringi gambaran, f) kangge nyangetaken teges. Jinispun *sinestesia*, makna *sinestesia* saha ginanipun *sinestesia* ingkang wonten ing tabel badhe dipunrembag ing pirembagan asiling panaliten.

B. Pirembagan Asil Panaliten

Miturut asiling panaliten wonten nginggil babagan *sinestesia*, makna saha ginanipun *sinestesia* ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012, panganggening *sinestesia* kathah saha mawarni-warni kados andharan wonten nginggil. Supados boten ngrembag kanthi wongsal-wangsul, pramila pirembagan *sinestesia*, makna *sinestesia* saha ginanipun *sinestesia* ingkang wonten ing tabel badhe dipunandharaken ing perangan asil panaliten menika.

1. Jinis Sinestesia ing Cerbung Kalawarti Djaka Lodhang Warsa 2012.

Ing ngandhap menika dipunandharaken jinis – jinisipun *sinestesia* ingkang kapanggihaken ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

a) Sinestesia saking Indera Panggrayang dados Indera Pangrungu.

Sinestesia saking indera panggrayang dados indera pangrungu minangka ewah – ewahan teges saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Indera panggrayang inggih menika kulit, minangka perangan badanipun tiyang ingkang saged kangge ngraosaken grayangan saking asta utawi menapa kemawon ingkang dipunraosaken dening kulit utawi asta. Kulit menika ugi peka kaliyan *tekanan*

saha *suhu*. Kadadosan kadosta asrep, panas, kasar, alus, lembut, atos, perih, landhep menika dipunraosaken dening indera panggrayang (kulit). Indera pangrungu inggih menika talingan. Talingan (organ auditorik) ginanipun kangge nafsiraken swanten utawi kangge ngandharaken sedaya kadadosan ingkang dipunraosaken dening talingan.

Ing ngandhap badhe dipunandharaken tuladha *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pangrungu ingkang dipunpethik saking cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

- (1) “Wis mirsani mlebu, Mbak?” Baskara aruh – aruh marang Arum sing wektu kuwi lagi ngalamun ing ngarep papan pameran. Arum njenggirat. Lamunane ambyar. “Durung mas, iki mau lagi nonton – nonton kataloge dhisik”, Arum **wangsulan alus. (KSLJ/edisi 36/kc 18).**

Data (1) ing nginggil pacelathonan antawisipun Baskara kaliyan Arum. Miturut *data* (1) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Katingal saking frasa “wangsulan alus”. Tembung “alus” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi tembung “alus” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “wangsulan”. Kanthi mekaten “alus” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga ukara “Arum wangsulan alus” ing pacelathonan menika tegesipun “Arum anggenipun mangsuli pitakenan kanthi sareh, sae” sanes ateges “wangsulan

ingkang wujudipun alus” amargi wangsulan menika boten saged dipungrayang alus menapa boten, wangsulan menika saged dipunmirengaken mawi talingan.

- (2) ”Kadospundi, Nyah? Pikantuk alamatipun?” pitakone Pak Jan alus karo mengakake lawang mobil.
Ora Pak.
”Bajingan!” Welut tenan menus siji kuwi, wong kok ora bisa dicekel buntute. Imel **misuh – misuh kasar**, ora bisa ndelikake rasa mangkele amarga ora bisa nemokake alamat selingkuhane bojone. (KSLJ/edisi 05/kc 02).

Data (2) pancelathonan antawisipun Pak Jan kaliyan Imel. Miturut *data* (2) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Katingal saking ukara “Imel misuh – misuh kasar”. Tembung “kasar” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “misuh – misuh” ingkang tegesipun inggih menika duka/ngomel – ngomel. Kanthi mekaten “kasar” ing pancelathonan menika ewah tegesipun amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga ukara “Imel misuh – misuh kasar” tegesipun inggih menika “Imel anggenipun ngomel utawi duka ngginakaken tembung – tembung ingkang boten sae” sanes ateges “pisuhanipun wujudipun kasar”. Duka/ngomel – ngomel menika boten saged dipungrayang kasar menapa boten ananging saged dipunmirengaken mawi talingan.

- (3) ”Thit...thit...
Lamunane Arum ambyar kegangu dening swara tilpun.
Bathuke Arum megkerut, sebab ana nomer anyar mlebu. Kanthi rangu – rangu tilpun diangkat.
“Halo?” swarane Arum alus.

Ngerti tilpune diangkat, Imel wis ra bisa nahan emosine.

“Heh, wanita murahan, prawan kasep sing bisane mung ngrebut bojone wong liya, dak jaluk supaya kowe ora ganggu bojo meneh, meneh, “ **omongane Imel landhep.**

Arum meneng, ora bisa wangsulan apa – apa. Banjur tilpun dipateni ngono wae.

“Sing diomongke Imel pancen bener, aku pancen wanita murahan sing wis ngrebut bojone wong liya, “ bantine Arum. Pikirane Arum kuwur.

Dheweke jan – jane pengen sesambungan sing ora samesthine iki dipungkasi, nanging katresnane marang Baskara ora bisa dipunggel ngono wae. **(KSLJ/edisi 07/kc 02).**

Data (3) pacelathonan antawisipun Imel kaliyan Arum. Miturut *data (3)* ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Katingal saking ukara “omongane Imel landhep”. Tembung “kasar” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “landhep”. Kanthi mekaten “landhep” ing pacelathonan menika ewah tegesipun amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga ukara “omongane Imel landhep” tegesipun inggih menika “pangandikanipun Imel nglarakaken manah” sanes ateges “pangandikanipun saged nglarakaken kulit”. Duka/ngomel – ngomel menika boten saged dipungrayang kasar menapa boten ananging saged dipunmirengaken mawi talingan.

b) *Sinestesia* saking Indera Panggrayang dados Indera Pandulu.

Sinestesia saking indera panggrayang dados indera pandulu minangka ewah – ewahan teges saking indera panggrayang dados indera pandulu. Indera

panggrayang inggih menika kulit, minangka perangan badanipun tiyang ingkang saged kangge ngraosaken grayangan saking asta utawi menapa kemawon ingkang dipunraosaken dening kulit utawi asta. Kulit menika ugi peka kaliyan *tekanan* saha *suhu*. Kadadosan kadosta asrep, panas, kasar, alus, lembut, atos, perih, landhep menika dipunraosaken dening indra panggrayang (kulit). Indra pandulu (netra), inggih menika perangan saking badanipun tiyang ingkang dipunginakaken kangge mirsani, mirsani ngginakaken netra utawi kangge nggatosaken. Kadadosan kadosta padhang, peteng saha sedaya kadadosan ingkang saged dipunpirsani menika dipuntampi dening netra.

Ing ngandhap badhe dipunandharaken tuladha *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pandulu ingkang dipunpethik saking cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

- (4) Pranyata wong loro mau cepet banget akrab. **Swasana sing maune kaku dadi cuwer**. Sing digunem ora pedhot. (KSLJ/edisi 36/kc 19).

Miturut *data* (4) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pandulu. Katingal saking ukara ”swasana sing maune kaku dadi cuwer”. Tembung “kaku” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi tembung “kaku” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “swasana”. Kanthi mekaten “kaku” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pandulu. Saengga ukara “swasana sing maune kaku dadi cuwe” ing pacelathonan menika

tegesipun “swasana ingkang sakderengipun menika kraos tegang dados cuwer” sanes ateges “swasanipun dipungrayang kaku”. Swasana menika boten saged dipuntampi dening indera panggrayang ananging saged dipuntampi dening indera pandulu.

- (5) Krungu Baskara nyebut jenenge wanita liya, Imel langsung mengkeret.
 Gregete mbleret. Rasa cemburu ngobong dadane. Dheweke langsung nguwali kekepane. Ngadeg nyat, njupuk botol agua sing tansah samadya ing meja cilik cedhak peturon. Isi botol kasebut disuntak ing raine Baskara.
 Baskara tangi. Raine klebus. Bantale klebus lan saperangan banyu uga isih nelesi kasur sarta kemul. Dheweke muntab. Ngadheg nyat, Imel sing olehe mlaku isih durung tekan lawang iku **disurung kasar**. Imel ambruk, ora bisa endha. (KSLJ/edisi 02/kc 49).

Miturut *data* (5) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pandulu. Katingal frasa “disurung kasar”. Tembung “kasar” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi tembung “kasar” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “disurung”. Kanthi mekaten “kasar” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pandulu. Saengga “disurung kasar” ing pacelathonan menika tegesipun “anggenipun nyurung kanthi santer “ sanes ateges “ingkang nyurung menika wujudipun kasar”. Nyurung menika boten saged dipuntampi dening indera panggrayang ananging saged dipuntampi dening indera pandulu.

- (6) “Nggak usah mikir warna – warna Vin. Muga – muga Pak Dibyo enggal ditangguhake sawise Bu Kus kondur.” Prima nyekel tangane Divina. Ngrerimuk atine. Kenya ayu iku manthuk, banjur ngusap pipine ngilangi iluh sing mili.
 “Nih Vin, minum dulu.” Prima ngulungke agua sing dijupuk saka njero tase.
 Divina **nampani alus**. “Makasih, Pak”. (KSLJ/edisi 27/kc 51).

Data (6) ing nginggil pacelathonan antawisipun Prima kaliyan Divina. Miturut *data* (6) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indra panggrayang dados indra pandulu. Katingal saking frasa “nampani alus”. Tembung “alus” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi tembung “alus” ing ukara menika kagandeng tembung “nampani”. Kanthi mekaten “alus” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pandulu. Saengga ukara “Divina nampani alus” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “caranipun Divina anggenipun nampi aqua saking Prima menika sae” sanes ateges “ingkang dipuntampi dening Divina menika wujudipun alus”. Cara menika saged dipunpirsani mawi netra sanes dipuntampi dening kulit.

c) *Sinestesia* saking Indera Pangraos dados Indera Pandulu

Sinestesia saking indera pangraos dados indera pandulu inggih menika ewah – ewahan teges saking indera pangraos dados indera pandulu. Indera pangraos (ilat), inggih menika peranan saking badanipun tiyang ingkang ingkang peka sanget kaliyan raos utawi dipunginakaken kangge ngraosaken satunggaling raos

ingkang dipunraosaken dening ilat kadosta raos legi, pait, asin, pedhes, kecut, lsp. Indera pandulu (netra), inggih menika perangan saking badanipun tiyang ingkang dipunginakaken kangge mirsani, mirsani ngginakaken netra utawi kangge nggatosaken. Kadadosan kadosta padhang, peteng saha sedaya kadadosan ingkang saged dipunpirsani menika dipuntampi dening netra.

Ing ngandhap badhe dipunandharaken tuladha *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu ingkang dipunpethik saking cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

- (7) “Ana masalah?” pitakone Ulin karo nyawang Arum.
 “Iya, sethithik. Nanging ora apa – apa, kok.” Kandhane karo ngendhani panyawange Ulin.
 “Ning aku risi nyawang **rupamu sing sepet** iku, Rum. Katon ruwet banget. Mbokmenawa luwih ruwet tinimbang bolah bundhet.
 “Kowe tenang wae. Yen wegah nyawang ya ra sah nyawang.”
(KSLJ/edisi 41/kc 19).

Data (7) ing nginggil pacelathonan antawisipun Ulin kaliyan Arum Miturut *data* (7) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu. Katingal saking klausa “rupamu sing sepet”. Tembung “sepet” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi tembung “sepet” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “rupamu” inggih menika pasuryanipun Arum paraga ing cariyos. Kanthi mekaten “sepet” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga “rupamu sing sepet” ing pacelathonan menika tegesipun inggih

menika “pasuryanipun Arum katingal semrawut”. Pasuryan menika boten saged dipuntampi dening indera pangraos (ilat) ananging saged dipunpirsani mawi indera pandulu (netra).

- (8) Esuk iki Arum teka ing kantor kanthi bungah. Nganggo klambi werna abang stelan karo sepatune.
 “Dingaren **pasuryanmu seger**?”aloke Ulin sawise weruh Arum. Biasane katon suntrut.
 “Atiku lagi bungah,” wangsulane Arum karo mesem.
(KSLJ/edisi 44/kc 19).

Data (8) ing nginggil pacelathonan antawisipun Ulin kaliyan Arum. Miturut *data* (8) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu. Katingal saking frasa “pasuryanmu seger”. Tembung “seger” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi tembung “seger” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “pasuryanmu” inggih menika pasuryanipun Arum paraga ing cariyos. Kanthi mekaten “seger” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga “pasuryanmu seger” ing pacelathonan menika sanes ateges “pasuryanipun Arum raosipun seger” ananging ateges “pasuryanipun Arum sumringah”. Pasuryan menika boten saged dipuntampi dening indera pangraos (ilat) ananging saged dipunpirsani mawi indera pandulu (netra).

- (9) Baskara dheleg – dheleg. Saiki dheweke nyadhari sawutuhe yen wis nindakake kesalahan sing gedhe jroning uripe. Rabi tanpa dipikir dawa. Apa sing wis dialami sajrone setengah taun urip bebarengan karo Imel, banjur krungu laporane Sulis mau, rasane cukup komplit panandhange. Ora ana sing perlu digegegi maneh jroning perkawinane.
Nanging apa Imel gelem ngeculake dheweke ngono wae? Wanita egois iku mokal gelem ngalah. Nglengkara lila minggir ngono wae. Dheweke cukup ngerti karaktere Imel. Sasuwene cukup suwe dadi bojone. Mau – maune yo ora. Apa meneh nalika isih pacaran.
Kabeh **kadadean sing wis kepungkur kuwi manis** lan apik – apik wae. (KSLJ/edisi 51/kc 18).

Data (9) ing nginggil pacelathonan antawisipun Ulin kaliyan Arum. Miturut *data* (9) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu. Katingal saking ukara “kadadean sing wis kepungkur manis”. Tembung “manis” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi tembung “manis” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “kadadean” ingkang tegesipun kadadosan. Kanthi mekaten “manis” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga ukara “kadadean sing wis kepungkur kuwi manis” ing pacelathonan menika sanes ateges “kadadosan ingkang sampun kalampahan raosipun legi” ananging ateges “kadadosan ingkang sampun kalampahan endah, nengsemaken manah”. Kadadosan menika boten saged dipuntampi dening indera pangraos (ilat) ananging saged dipunpirsani mawi indera pandulu (netra).

d). *Sinestesia* saking Indera Pangraos dados Indera Pangrungu.

Sinestesia saking indera pangraos dados indera pangrungu inggih menika ewah – ewahan teges saking indera pangraos dados indera pangrungu. Indera pangraos (ilat), inggih menika perangan saking badanipun tiyang ingkang ingkang peka sanget kaliyan raos utawi dipunginakaken kangge ngraosaken satunggaling raos ingkang dipunraosaken dening ilat kadosta raos legi, pait, asin, pedhes, kecut, lsp. Indera pangrungu inggih menika talingan, talingan (organ auditorik) ingkang ginanipun kangge nafsiraken swanten utawi kangge ngandharaken sedaya kadadosan ingkang dipunraosaken dening talingan.

Ing ngandhap badhe dipunandharaken tuladha *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pangrungu ingkang dipunpethik saking cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

- (10) “Wo..ngono, ta, critane, tumanggape Ulin sawise Arum rampung anggone crita. Kudune kowe agresif yen ngadhepi priya .Kowe ngerti, saiki jumlahe wanita saya akeh. Luwih akeh tinimbang priya.
Dadi yen ana kesempatan aja dilirwakake.Yen kowe pancen seneng,
rasah rikuh. Kudu dioyak. Rasah wigah – wigih utawa isin – isin.”
Ulin malah nyemangati.
Yen mung nunggu lan nunggu, bisa – bisa nganti jambul wanen dheweke ora ngerti marang perasaan kita. Dadi awake dhewe kudu nyatakake apa sing karasakake senajan ora kudu liwat omongan.
Kowe kudu agresif jroning narik kawigatene priya sing kok taksir.
“Omonganmu jan pedhes!”
“Amit – amit ta. Mosok wanita kongkon ngoyak – oyak priya.
Selagine pitik sing kewan wae ngerti isin, ora ana critane babon nguyak jago. (KSLJ/edisi 41/kc 19).

Data (10) ing nginggil pacelathonan antawisipun Ulin kaliyan Arum. Miturut *data* (10) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera panggraos dados indera pangrungu. Katingal saking ukara “omonganmu jan pedhes”. Tembung “pedhes” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi tembung “pedhes” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “omonganmu” inggih menika pangandikanipun Ulin paraga ing cariyos. Kanthi mekaten “pedhes” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pangrungu. Saengga ukara “omonganmu jan pedhes” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “pangandikanipun Ulin nglarakaken manahipun Arum” sanes ateges “pangandikanipun Ulin raosipun pedhes”. Pangandikan menika boten saged dipunraosaken dening indera pangraos ananging saged dipunmirengaken mawi indera pangrungu (talingan).

- (11) “Lho ana prastawa apa dina iki kok kowe dadi sentimentil banget kaya iku?” Baskara ora bisa ndelikake rasa gumune.
 “Aku ora seneng karo bojomu kae merga omongane sing kasar!”
 “Imel?” Baskara saya gumun.
 “Lha sapa meneh. Bojomu pancene ana piro?” Iki mau aku dipisuh – pisuhi bojomu merga tilpune ora kok angkat.
Omongane nylekit, nglarakna ati,” Sulis ora bisa ndelikake rasa jengkele. (KSLJ/edisi 50/kc 19).

Data (11) ing nginggil pacelathonan antawisipun Baskara kaliyan Sulis. Miturut *data* (11) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera panggraos dados indera pangrungu. Katingal saking frasa “omongane nylekit”. Tembung “nylekit” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat)

dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi tembung “nylekit” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “omongane” inggih menika pangandikanipun Imel paraga ing cariyos. Kanthi mekaten “nylekit” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pangrungu. Saengga frasa “omongane nylekit” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “pangandikanipun Imel nglarakaken manahipun Sulis” sanes ateges “pangandikanipun Imel nylekit raosipun”. Pangandikan menika boten saged dipunraosaken dening indera pangraos ananging saged dipunmirengaken mawi indera pangrungu (talingan).

- (12) “Saka kamar Ibuke keprungu musik larut malam nembangake lagu keroncong senengane Bu Indah:
 “.... Bunga mawar darimu.../ yang kubawa sebagai gantimu.../
 Untuk menjaga hati yang rindu.../ ... mawar merah kasihku...
 “Ah, sanajan selerane Ibu jadul nanging pancen **lagune enak** neng kuping,” batine Prima”. (KSLJ/edisi 19/kc 51).

Miturut *data* (12) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pangrungu. Katingal saking frasa “lagune enak”. Tembung “enak” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi tembung “enak” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “lagune” inggih menika tembang ingkang kapiyeng saking kamar Ibunipun Prima. Kanthi mekaten “enak” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pangrungu. Saengga frasa “lagune enak” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “tembangipun sekeca

dipunmirengaken” sanes ateges “tembangipun raosipun eca”. Tembang menika boten saged dipunraosaken dening indera pangraos ananging saged dipunmirengaken mawi indera pangrungu (talingan).

e) ***Sinestesia* saking Indera Pangganda dados Indera Pangrungu.**

Sinestesia saking indera pangganda dados indera pangrungu inggih menika ewah – ewahan teges saking indera pangganda dados indera pangrungu. Indera pangganda inggih menika grana, minangka perangan saking badanipun tiyang ingkang ginanipun kangge ngambu sedaya kadadosan ingkang dipunraosaken dening grana. Indera pangrungu inggih menika talingan, talingan (organ auditorik) ingkang ginanipun kangge nafsiraken swanten utawi kangge ngandharaken sedaya kadadosan ingkang dipunraosaken dening talingan.

Ing ngandhap badhe dipunandharaken tuladha *sinestesia* saking indera pangganda dados indera pangrungu ingkang dipunpethik saking cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

- (13) “Halo Dhik, Sulis. Apa Mas Bas isih nang kono?”pitakone Imel langsung nalika tilpun diangkat.
Sulis gragapan ditakoni dening Imel. Arep kandha apa? Ngomong ana kono, kasunyatan Baskara ora ana. Ngomong metu, mengko didhedes metu karo sapa lan liya – liyane. Sarwa salah.
Ngerti Sulis ora enggal awèh wangsulan, Imel tanggap.
“Dheweke ora ana ing galeri, ta?” Imel langsung nundhes.
“Iya, Mbak. Mentas wae metu, ana urusan jarene.
“Urusan – urusan apa. Paling – paling ya urusan wedokan. Aku apal karo lageyane,” grenenge Imel”. Ora mungkin yen kowe ora ngerti lungane menyang ngendi. Mestine kowe sekongkol karo si Bas to?”Imel **omong sengkak**.

“Aku pancen ora ngerti tenan Mbak, aja maido.”
(KSLJ/edisi 50/kc 19).

Data (13) ing nginggil pacelathonan antawisipun Imel kaliyan Sulis. Miturut *data* (13) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangganda dados indera pangrungu. Katingal saking frasa “omong sengk”. Tembung “sengk” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangganda (grana) dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi tembung “sengk” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “omong” inggih menika pangandikanipun Imel paraga ing cariyos. Kanthi mekaten “sengk” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangganda dados indera pangrungu. Saengga ukara “Imel omong sengk” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “pangandikanipun Imel nglarakaken manah” sanes ateges “pangandikanipun Imel gandhanipun sengk”. Pangandikan menika boten saged dipuntampi dening indera pangganda (grana) ananging saged dipunmirengaken dening indera talingan.

f) *Sinestesia* saking Indera Pandulu dados Indera Pangrungu.

Sinestesia saking indera pandulu dados indera pangrungu inggih menika ewah – ewahan teges saking indera pandulu dados indera pangrungu. Indera pandulu (netra), inggih menika perangan saking badanipun tiyang ingkang dipunginakaken kangge mirsani, mirsani ngginakaken netra utawi kangge nggatosaken. Kadadosan kadosta padhang, peteng saha sedaya kadadosan ingkang saged dipunpirsani menika dipuntampi dening netra. Indera pangrungu inggih

menika talingan, talingan (organ auditorik) ingkang ginanipun kangge nafsiraken swanten utawi kangge ngandharaken sedaya kadadosan ingkang dipunraosaken dening talingan.

Ing ngandhap badhe dipunandharaken tuladha *sinestesia* saking indera pandulu dados indera pangrungu ingkang dipunpethik saking cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

- (14) “Pranyata wong loro mau cepet banget akrab. Swasana sing maune kaku dadi cuwer. **Sing digunem ora pedhot.**
(KSLJ/edisi 36/kc 19).

Miturut *data* (14) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pandulu dados indera pangrungu. Katingal saking ukara “sing digunem ora pedhot”. Tembung “pedhot” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pandulu (netra) dipuntampi dening indera pangrungu (talangan) amargi tembung “pedhot” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “digunem”. Kanthi mekaten “pedhot” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pandulu dados indera pangrungu. Saengga ukara “sing digunem ora pedhot” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “ingkang dipungunemaken antawisipun tiyang kalih menika wonten kemawon, boten enggal purna”. Gunemanipun tiyang menika boten saged dipuntampi dening indera pandulu ananging saged dipuntampi dening indera pangrungu.

- (15) “Ora apa – apa. Aqua sing tak suntak kuwi mung kanggo mbayar saperangan lara atiku. Wadon ngendi sing ora lara ati krungu bojone esuk – esuk wis nyebut jenenge wedokan liya,” Imel

wangsulan kalem. Mesthi wae kaleme wong nahan nesu. Imel mung isih mikir merga Baskara kuwi statuse isih bojone dadi kepiye wae isih kudu dikurmati. (**KSLJ/edisi 02/kc 49**).

Miturut *data* (15) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pandulu dados indera pangrungu. Katingal saking frasa “wangsulan kalem”. Tembung “kalem” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pandulu (netra) dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi tembung “kalem” ing ukara menika kagandeng tembung “wangsulan”. Kanthi mekaten “kalem” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pandulu dados indera pangrungu. Saengga ukara “Imel wangsulan kalem” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “Imel anggenipun mangsuli pitakenan kanthi sareh”. Wangsulanipun tiyang menika saged dipuntanggepi dening indera pandulu ananging saged dipuntampi dening indera pangrungu.

g) *Sinestesia* saking Indera Pangrungu dados Indera Pandulu.

Sinestesia saking indera pangrungu dados indera pandulu inggih menika ewah – ewahan teges saking indera pangrungu dados indera pandulu. Indera pangrungu inggih menika talingan, talingan (organ auditorik) ingkang ginanipun kangge nafsiraken swanten utawi kangge ngandharaken sedaya kadadosan ingkang dipunraosaken dening talingan. Indera pandulu (netra), inggih menika perangan saking badanipun tiyang ingkang dipunginakaken kangge mirsani, mirsani ngginakaken netra utawi kangge nggatosaken. Kadadosan kadosta

padhang, peteng saha sedaya kadadosan ingkang saged dipunpirsani menika dipuntampi dening netra.

Ing ngandhap badhe dipunandharaken tuladha *sinestesia* saking indera pangrungu dados indera pandulu ingkang dipunpethik saking cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

- (16) “Disini tidak ada wartawan kan?” kandhane Marsane karo jenggilengan.
 “Ngacunga Pak Prim, mengko Marsana rak pucet raine,”
 Panggodhane Prajaka marang Prima”.
Prima nendhang sikile Prajaka seru, banjur ndumuk lambene,
 gawe sandhi supaya meneng. (KSLJ/edisi 17/kc 2).

Miturut *data* (16) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangrungu dados indera pandulu. Katingal saking ukara “Prima nendhang sikile Prajaka seru”. Tembung “seru” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi tembung “seru” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “nendhang”. Kanthi mekaten “seru” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangrungu dados indera pandulu. Saengga ukara “Prima nendhang sikile Prajaka seru” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “anggenipun Prima nendhang sukunipun Prajaka kiyat sanget utawi kenceng” sanes ateges “anggenipun Prima nendhang sukunipun Prajaka ngginakaken swanten ingkang seru”. Nendhang suku menika boten saged dipuntampi dening indera pangrungu ananging saged dipuntampi dening indera pandulu.

- (17) “Piye Gus?” jeksa Soni nyedhaki Agus.
 “Menawi kirang dospundi ta Pak? Ngomah niku pun boten gadhah napa – napa saestu je.
 “Terus karepmu pira?”
 “Kados anggen kula matur wingi Pak, gangsal. “Anita nyaut.
 “Limang yuta? Walah, dhuwit semono ki tekan ngendi?” Soni nyawang Anita kaya arep ngulu awake wanita lencir iku.
 Anita nyawang Prima sing sendhe – sendhe tembok.
 “Dospundi njih Pak Prima?”
 “Pun penggalih rumiyin Mbak.”
 “Kowe sapa?” Soni mencerengi Prima.
 “Kula rencange Mas Agus.”
 Ora usah melu – melu,” **lengene Prima disenggol seru.**
 Prima babrak raine. Nanging cepet dileremake.
(KSLJ/edisi 21/kc 51).

Miturut *data* (16) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangrungu dados indera pandulu. Katingal saking ukara “lengene Prima disenggol seru”. Tembung “seru” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi tembung “seru” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “disenggol”. Kanthi mekaten “seru” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangrungu dados indera pandulu. Saengga ukara “lengene Prima disenggol seru” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “anggenipun nyenggol lengen kiyat sanget utawi kenceng” sanes ateges “anggenipun nyenggol ngginakaken swanten ingkang seru”. Nyenggol lengen menika boten saged dipuntampi dening indera pangrungu ananging saged dipuntampi dening indera pandulu.

h) *Sinestesia* saking Indera Pangrungu dados Indera Panggrayang.

Sinestesia saking indera pangrungu dados indera panggrayang inggih menika ewah – ewahan teges saking indera pangrungu dados indera panggrayang. Indera pangrungu menika talingan, talingan (organ auditorik) ingkang ginanipun kangge nafsiraken swanten utawi kangge ngandharaken sedaya kadadosan ingkang dipunraosaken dening talingan. Indera panggrayang inggih menika kulit, minangka peranan badanipun tiyang ingkang saged kangge ngraosaken grayangan saking asta utawi menapa kemawon ingkang dipunraosaken dening kulit utawi asta. Kulit menika ugi peka kaliyan *tekanan* saha *suhu*. Kadadosan kadosta asrep, panas, kasar, alus, lembut, atos, perih, landhep menika dipunraosaken dening indera panggrayang (kulit).

Ing ngandhap badhe dipunandharaken tuladha *sinestesia* saking indera pangrungu dados indera panggrayang ingkang dipunpethik saking cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

- (17) “Jane aku pengin ngesun pipimu. Nanging aku ora wani. Mengko sing duwe ndhak ngamuk,” aloke Darsana karo ngeculake rangkulane.
Arum mesem, banjur **njiwit lengene Darsana seru**. Priya iku mujudake siji – sijine kanca sing paling ngerti marang dheweke.
(KSLJ/edisi 47/kc 37).

Miturut *data* (17) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangrungu dados indera pandulu. Katingal saking ukara “njiwit lengene Darsana seru”. Tembung “lirih” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangrungu (talangan) dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) amargi

tembung “seru” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “njiwit”. Kanthi mekaten “njiwit” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangrungu dados indera panggrayang. Saengga ukara “njiwit lengene Darsana seru” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “anggenipun njiwit lengen kiyat sanget/kenceng” sanes ateges “anggenipun njiwit kanthi swanten ingkang seru”. Njiwit menika boten saged dipuntampi dening indera pangrungu ananging saged dipuntampi dening indera panggrayang.

- (18) Metu saka ruang sidang pengadilan Pak Dibyo diamping – ampingi para pegawe Diknas sing saben wektu giliran padha nekani sidhang saperlu menahi panyengkuyung marang pandhuwure. Ing njaba Divina uwis methukake Bapake banjur **ngambung tangane Pak Dibyo kanthi lirih**.
 “Lho kowe kok ora sekolah?” Pak Dibyo aruh - aruh.
 “Libur semester kan Pa,” wangsulane Divina.
(KSLJ/edisi 22/kc 51).

Miturut *data* (18) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangrungu dados indera pandulu. Katingal saking ukara “ngambung tangane Pak Dibyo kanthi lirih”. Tembung “lirih” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) amargi tembung “lirih” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “ngambung”. Kanthi mekaten “lirih” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangrungu dados indera panggrayang. Saengga ukara “ngambung tangane Pak Dibyo kanthi lirih” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “Divina anggenipun ngaras

astanipun Pak Dibyo kanthi alon” sanes ateges “anggenipun ngaras asta ngginakaken swanten ingkang lirih”. Ngaras asta menika boten saged dipuntampi dening indera pangrungu ananging saged dipuntampi dening indera panggrayang.

2. Makna ingkang wonten ing Cerbung Kalawarti Djaka Lodhang Warsa 2012.

Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken *makna sinestesia* ingkang kapanggihaken ing cerbung kalawarti Djaka Lodhang warsa 2012.

a) Makna Afektif

Makna afektif menika gegayutan kaliyan wontenipun *reaksi/tanggapan* ingkang gegayutan kaliyan pangraosanipun satunggaling tiyang saksampunipun satunggaling tiyang kalawau mireng , pirsu utawi maos satunggaling perkawis. *Makna afektif* nggambaraken pangraosanipun satunggaling tiyang, kalebet kadospundi sikapipun.

Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken tuladha jinis *sinestesia* ingkang ngewrat *makna afektif* ingkang kapanggihaken ing cerbung kalawarti Djaka Lodhang warsa 2012.

- (19) “Wis mirsani mlebu, Mbak?” Baskara aruh – aruh marang Arum sing wektu kuwi lagi ngalamun ing ngarep papan pameran. Arum njenggirat. Lamunane ambyar.
“Durung mas, iki mau lagi nonton – nonton kataloge dhisik”, Arum **wangsulan alus. (KSLJ/edisi 36/kc 18).**

Wonten ing *data* (19) menika ngewrat *makna afektif*, inggih menika ing frasa “wangsulan alus”. *Makna afektif* menika dipundayani wontenipun

reaksi/tanggapan, amargi frasa “wangsulane alus” menika minangka *reaksi* saking Arum saksampunipun Arum mireng pitakenan saking Baskara. Arum anggenipun mangsuli pitakenan saking Baskara menika kanthi sareh, sae. Tembung “alus” ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Satemah “wangsulane alus” ing ukara menika sanes ateges “wangsulane wujudipun alus” ananging ateges “anggenipun mangsuli pitakenan kanthi sareh, sae”.

- (19) “Jane aku pengin ngesun pipimu. Nanging aku ora wani. Mengko sing duwe ndhak ngamuk,” aloke Darsana karo ngeculake rangkulane. Arum mesem, banjur **njiwit lengene Darsana seru**. Priya iku mujudake siji – sijine kanca sing paling ngerti marang dheweke. (KSLJ/edisi 47/kc 37).

Wonten ing *data* (19) ngewrat *makna afektif*, inggih menika ing ukara “njiwit lengene Darsana seru”. *Makna afektif* ing ukara menika dipundayani wontenipun *reaksi/tanggapan*, amargi “njiwit lengene Darsana seru” menika minangka *reaksi/tanggapan* saking Arum amargi dipungodha kaliyan Darsana. Tembung “seru” ing ukara menika ewah tegesipun amargi dipunpindahaken saking indera pangrungu dados indera panggrayang. Saengga tegesipun “njiwit lengene Darsana seru” ing ukara menika sanes ateges “njiwit kanthi swanten ingkang seru” ananging “anggenipun njiwit lengen kiyat sanget”.

- (20) “Halo Dhik, Sulis. Apa Mas Bas isih nang kono?” pitakone langsung nalika tilpun diangkat. Sulis gragapan ditakoni dening Imel. Arep kandha apa? Ngomong ana kono, kasunyatan Baskara ora ana. Ngomong metu, mengko didhedes metu karo sapa lan liya – liyane.

Sarwa salah. Ngerti Sulis ora enggal awèh wangsulane, Imel tanggap.

“Dheweke ora ana ing galeri, ta?” Imel langsung nundhes. “Iya, Mbak. Mentas wae metu, ana urusan jarene.

“Urusan – urusan apa. Paling – paling ya urusan wedokan. Aku apal karo lageyane,” grenenge Imel”. Ora mungkin yen kowe ora ngerti lungane menyang ngendi. Mestine kowe sekongkol karo si Bas to?” Imel **omong sengkak**.

“Aku pancen ora ngerti tenan Mbak, aja maido.”

(KSLJ/edisi 50/kc 19).

Wonten ing *data* (20) ngewrat *makna afektif*, inggih menika ing frasa “omong sengkak”. *Makna afektif* ing ukara menika dipundayani wontenipun *reaksi/tanggapan*, amargi “omong sengkak” menika minangka *reaksi/tanggapan* saking Imel saksampunipun mangertos garwanipun boten wonten ing galeri. Imel menika duka saengga pangandikanipun Imel boten sekeca dipunmirengaken. Tembung “sengkak” ing ukara menika ewah tegesipun amargi dipunpindhaken saking indera pangrungu dados indera panggrayang. Saengga tegesipun “omong sengkak” ing ukara menika inggih menika “pangandikanipun Imel boten sekeca dipunmirengaken .”

b) *Makna Referensial*

Makna referensial inggih menika *makna* ingkang langsung nedahaken tembung ingkang dipunkajengaken, utawi *maknanipun* menika wonten gegayutan kaliyan kasunyatan. *Makna referensial* menika padatanipun *maknanipun* menika sampun mujudaken pasarujukan ing bebrayan utawi mujudaken *kesepakatan bersama*. Umpaminipun, perangan saking badanipun manungsa ingkang ginanipun kangge mlampah, menika wonten ing masarakat dipunwastani suku.

Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken tuladha jinis *sinestesia* ingkang ngewrat *makna referensial* ingkang kapanggihaken ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

- (21) Baskara dheleg – dheleg. Saiki dheweke nyadhari sawutuhe yen wis nindakake kesalahan sing gedhe jroning uripe. Rabi tanpa dipikir dawa. Apa sing wis dialami sajrone setengah taun urip bebarengan karo Imel, banjur krungu laporane Sulis mau, rasane cukup komplit panandhange. Ora ana sing perlu digegegi maneh jroning perkawinane. Nanging apa Imel gelem ngeculake dheweke ngono wae? Wanita egois iku mokal gelem ngalah. Nglengkara lila minggir ngono wae. Dheweke cukup ngerti karaktere Imel. Sasuwene cukup suwe dadi bojone. Mau – maune yo ora. Apa meneh nalika isih pacaran. Kabeh **kadadean** sing wis kepungkur kuwi **manis** lan apik – apik wae. (KSLJ/edisi 51/kc 18).

Wonten *data* (21) ngewrat *makna referensial*. Katingal saking tembung “kadadean” saha “manis”. Tembung “kadadean” gadhah *referensi* inggih menika “kadadosan” lajeng tembung “manis” gadhah *referensi* inggih menika “raos legi kadosta raos gendis”. Ananging ing ukara menika tembung “manis” gadhah teges endah, nengsemaken. Tembung “manis” ngalami ewah – ewahan teges amargi tembung ‘manis’ menika dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga “kabeh kadadean sing wis kepungkur kuwi manis” sanes ateges “sedaya kadadosan ingkang sampun kapungkur menika raosipun manis” ananging “sedaya kadadosan ingkang sampun kapungkur endah, nengsemaken manah”.

- (22) Janjane ora kleru yen si Bas kedanan marang Arum. Wong aku dhewe ya ngrasa ketarik merga **kenya iku manis**, pakulitane resik, pinter, isih legan lan uga mapan. Ning aku eling yen aku iki wis nduwe bojo,” Sulis nyoba awèh katrangan marang Mbak Nuk. (KSLJ/edisi 03/kc 2).

Wonten *data* (22) ngewrat *makna referensial*. Katingal saking tembung “kenya iku” saha “manis”. Tembung “kenya iku” gadhah *referensi* ing cariyos inggih menika “Arum paraga ing cariyos” lajeng tembung “manis” gadhah *referensi* inggih menika “raos legi kadosta raos gendhis”. Ananging ing ukara menika tembung “manis” gadhah teges ayu. Tembung ‘manis’ ngalami ewah – ewahan teges amargi tembung “manis” menika dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pandulu. Saengga “kenya iku manis” sanes ateges “Arum menika raosipun legi” ananging “Arum menika tiyangipun ayu”.

- (23) Nalika Imel lagi seneng – seneng karo Yudi, adoh ing pesisir Kidul, Baskara lan Arum lagi lungguhan ing sandinge watu item ing pulo kang mapan ana satengahe segara Pulo Drini. **Sesawangan seger** katon ngupengi papan kuwi. Papan kang mencil adoh lor, adoh kidul. Sepi. Mung swara angin lan jumejlure ombak sing keprungu. Benua Ustrali katon lambat – lambat saka papan kuwi, adoh ing sabrang kana, ing suwalike samudra Indonesia. Papane pancen asri, lan adoh saka polusi
(KSLJ/edisi 05/kc 49).

Wonten *data* (23) ngewrat *makna referensial*. Katingal saking tembung “sesawangan” saha “seger”. Tembung “sesawangan” gadhah *referensi* inggih menika “sesawangan kadosta sesawangan ing pantai” lajeng tembung “seger” gadhah *referensi* inggih menika “raos seger kadosta raos es”. Ananging ing ukara menika tembung “seger” gadhah teges endah. Tembung “seger” ngalami ewah – ewahan teges amargi tembung “seger” menika dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga “sesawangan seger” sanes ateges “sesawanganipun raosipun seger” ananging “sesawanganipun endah”.

c) *Makna Kolokatif*

Makna kolokatif padatanipun gegayutan kaliyan panganggening mapinten – pinten tembung ing lingkungan ingkang sami (Pateda 2001:110). Umpaminipun satunggaling tiyang nyebutaken uyah, gendis, bawang, brambang, jahe, laos, lsp, tembung menika gegayutan kaliyan lingkungan pawon, inggih menika nama – namanipun bumbu pawon. Lajeng tembung graji, pahat, catut, cethok, linggis, lsp, menika gegayutan kaliyan lingkungan tukang.

Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken tuladha jinis *sinestesia* ingkang ngewrat *makna kolokatif* ingkang kapanggihaken ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

- (24) “Aku wis kesel nggoleki dheweke. Aku bosen berpetualang terus. Ibuku uga selak kebetul duwe mantu lan momong putu. Aku didheseg terus karo wong tuwaku lan wis ora bisa semaya – semaya terus merga umurku uga selot tuwa. Aku milih Imel merga ing antarane pacar – pacarku dheweke sing paling ayu. Ibuku uga kebacut seneng marang dheweke. Miturut Ibuku Imel solah bawane **alus lan lembut**. Dadi ya wis. Telung sasi kawin, aku wis wiwit bosen. Aku lagi sadhar yen Imel pancen dudu tipe idhealku.” (KSLJ/edisi 41/kc 19).

Wonten *data* (24) ngewrat *makna kolokatif*, inggih menika ngginakaken tembung “alus lan “lembut”. Kalebet *makna kolokatif* amargi tembung “alus lan lembut” sami – sami perkawis ingkang dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) saha tegesipun sami. Tembung “alus lan lembut” wonten ing ukara menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang (kulit) dados indera pandulu. Wonten *pertukaran tanggapan* indera

saking indera panggrayang dados indera pandulu amargi tembung “alus” lan “lembut” ing ukara menika minangka wujud solah bawa/tindhak – tandhuk paraga Imel ing cariyos . Solah bawa/tindhak – tandhuk menika saged dipuntampi dening indera pandulu sanes dipuntampi dening indera panggrayang.

- (25) Njenengan kuwi nduwe WIL ta, tanpa tak mangerteni,”
 panutuhe Imel karo nyawang landhep marang sing lanang.
 “Aku ora lila sampeyan ambruk ing rangkulane wanita murahan iku”.
 Prawan kasep sing bisane ngoyak – oyak bojone wong liya, “
 omonge Imel **kasar lan atos**. Imel menjeb. Njedir lambene.
 “Sak ngertiku kowe kuwi wanita sing bekti marang guru laki, ning jebule omonganmu jebule megelke usus!”
 “Ngertia ya, Arum dudu wanita murahan kaya sing kokkandhakake.”
 “Dudu dheweke sing ngoyak – oyak aku, nanging aku pancen kedanan marang Arum, Baskara nyoba aweh penjelasan.
 (KSLJ/edisi 02/kc 51).

Wonten *data* (25) ngewrat *makna kolokatif*, inggih menika ngginakaken tembung “kasar lan atos”. Kalebet *makna kolokatif* amargi tembung “kasar lan atos” sami – sami perkawis ingkang dipuntampi dening indera panggrayang (kulit). Tembung “kasar lan atos” wonten ing ukara menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang (kulit) dados indera pangrungu. Wonten *pertukaran tanggapan* indera saking indera panggrayang dados indera pangrungu amargi tembung “kasar lan atos” ing ukara menika minangka pangandikanipun Imel paraga ing cariyos. Pangandikanipun Imel boten sae saha nglarakaken manah.

3. Ginanipun *Sinestesia* ing Cerbung Kalawarti *Djaka Lodhang* Warsa 2012.

Ing ngandhap menika badhe dipunandharaken ginanipun *sinestesia* ingkang wonten ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

a) Ngalusaken Teges Supados Langkung Sopan

Ing ngandhap menika dipunandharaken tuladha *sinestesia* ingkang ginanipun ngalusaken teges supados langkung sopan ingkang dipunpethik saking cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

- (26) “Wilujeng enjing, Bu,” panyapane Santi kanthi **ulat manis** nalika weruh Arum njedul ana kantore.
 “Rahayu. Apik – apik wae, Santi?” Arum mesem banjur bablas tumuju ruang kantore sawise basa – basi saperlune marang para karyawan sing ana ing ruang pamer. (KSLJ/edisi 47/kc 19).

Miturut *data* (26) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera panggraos dados indera pandulu. Katingal saking frasa “ulat manis”. Tembung “manis” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pagraos (ilat) dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi tembung “manis” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “ulat” ingkang tegesipun pasuryan Kanthi mekaten “manis” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga frasa “ulat manis” ing pacelathonan menika tegesipun “pasuryanipun gapyak, semanak” sanes ateges “pasuryanipun raosipun legi”.

Panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu “ulat manis” ing nginggil ginanipun kangge ngalusaken teges supados langkung sopan. Paraga Santi anggenipun aruh – aruh marang Arum kanthi pasuryan ingkang gapyak, semanak, nalika pirsu Arum rawuh wonten ing kantor, amargi Arum menika atasanipun Santi saengga Santi kedah ramah, supados langkung sopan.

- (27) “Wis mirsani mlebu, Mbak?” Baskara aruh – aruh marang Arum sing wektu kuwi lagi ngalamun ing ngarep papan pameran. Arum njenggirat. Lamunane ambyar.
 “Durung mas, iki mau lagi nonton – nonton kataloge dhisik”, Arum **wangsulan alus. (KSLJ/edisi 36/kc 18).**

Miturut *data* (27) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pandulu dados indera pangrungu. Katingal saking frasa “wangsulan alus”. Tembung “alus” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pandulu (netra) dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi tembung “alus” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “wangsulan”. Kanthi mekaten “alus” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pandulu dados indera pangrungu. Saengga frasa “wangsulan alus” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “anggenipun mangsuli pitakenan kanthi sareh”.

Panganggening *sinestesia* saking indera pandulu dados indera pangrungu “wangsulan alus” ing *data* (27) ginanipun kangge ngalusaken teges supados langkung sopan. Paraga Arum anggenipun mangsuli pitakenan saking Baskara

kanthi sareh supados langkung sopan saha boten mranani penggalhipun ingkang nyuwun pirsu.

- (28) Metu saka ruang sidang pengadilan Pak Dibyo diamping – ampingi para pegawe Diknas sing saben wektu gliran padha nekani sidhang saperlu menahi panyengkuyung marang pandhuwure.
Ing njaba Divina uwis methukake Bapake banjur **ngambung tangane Pak Dibyo kanthi lirih. (KSLJ/edisi 22/kc 51).**

Miturut *data* (28) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangrungu dados indera panggrayang. Katingal saking ukara “ngambung tangane Pak Dibyo kanthi lirih”. Tembung “lirih” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) amargi tembung “lirih” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “ngambung”. Kanthi mekaten “lirih” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangrungu dados indera panggrayang. Saengga ukara “ngambung tangane Pak Dibyo lirih” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “anggenipun ngaras asta kanthi alon” sanes ateges “anggenipun ngaras asta ngginakaken swanten ingkang alon”.

Panganggening *sinestesia* saking indera pangrungu dados indera panggrayang “ngambung tangane Pak Dibyo lirih” ginanipun kangge ngalusaken teges supados langkung sopan. Paraga Divina ngaras astanipun Bapakipun kanthi alon, Divina kedah kurmat marang Bapakipun.

b) Kangge Nedahaken Raos Boten Remen

Ing ngandhap menika dipunandharaken tuladha *sinestesia* ingkang ginanipun kangge nedahaken raos boten remen ingkang dipunpethik saking cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

- (29) “Ah, Yu. Sampeyan ki kok kepengin ngerti wae. Iki rada pribadi. Wis kana teruske gaweyanmu wae, “celathune Arum karo mesem. Paikem **mesem kecut**. Dheweke terus klunuh – klunuh lunga. Sadhar marang kalungguhane ing omah iku yen mung sederma pembantu. (KSLJ/edisi 44/kc 18).

Miturut *data* (29) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu. Katingal saking frasa “mesem kecut”. Tembung “kecut” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi tembung “kecut” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “mesem”. Kanthi mekaten “mesem” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga frasa “mesem sepa” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “anggenipun mesem katingal boten ngremenaken”.

Panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu “mesem kecut” ginanipun kangge nedahaken raos boten remen. Paraga Paikem ngraos kuciwa kaliyan paraga Arum amargi paraga Arum boten kersa blaka.

- (30) “Kok seprana seprene kowe isih betah ijen, sapa sing kok enteni?”
 “Arum **mesem sepa**.”
 “Wis, Kang rasah ngrembug kuwi. Mundhak atiku nelangsa.”
 “Aku ora ngenteni sapa – sapa. Mung durung payu wae.
(KSLJ/edisi 48/kc 18).

Miturut *data* (30) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu. Katingal saking frasa “mesem sepa”. Tembung “sepa” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi tembung “sepa” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “mesem”. Kanthi mekaten “mesem” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga frasa “mesem sepa” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “anggenipun mesem katingal boten ngremenaken”.

Panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu “mesem sepa” ginanipun kangge nedahaken raos boten remen. Paraga Arum boten remen kaliyan pitakenanipun Darsana ingkang namung damel manahipun nelangsa saengga anggenipun mesem katingal boten ngremenaken.

- (31) ”Hei, lagi ngalamunke apa?” pitakone Arum ngagetake Baskara.
 “Oh hei, takon apa sliramu?” Baskara kaget. Arum nggeret kursi, lungguh ngadhep Baskara, banjur kandhane “Aku mung takon lagi ngalamunke apa?”
 “Pitakonmu salah, kudune lagi ngalamunke sapa?” Baskara **mesem pait**. **(KSLJ/edisi 49/kc 18).**

Miturut *data* (31) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu. Katingal saking frasa “mesem pait”.

Tembung “pait” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi tembung “pait” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “mesem”. Kanthi mekaten “mesem” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga frasa “mesem pait” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “esemipun katingal sedhih”.

Panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu “mesem pait” ginanipun kangge nedahaken raos boten remen. Paraga Baskara boten remen kaliyan pitakenanipun Arum amargi namung damel manahipun sedhih saengga anggenipun mesem katingal sedhih.

c) Kangge Nedahaken Raos Duka

Ing ngandhap menika dipunandharaken tuladha *sinestesia* ingkang ginanipun kangge nedahaken raos duka ingkang dipunpethik saking cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

- (32) ”Njenengan kuwi nduwe WIL ta, tanpa tak mangerteni,” panutuhe Imel karo nyawang marang sing lanang.
Baskara wegah wangsulan. Sebab apa wae sing dikandhakake, Imel mesthi bakal ora percaya lan entek – entekane mengko mung ribut yen diladeni. Mulane Baskara trima meneng.
Nanging menenge mau malah disalahtafsirke dening Imel.
“Njenengan ora wani wangsulan, ta?
Kuwi tegese iya.
“**Enthenge yen ngomong!**”
“Biasane sliramu yo ora tau preduli.”
“Nanging saiki aku preduli.” Aku pengen weruh kaya apa rupane WILmu. Aku pengen ngerti apa sing menarik saka wanita iku kok njenengan bisa kedanan.” (KSLJ/edisi 49/kc 19).

Miturut *data* (32) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Katingal saking ukara “enthenge yen ngomong”. Tembung “entheng” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “ngomong”. Kanthi mekaten “entheng” ing pacelathonan menika ewah tegesipun amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga ukara “enthenge yen ngomong” tegesipun inggih menika “anggenipun ngendikan boten dipunpenggalih rumiyin” sanes ateges “pangandikanipun dipunjunjung entheng”.

Panganggening *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pangrungu “enthenge yen ngomong” ginanipun kangge nedahaken raos duka. Paraga Imel duka amargi mangertos garwanipun gadhah WIL, saengga anggenipun ngendikan kaliyan garwanipun boten dipunpenggalih rumiyin.

- (33) ”Kadospundi, Nyah? Pikantuk alamatipun?” pitakone Pak Jan alus karo mengakake lawang mobil
 “Ora Pak”.
 ”Bajingan!” Welut tenan menus siji kuwi, wong kok ora bisa dicekel buntute. Imel **misuh – misuh kasar**, ora bisa ndelikake rasa mangkele amarga ora bisa nemokake alamat selingkuhane bojone. (KSLJ/edisi 05/kc 02).

Miturut *data* (33) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Katingal saking frasa “misuh – misuh kasar”. Tembung “kasar” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “misuh – misuh” ingkang tegesipun inggih

menika duka/ngomel – ngomel. Kanthi mekaten “kasar” ing pacelathonan menika ewah tegesipun amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga frasa “misuh – misuh kasar” tegesipun inggih menika “anggenipun ngomel utawi duka ngginakaken tembung – tembung ingkang boten sae” sanes ateges “pisuhanipun wujudipun kasar”.

Panganggening *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pangrungu “misuh – misuh kasar” ginanipun kangge nedahaken raos duka. Paraga duka Imel amargi cubriya boten saged manggihaken alamatipun tiyang estri selingkuhan garwanipun. Saengga anggenipun duka ngginakaken tembung – tembung ingkang boten sae.

- (34) Thit...thit...
 Lamunane Arum ambyar keganggu dening swara tilpun.
 Bathuke Arum megkerut, sebab ana nomer anyar mlebu. Kanthi rangu – rangu tilpun diangkat.
 “Halo?” swarane Arum alus.
 Ngerti tilpune diangkat, Imel wis ra bisa nahan emosine.
 “Heh, wanita murahan, prawan kasep sing bisane mung ngrebut bojone wong liya, dak jaluk supaya kowe ora ganggu bojoku meneh, “**omongane Imel landhep.**
 Arum meneng, ora bisa wangsulan apa – apa. Banjur tilpun dipateni ngono wae.
 “Sing diomongke Imel pancen bener, aku pancen wanita murahan sing wis ngrebut bojone wong liya, “ bantine Arum.
 Pikirane Arum kuwur. Dheweke jan – jane pengen sesambungan sing ora samesthine iki dipungkasi, nanging katresnane marang Baskara ora bisa dipunggel ngono wae. (KSLJ/edisi 07/kc 02).

Miturut *data* (34) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Katingal saking ukara “omongane Imel

landhep”. Tembung “landhep” ingkang sejatosipun dipuntanggèpi dening indera panggrayang (kulit) dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi tembung “landhep” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “omongane”. Kanthi mekaten “landhep” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindhaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga ukara “omongane Imel landhep” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “pangandikanipun Imel nglarakaken manah”.

Panganggening *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pangrungu “omongane Imel landhep” ginanipun kangge nedahaken raos duka. Paraga Imel menika duka kaliyan Arum amargi Arum sampun ngrebut garwanipun. Saengga pangandikanipun wonten ing tilpun nglarakaken manah.

d) **Kangge Nedahaken Raos Remen**

Ing ngandhap menika dipunandharaken tuladha *sinestesia* ingkang ginanipun kangge nedahaken raos remen ingkang dipunpethik saking cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

- (35) Arum prentah marang salah siji karyawane supaya barang – barang mau digawa mlebu, diseleh ing ruang tamu.
Darsana ngetutake jangkahe Arum mlebu ing ruang kerjane iku.
“Wah, **ruanganmu saiki enak.**”
Interiore anyar, ya. Rumangsaku dhisik dhek aku mrengs kae ora kaya iki, “aloke Darsana karo mripate nyapu saindenge ruangan, banjur ngetepake bokonge ing sofa. (KSLJ/edisi 47/kc 37).

Miturut *data* (35) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pangrungu. Katingal saking ukara ”ruanganmu saiki enak”.

Tembung “enak” ingkang sejatosipun dipuntanggepi dening indra pangraos (ilat) dipuntanggepi dening indra pandulu (netra) amargi tembung “enak” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “ruanganmu”. Kanthi mekaten “enak” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pangrungu. Saengga ukara ”ruanganmu saiki enak” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “papan ingkang kangge nyambut damel dening Arum menika sakmenika langkung sae katimbang rumiyin” sanes ateges “papan ingkang kangge nyambut damel dening Arum sakmenika raosipun eca”.

Panganggening *sinestesia* saking indra pangraos dados indra pangrungu “ruanganmu saiki enak” ginanipun kangge nedahaken raos remen. Darsana ngraos remen kaliyan papan ingkang kangge nyambut damel dening Arum amargi sakmenika papanipun langkung sae katimbang rumiyin.

- (36) Saka kamar Ibuke keprungu musik larut malam nembangake lagu keroncong senengane Bu Indah:
 “.... Bunga mawar darimu..../ yang kubawa sebagai gantimu.../
 Untuk menjaga hati yang rindu.../ ... mawar merah kasihku....
 “Ah, sanajan selerane Ibu jadul nanging pancen **lagune enak** nang kuping,” batine Prima”. (KSLJ/edisi 19/kc 51).

Miturut *data* (36) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pangrungu. Katingal saking frasa “lagune enak”. Tembung “enak” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) amargi tembung “enak” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “lagune”. Kanthi mekaten “enak” ing

pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pangrungu. Saengga “lagune enak” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “tembangipun sekeca dipunmirengaken” sanes ateges “tembangipun raosipun eca”.

Panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pangrungu “lagune enak” ginanipun kangge nedahaken raos remen. Miturut Prima tembang saking kamar Ibunipun menika sekeca dipunmirengaken.

e) **Kangge Maringi Gambaran**

Ing ngandhap menika dipunandharaken tuladha *sinestesia* ingkang ginanipun kangge maringi gambaran ingkang dipunpethik saking cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

- (37) Janjane ora kleru yen si Bas kedanan marang Arum. Wong aku dhewe ya ngrasa ketarik merga **kenya iku manis**, pakulitane resik, pinter, isih legan lan uga mapan. Ning aku eling yen aku iki wis nduwe bojo,” Sulis nyoba aweh katrangan marang Mbak Nuk.
(KSLJ/edisi 03/kc 2).

Saking *data* (37) wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu. Tembung “manis” sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) ananging ing pacelathonan menika dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “kenya iku” ingkang nedahaken Arum paraga ing cariyos. Saengga tegesipun “kenya iku manis”. Sanes ateges “Arum menika raosipun manis” ananging ateges “Arum menika tiyangipun ayu.”

Panganggening *sinestesia* saking indra pangraos dados indra pandulu”kenya iku manis” ginanipun kangge maringi gambaran. Paraga Sulis nggambaraken kaliyan Mbak Nuk bilih miturut Sulis menika Arum tiyangipun ayu, pakulitanipun resik, pinter, taksih legan, saha mapan .

- (38) Baskara dheleg – dheleg. Saiki dheweke nyadhari sawutuhe yen wis nindakake kesalahan sing gedhe jroning uripe. Rabi tanpa dipikir dawa. Apa sing wis dialami sajrone setengah taun urip bebarengan karo Imel, banjur krungu laporane Sulis mau, rasane cukup komplit panandhange.
Ora ana sing perlu digegegi maneh jroning perkawinane.
Nanging apa Imel gelem ngeculake dheweke ngono wae? Wanita egois iku mokal gelem ngalah. Nglengkara lila minggir ngono wae. Dheweke cukup ngerti karaktere Imel. Sasuwene cukup suwe dadi bojone. Mau – maune yo ora. Apa meneh nalika isih pacaran. Kabeh **kadadean sing wis kepungkur kuwi manis** lan apik – apik wae. (KSLJ/edisi 51/kc 18).

Saking data (38) wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu. Tembung “manis” sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos ananging ing ukara menika dipuntampi dening indera pandulu amargi dipungayutaken kaliyan tembung ‘kadadean’. Saengga tegesipun ukara “kadadean sing wis kepungkur kuwi manis” inggih menika sanes ateges “kadadosan ingkang sampun kalampahan antawisipun Baskara kaliyan Imel menika raosipun legi” ananging ateges “kadadosan ingkang sampun kalampahan antawisipun Baskara kaliyan Imel menika endah.”

Panganggening *sinestesia* saking indra pangraos dados indra pandulu “kadadean sing wis kepungkur manis” ginanipun kangge maringi gambaran.

Baskara menika ngraos bilih kadadosan ingkang sampun dipunlampahi antawisipun piyambakipun kaliyan Imel rumiyin menika endah.

- (39) Nalika Imel lagi seneng – seneng karo Yudi, adoh ing pesisir Kidul, Baskara lan Arum lagi lungguhan ing sandinge watu item ing pulo kang mapan ana satengahe segara Pulo Drini. **Sesawangan seger** katon ngupengi papan kuwi. Papan kang mencil adoh lor, adoh kidul. Sepi. Mung swara angin lan jumejlure ombak sing keprungu. Benua Ustrali katon lamat – lamat saka papan kuwi, adoh ing sabrang kana, ing suwalike samudra Indonesia. Papane pancen asri, lan adoh saka polusi. (KSLJ/edisi 05/kc 49).

Saking data (39) wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu. Tembung ‘seger’ sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos ananging ing ukara menika dipuntampi dening indera pandulu amargi dipungayutaken kaliyan tembung ‘sesawangan’, pemandangan ingkang dipunpirsani mawi netra. Saengga tegesipun ‘sesawangan seger’ inggih menika sanes ateges “sesawanganipun raosipun seger” ananging ateges “sesawanganipun endah, nengsemaken manah”.

Panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu “sesawangan seger” ginanipun kangge maringi gambaran. Pangripta nggambaraken bilih wonten ing papan ing cariyos menika sesawanganipun endah, nengsemaken manah.

e) **Kangge Nyandetaken Teges**

Ing ngandhap menika dipunandharaken tuladha *sinestesia* ingkang ginanipun kangge nyandetaken teges ingkang dipunpethik saking cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012.

- (40) “Jane aku pengen ngesun pipimu. Nanging aku ora wani. Mengko sing duwe ndhak ngamuk,” aloke Darsana karo ngeculake rangkulane.
Arum mesem, banjur **njiwit lengene Darsana seru**. Priya iku mujudake siji – sijine kanca sing paling ngerti marang dheweke.
(KSLJ/edisi 47/kc 37).

Miturut *data* (40) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangrungu dados indera panggrayang. Katingal saking ukara “njiwit lengene Darsana seru”. Tembung “seru” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) amargi tembung “seru” ing ukara menika kagandeng tembung “njiwit”. Kanthi mekaten “seru” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangrungu dados indera panggrayang. Saengga ukara “njiwit lengene Darsana seru” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika ““anggenipun njiwit lengen kiyat sanget utawi kenceng””.

Panganggening *sinestesia* saking indera pangrungu dados indera panggrayang “njiwit lengene Darsana seru” ginanipun kangge nyandetaken teges. Tembung “seru” menika sanes gadhah teges bilih ingkang seru menika swantenipun Arum ananging Arum anggenipun njiwit lengenipun Darsana kanthi kiyat sanget, amargi Darsana sampun nggodha Arum, lajeng lengenipun Darsana dipunjiwit kiyat sanget/kenceng.

- (41) “Darsana wis apal karo lukisane Baskara, merga ana sawetara lukisane priya iku sing dikoleksi. **Lukisane Baskara mateng**, saka segi pilihan warna uga goresane nduwe kelas.
(KSLJ/edisi 49/kc 18).

Miturut *data* (41) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu. Katingal saking ukara “lukisane Baskara mateng”. Tembung “mateng” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangraos (ilat) dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi tembung “mateng” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “lukisane”. Kanthi mekaten “mateng” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindhaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga ukara “lukisane Baskara mateng” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “luisanipun Baskara menika sae sanget”.

Panganggening *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu “lukisane Baskara mateng” ginanipun kangge nyangetaken teges. Tembung “mateng” menika sanes gadhah teges bilih lukisanipun Baskara menika raosipun mateng ananing lukisanipun Baskara sae sanget.

- (42) “Disini tidak ada wartawan kan?” kandhane Marsana karo jenggilengan.
“Ngacunga Pak Prim, mengko Marsana rak pucet raine,” panggodhane Prajaka marang Prima”.
“**Prima nendhang sikile Prajaka seru**, banjur ndumuk lambene, gawe sandhi supaya meneng. (KSLJ/edisi 17/kc 2).

Miturut *data* (41) ing nginggil wonten panganggening *sinestesia* saking indera pangrungu dados indera pandulu. Katingal saking ukara “Prima nendhang sikile

Prajaka seru”. Tembung “seru” ingkang sejatosipun dipuntampi dening indera pangrungu (talingan) dipuntampi dening indera pandulu (netra) amargi tembung “seru” ing ukara menika dipungayutaken kaliyan tembung “nendhang”. Kanthi mekaten “seru” ing pacelathon menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangrungu dados indera pandulu. Saengga ukara “Prima nendhang sikile Prajaka seru” ing pacelathonan menika tegesipun inggih menika “Prima anggenipun nedhang sukunipun Prajaka kiyat sanget/kenceng”.

Panganggening *sinestesia* saking indra pangrungu dados indra pandulu “Prima nedhang sikile Prajaka seru” ginanipun kangge nyangetaken teges. Tembung “seru” menika sanes gadhah teges bilih ingkang seru menika swantenipun Prima ananging Prima anggenipun nedhang sukunipun Prajaka kanthi kiyat sanget/kenceng.

BAB V

PANUTUP

A. Dudutan

Saking asiling panaliten babagan *sinestesia* ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 saged dipunpendhet dudutanipun inggih menika:

1. Jinisipun *sinestesia* ingkang dipunginakaken ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 wonten wolu inggih menika: (1) *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pangrungu, (2) *sinestesia* saking indera panggrayang dados indera pandulu, (3) *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pandulu, (4) *sinestesia* saking indera pangraos dados indera pangrungu, (5) *sinestesia* saking indera pangganda dados indera pangrungu, (6) *sinestesia* saking indera pandulu dados indera pangrungu, (7) *sinestesia* saking indera pangrungu dados indera pandulu, (8) *sinestesia* saking indera pangrungu dados indera panggrayang.
2. Jinisipun makna *sinestesia* ingkang wonten ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 inggih menika *makna afektif*, *makna referensial* saha *makna kolokatif*. Amargi makna tembung menika boten mesthi sipatipun *statis* ananging saged ewah miturut *konteks* ukaranipun.
3. Ginanipun *sinestesia* ing cerbung kalawarti *Djaka Lodhang* warsa 2012 inggih menika (1) ngalusaken teges supados langkung sopan, (2) kangge nedahaken raos duka, (3) nedahaken raos remen, (4) nedahaken raos boten remen, (5) kangge maringi gambaran, (6) kangge nyangetaken teges.

B. *Implikasi*

Adhedhasar asil panaliten menika *implikasi* ingkang saged dipuntrapaken saking asiling panaliten inggih menika kangge pangripta karya sastra, *sinestesia* menika saged dipunginakaken kangge nambah endahing karya sastra saha narik kawigatosanipun tiyang supados purun kangge maos karya sastra ingkang sampun dipunserat kalawau.

Sanesipun, kangge masarakat *umum sinestesia* menika saged dipunginakaken kangge ngandharaken menapa ingkang dipunraosaken, kadosta kangge suka pangalembana dhateng tiyang sanes ugi kangge nedahaken raos duka saha raos boten remen dhateng tiyang sanes.

C. *Pamrayogi*

Adhedhasar dudutan saha *implikasi* ingkang sampun dipunandharaken, panaliti saged paring pamrayogi inggih menika.

1. Panaliten menika namung winates nliti babagan jinis *sinestesia*, *makna sinestesia* saha ginanipun *sinestesia* kemawon, saengga perlu dipuntindakaken panaliten sanesipun.
2. Menawi badhe nliti babagan *sinestesia* malih, *objek kajian sinestesia* menika boten winates ing cerbung kemawon, ananging saged ngginakaken novel, geguritan, cerkak, lsp.
3. Asil panaliten menika dipunkajengaken saged kangge tetandhingan utawi *referensi* kangge panaliti sanes ingkang panalitenipun *sejenis* ananging caranipun beda.

KAPUSTAKAN

- Akhadiah, Sabarti dkk. 1988. *Pembinaan Kemampuan Menulis Bahasa Indonesia*. Jakarta: Erlangga.
- Aminuddin. 1988. *Semantik: Pengantar Studi tentang Makna*. Bandung: Sinar Baru.
- Chaer, Abdul. 1989. *Linguistik Umum*. Jakarta: Rineka Cipta.
- 1990. *Linguistik Umum*. Jakarta: Rineka Cipta.
- 1995. *Pengantar Semantik Bahasa Indonesia*. Jakarta: Rineka Cipta.
- 2002. *Pengantar Semantik Bahasa Indonesia*. Jakarta: Rineka Cipta.
- 2003. *Linguistik Umum*. Jakarta: Rineka Cipta.
- 2007. *Kajian Bahasa Struktur Internal, Pemakaian dan Pembelajaran*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Geoffrey, Leech. 1974. *Semantics*. Suffolk: The Chaucer Press. Ltd.
- Haryanti. 2012. *Penggunaan Diksi Indria Pada Novel Ngulandara Dalam Buku Emas Sumawur Ing Baluarti Karya Partini B*. Skripsi. Yogyakarta. Program Studi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni : UNY.
- Irianto, Kus. 2004. *Struktur dan Fungsi Tubuh Manusia untuk Paramedis*. Bandung: Yrama Widya.
- Keraf, Gorys. 1981. *Diksi Dan Gaya Bahasa*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka.
- 1991. *Diksi Dan Gaya Bahasa*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka.
- 2009. *Diksi Dan Gaya Bahasa*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka.
- Nasution, M. A. 2003. *Metode Research (Penelitian Ilmiah)*. Jakarta: Bumi Aksara.
- Nurgiyantoro, Burhan. 2007. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta: Gadjah Mada University.

- Munadiroh, Syariful. 2008. *Sinestesia Pada Novel Syahadat Cinta Karya Taufiqurrahman Al - Azyzy*. Skripsi. Unnes.
- Palmer, F.R. 1976. *Semantics. 2nd Edition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Parera, J. D. 2004. *Teori Semantik*. Jakarta: Erlangga.
- Pateda, Mansoer. 2001. *Semantik Leksikal*. Jakarta: PT Rineka Cipta.
- Riemer, Nick. 2010. *Introducing Semantics*. Jakarta: PT Rineka Cipta.
- Pradopo, Rahmat Joko. 2007. *Pengkajian Puisi*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- Sartika, Suciati Duwi. 2012. *Sinestesia Pada Tuturan Mahasiswa PBSJ FBS UNNES*. Skripsi. Unnes.
- Sayuti, Suminta A. 1985. *Puisi dan Pengajarannya*. Semarang: Semarang Press.
- Sudaryanto. 1993. *Metode dan Aneka Teknik Analisis Bahasa: Pengantar Penelitian Wahana secara Linguistic*. Yogyakarta: Duta Wacana University Press.
- Sudjiman, Panuti. 1986. *Memahami Cerita Roman Rekaan*. Jakarta: PT Dunia Pustaka.
- Suwatno, Edi. 2001. *Laporan Penelitian Sinestesia Dalam Bahasa Jawa*. Yogyakarta: Balai Bahasa Yogyakarta.

LAMPIRAN

Tabel 5. Analisis Data Jinis, Makna saha Ginanipun Sinestesia Basa Jawi ing Cerbung Kalawarti Djaka Lodhang Warsa 2012

No	Data	Jinis Sinestesia								Makna				Fungsi					Katrangan
		Pggryg → Pngru	Pggryg → Pndl	Pngrs → Pndl	Pngrs → Pngru	Pnggd → Pngru	Pndl → Pngru	Pngru → Pndl	Pngru → Pggryg	Afektif	Referensial	Kolokatif	Als Tgs	Rs Duka	Rs Remen	Rs Btn Remen	Nggambar	Nyangetaken	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1.	<p>“Wis mirsani mlebu, Mbak?” Baskara aruh – aruh marang Arum sing wektu kuwi lagi ngalamun ing ngarep papan pameran. Arum njenggirat. Lamunane ambyar. “Durung mas, iki mau lagi nonton – nonton kataloge dhisik”, Arum wangsulan alus. (KSLJ/edisi 36/kc 18).</p>	√								√			√						<p>Alus dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> indera kaliyan indra pangrunu amargi dipungayutaken kaliyan tembung “wangsulan” satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrunu. Saengga tegesipun “wangsulan alus” inggih menika “anggenipun mangsuli pitakenan kanthi sareh, sae” sanes “wangsulan ingkang wujudipun alus” amargi wangsulanipun tiyang ingkang ngendika menika boten saged dipungrayang alus menapa boten. Wangsulan menika namung saged dipunmirengaken mawi talingan.</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p><i>Makna afektif: sinestesia</i> “wangsulane alus” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Arum saksampunipun mireng pitakenane saking Baskara. Arum anggenipun mangsuli pitakenane kanthi sareh.</p> <p><i>Sinestesia</i> “wangsulane alus” ginanipun ngalusake teges supados langkung sopan. Paraga Arum anggenipun mangsuli pitakenane saking Baskara kanthi sareh supados langkung sopan saha boten mranani penggalhipun ingkang nyuwun pirsane.</p>
2.	Pranyata wong loro mau cepet banget akrab. Swasana sing maune kaku dadi cuwer. Sing digunem ora pedhot. (KSLJ/edisi 36/kc 19).																		<p><i>Kaku</i> dipuntampi dening indera panggrayang (kulit). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pandulu (netra) amargi dipungayutake kaliyan tembung “swasana”. Satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahake saking indera panggrayang dados indera pandulu. Saengga tegesipun ukara “swasana sing maune kaku dadi cuwer” inggih menika “swasana ingkang wiwitipun tegang dados akrab.” Swasana menika boten saged dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ananging saged dipunpirsani mawi netra.</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p><i>Makna referensial:</i> katingal saking tembung “swasana” saha “kaku”. Tembung “swasana” gadhah referensi inggih menika “swasana” lajeng tembung “kaku” gadhah referensi inggih menika “kaku kadosta duk”. Ananging “kaku” ing ukara menika tegesipun “tegang”. Tembung “kaku” ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pandulu. Saengga tegesipun ukara “swasana sing maune kaku dadi cuwer” inggih menika “swasana ingkang wiwitiipun tegang dados akrab.” Swasana menika boten saged dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ananging saged dipunpirsani mawi netra.</p> <p><i>Sinestesia</i> “swasana sing maune kaku dadi cuwer” ginanipun kangge maringi gambaran. Wonten ing cariyos dipungambaraken bilih pepanggihan antawisipun Baskara kaliyan Imel ingkang wiwitanipun menika tegang dangu – dangu dados akrab.</p>
3.	Pranyata wong loro mau cepet banget akrab. Swasana sing maune kaku dadi cuwer. Sing digunem ora pedhot.						√			√							√		<p><i>Pedhot</i> dipuntampi dening indera pandulu (netra) ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> indera kaliyan indera pangrungu amargi</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	(KSLJ/edisi 36/kc 19).																		<p>dipungayutaken kaliyan tembung “digunem” satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pandulu dados indera pangrungu. Saengga tegesipun ukara “sing digunem ora pedhot” tegesipun inggih menika “ingkang dipungunem/dipungendikakaken menika wonten kemawon, boten enggal purna” sanes “ingkang dipungunem boten awrat pedhotipun” amargi guneman menika boten saged dipuntampi dening indera pandulu. Guneman menika namung saged dipunmirengaken mawi talingan</p> <p><i>Makna afektif: sinestesia</i> “sing digunem ora pedhot ” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Imel saha Baskara ingkang anggenipun guneman menika boten enggal purn, amargi Arum kaliyan Baskara menika saweg sumurup sepisanan. Tembung “pedhot” ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pandulu dados indera pangrungu. Saengga tegesipun ukara “sing digunem ora pedhot” tegesipun inggih menika “ingkang dipungunem/dipungendikakaken menika wonten kemawon, boten enggal</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p>purna” sanes “ingkang dipungunem boten awrat pedhotipun” amargi guneman menika boten saged dipuntampi dening indera pandulu. Guneman menika namung saged dipunmirengaken mawi talingan</p> <p><i>Sinestesia</i> “sing digunem ora pedhot” ginanipun kangge maringi gambaran. Pangripta menika nggmabaraken bilih anggenipun guneman antawisipun Baskara kaliyan Arum menika boten enggal purna.</p>
4.	<p>“Aku wis kesel nggoleki dheweke. Aku bosen berpetualang terus. Ibuku uga selak kebelet duwe mantu lan momong putu. Aku didheseg terus karo wong tuwaku lan wis ora bisa semaya – semaya terus merga umurku uga selot tuwa. Aku milih Imel merga ing antarane pacar – pacarku dheweke sing paling ayu. Ibuku uga kebacut seneng marang dheweke. Miturut Ibuku Imel solah bawane alus lan lembut. Dadi ya wis. Telung sasi kawin, aku wis wiwit bosen. Aku lagi sadhar yen Imel pancen dudu tipe</p>		√									√	√						<p><i>Alus lan lembut</i> dipuntampi dening indra panggrayang (kulit) ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “solah bawane” satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pandulu. Saengga tegesipun “Imel solah bawane alus lan lembut” inggih menika “solah bawa / tindhak – tandhukipun Imel alus saha lembut” sanes “solah bawa/tindhak tandhuk ingkang wujudipun alus” amargi solah bawa/tindhak tandhukipun tiyang menika boten saged dipungrayang alus menapa boten. Solah bawa/tindhak – tandhuk menika saged dipuntampi dening</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	idhealku.” (KSLJ/edisi 41/kc 19).																		<p>indera pandulu (netra).</p> <p><i>Makna Kolokatif:</i> tembung “alus” saha “lembut” ing ukara menika sami – sami perkawis ingkang dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) saha gadhah teges ingkang sami.</p> <p><i>Sinestesia</i> “solah bawane alus lan lembut” ginanipun kangge maringi gambaran. Amargi <i>sinestesia</i> “solah bawane alus lan lembut” menika nggambaraken bilih salah bawa/tindhak – tandhukipun Imel paraga ing cariyos menika sae, alus saha lembut.</p>
5.	<p>“Ana masalah?” pitakone Ulin karo nyawang Arum.</p> <p>“Iya, sethithik. Nanging ora apa – apa, kok.” Kandhane karo ngendhani panyawange Ulin.</p> <p>“Ning aku risi nyawang rupamu sing sepet iku, Rum. Katon ruwet banget. Mbokmenawa luwih ruwet tinimbang bolah bundhet.</p> <p>“Kowe tenang wae. Yen wegah nyawang ya ra sah nyawang.” (KSLJ/edisi 41/kc 19).</p>			√						√							√		<p><i>Sepet</i> dipuntampi dening indera pangraos (ilat) ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “rupamu” satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga tegesipun “rupamu sing sepet” tegesipun inggih menika “miturut Ulin pasuryanipun Arum katingal semrawut”. Sanes pasuryan ingkang raosipun sepet amargi pasuryan menika boten saged dipunraosaken dening indera pangraos</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p>(ilat). Pasuryan menika saged dipuntingali dening netra.</p> <p><i>Makna Afektif : sinestesia</i> “rupamu sing sepet” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Ulin saksampunipun pirsu pasuryanipun Arum ingkang semrawut. Ulin menika boten remen kaliyan pasuryanipun Arum ingkang semrawut.</p> <p><i>Sinestesia</i> “rupamu sing sepet” ginanipun kangge maringi gambaran. Amargi <i>sinestesia</i> “rupamu sing sepet” menika nggambaraken bilih pasuryanipun Arum katingal semrawut.</p>
6.	<p>Bisnismu macet pa? Utawa kowe diapusi dening wong sing sasuwene iki mbok percaya? Yen ora ana masalah, mosok rupamu nganti kaya iku. Ana apa, Arum? Geneya kowe ora gelem crita? Dak akoni aku pancen sableng. Nanging aku tetep bisa nyimpen wadi lan mbedakake antara masalah serius karo ora, “Ulin ngelus tangane Arum sing tumumpang ing meja, ndadekake lamunane Arum buyar. “Kowe ra sah kuwatir kaya</p>	√								√			√						<p><i>Dialusake</i> dipuntampi indera panggrayang (kulit). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “swarane” satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi diunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga tegesipun “swarane dialusake” tegesipun inggih menika “Arum anggenipun mangsuli pitakenan kanthi swanten ingkang sareh” sanes “swanten ingkang wujudipun alus” amargi swantenipun tiyang menika boten</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	mengkono iku, Lin. Bisnisku lancar – lancar wae. Malah minggu wingi aku mentas oleh order sing lumayan saka Bali, “ swarane Arum dialusake , merga ora tegel karo Ulin sing katon nguwatirake banget kahanane.. (KSLJ/edisi 41/kc 19).																		<p>saged dipuntampi dening indera panggrayang ananging saged dipunmirengaken mawi indera pangrungu (talingan).</p> <p><i>Makna afektif: sinestesia</i> “swarane dialusake” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Arum saksampunipun mireng pitakenan saking Ulin. Arum anggenipun mangsuli pitakenanipun saking Ulin boten sinambi duka.</p> <p><i>Sinestesia</i> “swarane dialusake” ginanipun ngalusaken teges supados langkung sopan. Paraga Arum anggenipun mangsuli pitakenanipun Ulin kanthi swanten ingkang sareh, boten sinambi duka supados boten mranani manahipun Ulin.</p>
7.	“Wo..ngono, ta, critane, tumanggape Ulin sawise Arum rampung anggone crita. Kudune kowe agresif yen ngadhepi priya . Kowe ngerti, saiki jumlahe wanita saya akeh. Luwih akeh tinimbang priya. Dadi yen ana kesempatan aja dilirwakake.Yen kowe pancen seneng, rasah rikuh. Kudu dioyak. Rasah wigah – wigih utawa isin –				√					√						√			<p><i>Pedhes</i> dipuntampi dening indera pangraos (ilat) Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera kaliyan indera pangrungu (talingan) amargi kagandeng tembung “omonganmu” satemah ngalami ewah-ewahing teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pangrungu. Saengga tegesipun “omonganmu jan pedhes” tegesipun</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	<p>isin.” Ulin malah nyemangati. Yen mung nunggu lan nunggu, bisa – bisa nganti jambul wanen dheweke ora ngerti marang perasaan kita. Dadi awake dhewe kudu nyatakake apa sing karasakake senajan ora kudu liwat omongan. Kowe kudu agresif jroning narik kawigatene priya sing kok taksir. “Omonganmu jan pedhes!” Amit – amit ta. Mosok wanita kongkon ngoyak – oyak priya. Selagine pitik sing kewan wae ngerti isin, ora ana critane babon nguyak jago (KSLJ/edisi 41/kc 19).</p>																		<p>inggih menika “pangandikanipun Ulin nglarakaken manahipun Arum” sanes “pangandikan ingkang raosipun pendhes” amargi pangandikan menika boten saged dipuntampi dening indera pangraos ananging saged dipunmirengaken mawi indera pangrungu (talingan).</p> <p><i>Makna afektif: sinestesia</i> “omonganmu jan pedhes” minangka reaksi/tanggapan saking Arum saksampunipun mireng pitakenan saking Arum ingkang boten remen kaliyan pangandikanipun Ulin amargi miturut Arum ngendikanipun Ulin nglarakaken manahipun Arum. Tembung “pedhes” ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pangrungu. Satemah “omonganmu jan pedhes” ing ukara menika sanes ateges “pangandikan ingkang raosipun pedhes”, ananging ateges “pangandikan ingkang boten sae, boten sopan”.</p> <p><i>Sinestesia</i> “omonganmu jan pedhes” ginanipun kangge nedahaken raos boten remen. Miturut Arum pangandikanipun Ulin boten sae saengga nglarakaken manahipun Arum.</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
8.	<p>Ah, Yu. Sampeyan ki kok kepengin ngerti wae. Iki rada pribadi. Wis kana teruske gaweyanmu wea, “celathune Arum karo mesem.</p> <p>Paikem mesem kecut. Dheweke terus klunuh – klunuh lunga. Sadhar marang kalungguhane ing omah iku yen mung sederma pembantu.</p> <p>(KSLJ/edisi 44/kc 18).</p>			√						√						√			<p><i>Kecut</i> dipuntampi dening indera pangraos (ilat). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> indera kaliyan indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “mesem” satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindhaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga tegesipun “mesem kecut” inggih menika “anggenipun mesem katingal boten ngremenaken” sanes ateges “Paikem anggenipun mesem raosipun kecut” amargi mesem menika boten saged dipuntampi dening indera pangraos ananging saged dipuntampi dening indera pandulu.</p> <p><i>Makna afektif: sinestesia</i> “mesem kecut” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Paikem saksampunipun mireng wangsulanipun Arum. Paikem ngraos kuciwa kaliyan Arum ingkang boten kersa blaka. Tembung “kecut” ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindhaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga tegesipun “mesem kecut” sanes “anggenipun mesem raosipun kecut” ananging “anggenipun mesem katingal boten</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			ngremenaken”.
																			<p><i>Sinestesia</i> “mesem kecut” ginanipun kangge nedahaken raos boten remen. Paikem anggenipun mesem katingal boten ngremenaken amargi Paikem kuciwa kaliyan Arum ingkang boten kersa blaka marang piyambakipun.</p>
9.	<p>Sulis mbayangake, upama dheweke duwe rupa nggantheng kaya Baskara, ketambahan sugih lan kondang pisan, akeh wanita sing ngagumi, sapa sing bisa tahan yen ing antarane para pengagume iku nawakake anggur lan madu sing bisa dilangga saben wektu?</p> <p>Senajan sadar yen kabeh kuwi mung godha, nanging godha kuwi manis lan mencutake tenan. (KSLJ/edisi 43/kc 19).</p>			√							√						√		<p><i>Manis</i> dipunraosaken dening indera pangraos (ilat) ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> indera kaliyan indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “godha” satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindhaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga tegesipun “godha kuwi manis” inggih menika “godhanipun menika endah, nengsemaken” sanes godhanipun raosipun manis” amargi godha menika boten saged dipuntampi dening indera pangraos ananging saged dipuntampi dening indera pandulu.</p> <p><i>Makna referensial:</i> katingal saking tembung “godha” saha “manis”. Tembung godha gadhah referensi inggih menika “godha” lajeng tembung “manis” gadhah <i>referensi</i> inggih menika “raos legi kadosta</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p>raosipun gendhis”. Ananging tembung “manis” ing ukara menika tegesipun inggih menika “endah, nengsemaken”. Tembung “manis” ing ukara menika ewah trgrsipun amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga tegesipun “godha kuwi manis” inggih menika “godhanipun menika endah, nengsemaken” sanes “godhanipun raosipun legi.”.</p> <p><i>Sinestesia</i> “godha kuwi manis” ginanipun kangge paring gambaran. Sulis menika nggambaraken bilih godhanipun endah, nengsemaken amargi godhanipun menika awujud wanita ingkang ayu – ayu.</p>
10.	<p>Esuk iki Arum teka ing kantor kanthi bungah. Nganggo klambi werna abang stelan karo sepatune. “Dingaren pasuryanmu seger?” aloke Ulin sawise weruh Arum. Biasane katon suntrut. “Atiku lagi bungah,” wangsulane Arum karo mesem. (KSLJ/edisi 44/kc 19).</p>			√							√					√			<p><i>Seger</i> dipuntampi dening indera pangraos (ilat). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> indera kaliyan indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “pasuryanmu” satemah ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu saengga tegesipun “pasuryanmu seger” inggih menika “pasuryanipun Arum sumringah” sanes “pasuryan Arum raosipun seger” amargi pasuryan menika boten saged dipuntampi dening indera</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p>pangraos ananging saged dipunpirsani mawi indera pandulu.</p> <p><i>Makna referensial:</i> katingal saking tembung “pasuryanmu” saha “seger”. Tembung “pasuryanmu” gadhah <i>referensi</i> inggih menika “pasuryanipun Arum paraga ing cariyos”, lajeng tembung “seger” gadhah <i>referensi</i> “raos seger kadosta raosipun es”. Ananging tembung “seger” wonten ing ukara menika tegesipun “sumringah”. Tembung “seger” ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindhaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga tegesipun “pasuryanmu seger” sanes “pasuryanipun Arum raosipun seger” ananging “pasuryanipun Arum sumringah.”</p> <p><i>Sinestesia</i> “pasuryanmu seger” ginanipun kangge nedahaken raos remen. Arum menika nembe remen/bungah manahipun saengga pasuryanipun katingal sumringah.</p>
11.	<p>“Wilujeng enjing, Bu,” panyapane Santi kanthi ulat manis nalika weruh Arum njedul ana kantore.</p> <p>“Rahayu, apik – apik wae, Santi? Arum mesem banjur bablas tumuju ruang kantore sawise basa</p>			√							√		√						<p><i>Manis</i> dipunraosaken dening indera pangraos (ilat). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “ulat”. Satemah tegesipun ngalami ewah –</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	<p>– basi sapelune marang para karyawan sing ana ing ruang pameran. (KSLJ/edisi 47/kc 19).</p>																		<p>ewahan amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga tegesipun “ulat manis” inggih menika “pasuryanipun gapyak, sumanak” sanes “pasuryanipun raosipun manis” amargi pasuryan menika boten saged dipunraosaken dening indera ilat ananging saged dipuntingali dening indera pandulu.</p> <p><i>Makna referensial:</i> katingal saking tembung “ulat” saha “manis”. Tembung “ulat” gadhah <i>referensi</i> inggih menika “pasuryan” lajeng “manis” gadhah <i>referensi</i> inggih menika “raos legi kadosta raosipun gendhis”. Ananging tembung “manis” ing ukara menika gadhah teges “gapyak, semanak”.. Tembung “manis” ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga tegesipun “ulat manis” sanes ateges “pasuryanipun raosipun legi” ananging “pasuryanipun gapyak, semanak.”</p> <p><i>Sinestesia</i> “ulat manis” ginanipun ngalusaken teges supados langkung sopan. Santi anggenipun aruh – aruh marang Arum kanthi pasuryan ingkang</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			gapyak, semanak, amargi Arum menika minangka atasanipun saengga Santi kedah sopan, kedah ngormati.
12.	<p>“Jane aku pengin ngesun pipimu. Nanging aku ora wani. Mengko sing duwe ndhak ngamuk,” aloke Darsana karo ngeculake rangkulane.</p> <p>Arum mesem, banjur njiwit lengene Darsana seru. Priya iku mujudake siji – sijine kanca sing paling ngerti marang dheweke. (KSLJ/edisi 47/kc 37).</p>								√	√								√	<p><i>Seru</i> dipuntampi dening indera pangrungu (talingan). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera panggrayang amargi dipungayutaken kaliyan tembung “njiwit” satemah ngalami ewah – ewahan tegesamargi dipunpindhaken saking indera pangrungu dados indera panggrayang. Saengga tegesipun ukara “njiwit lengene Darsana seru” inggih menika “anggenipun njiwit lengenipun Baskara kanthi kiyat sanget/kenceng” sanes “anggenipun njiwit lengenipun Baskara kanthi swanten ingkang seru” amargi njiwit menika boten saged dipuntampi dening indera pangrungu ananging dipuntampi dening indera panggrayang.</p> <p><i>Makna afektif: sinestesia</i> “njiwit lengene Darsana seru” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Arum amargi dipungodhani dening Darsana. Tembung “seru” ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindhaken saking indera pangrungu dados indera panggrayang.</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p>Saengga tegesipun ukara “njiwit lengene Darsana seru” inggih menika “anggenipun njiwit lengenipun Baskara kanthi kiyat sanget/kenceng” sanes “anggenipun njiwit lengenipun Baskara kanthi swanten ingkang seru” amargi njiwit menika boten saged dipuntampi dening indera pangrungu ananging dipuntampi dening indera panggrayang.</p> <p><i>Sinesthesia</i> “njiwit lengene Darsana seru” ginanipun kangge nyagetaken teges. Tembung “seru” gadhah teges bilih ingkang seru menika sanes swantenipun Arum ananging Arum njiwit lengenipun Darsana kanthi kiyat/kenceng, amargi Darsana sampun godha Arum. Pramila Arum kraos gemes kaliyan Darsana, lajeng lengenipun Darsana dipunjiwit kiyat sanget.</p>
13.	<p>Arum prentah marang salah siji karyawane supaya barang – barang mau digawa mlebu, diseleh ing ruang tamu. Darsana ngetutake jangkahe Arum mlebu ing ruang kerjane iku.</p> <p>“Wah, ruanganmu saiki enak .” Interiore anyar, ya.</p>			√						√					√				<p><i>Enak</i> dipuntampi dening indera pangraos (ilat). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> indera amargi dipungayutaken kaliyan tembung “ruanganmu” satemah ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga tegesipun “ruanganmu saiki enak” sanes ateges “papan ingkang</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	Rumangsaku dhisik dhek aku mreng kae ora kaya iki, “ aloke Darsana karo mripate nyapu saindenge ruangan, banjur ngetepake bokonge ing sofa. (KSLJ/edisi 47/kc 37).																		<p>dipunginakaken kangge nyambut damel kaliyan Arum raosipun eca” ananging “papan ingkang dipunginakaken kangge nyambut damel kaliyan Arum menika sekeca, nyaman” amargi papan ingkang kangge nyambut damel menika boten saged dipuntampi dening indera pangraos (ilat) ananging saged dipuntampi dening indera pandulu (netra).</p> <p><i>Makna afektif: sinestesia</i> “ruanganmu saiki enak” minangka <i>tanggapan/reaksi</i> saking Darsana saksampunipun mlebet ing ruanganipun Arum. Darsana ngalem papan ingkang dipunginakaken Arum kangge makarya menika sekeca, nyaman. Tembung “enak” ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga ukara “ruanganmu saiki enak” sanes ateges “papan ingkang dipunginakaken kangge nyambut damel kaliyan Arum raosipun eca” ananging “papan ingkang dipunginakaken kangge nyambut damel kaliyan Arum menika sekeca, nyaman” amargi papan ingkang kangge nyambut damel menika boten saged dipuntampi dening indera pangraos (ilat) ananging saged dipuntampi dening</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p>indera pandulu (netra).</p> <p><i>Sinestesia</i> “ruanganmu saiki enak” ginanipun kangge nedahaken raos remen. Darsana menika remen kaliyan papan ingkang dipunginakaken kaliyan Arum kangge nyambut damel amargi papanipun sekeca, nyaman.</p>
14.	<p>“Kok seprana seprene kowe isih betah ijen, sapa sing kok enteni?”</p> <p>“Arum mesem sepa.”</p> <p>“Wis, Kang rasah ngrembug kuwi. Mundhak atiku nelangsa.”</p> <p>“Aku ora ngenteni sapa – sapa. Mung durung payu wae.</p> <p>(KSLJ/edisi 48/kc 18).</p>			√						√						√			<p><i>Sepa</i> dipuntampi dening indera pangraos (ilat). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan indera</i> amargi dipungayutaken kaliyan tembung “mesem” satemah ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pagraos dados indera pandulu. Saengga frasa “mesem sepa” tegesipun sanes “anggenipun mesem raosipun sepa” ananging ateges “anggenipun mesem katingal boten ngremenaken” amargi mesem menika boten saged dipuntampi dening indera pangraos ananging saged dipuntampi dening indera pandulu.</p> <p><i>Makna afektif: sinestesia</i> “mesem sepa” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Arum saksampunipun mireng pitakenan saking Darsana. Pitakenanipun Darsana namung damel manahipun nelangsa. Tembung</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p>“sepa” ewah tegesipun amargi dpinpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu . Saengga ukara “Arum mesem sepa” tegesipun sanes “Arum anggenipun mesem raosipun sepa” ananging ateges “Arum anggenipun mesem katingal boten nyenengaken” amargi mesem menika boten saged dipuntampi dening indera pangraos ananging saged dipuntampi dening indera pandulu.</p> <p><i>Sinesthesia</i> “mesem sepa” ginanipun kangge nedahaken raos boten remen. Arum ngraos boten remen kaliyan pitakenanipun Darsana. Amargi pitakenanipun Darsana namung damel manahipun Arum nelangsa.</p>
15.	<p>Njenengan kuwi nduwe WIL ta, tanpa tak mangerteni,” panutuhe Imel karo nyawang marang sing lanang.</p> <p>Baskara wegah wangsulan. Sebab apa wae sing dikandhakake, Imel mesthi bakal ora percaya lan entek – entekane mengko mung ribut yen diladeni. Mulane Baskara trima meneng. Nanging menenge mau malah</p>	√								√				√					<p><i>Entheng</i> dipuntampi dening indera panggrayang (kulit). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pangrungu amargi kagandeng tembung “ngomong” satemah ngalami ewah-ewah teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga tegesipun ukara “enthenge nek ngomong” sanes ateges “pangandikanipun boten abot” nanging</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	<p>disalahtafsirke dening Imel. “Njenengan ora wani wangsulan, ta? Kuwi tegese iya. “Enthenge yen ngomong!”. “Biasane sliramu yo ora tau preduli.” “Nanging saiki aku preduli.” Aku pengen weruh kaya apa rupane WILmu. Aku pengen ngerti apa sing menarik saka wanita iku kok njenengan bisa kedanan.” (KSLJ/edisi 49/kc 19).</p>																		<p>ateges “anggenipun ngendikan namung waton, boten dipunpenggalih rumiyin”. Ngendikan menika boten saged dipuntampi dening indera panggrayang ananging saged dipuntampi dening indera pangrungu.</p> <p><i>Makna afektif: sinestesia</i> “enthenge nek ngomong” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Imel ingkang ngraos bilih garwanipun gadhah wanita simpenan. Imel duka kaliyan Baskara saengga anggenipun ngendika namung waton.. Tembung “entheng” ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga tegesipun ukara “enthenge nek ngomong” sanes ateges “pangandikanipun boten abot” nanging ateges “anggenipun ngendikan namung waton, boten dipunpenggalih rumiyin”. Ngendikan menika boten saged dipuntampi dening indera panggrayang ananging saged dipuntampi dening indera pangrungu.</p> <p><i>Sinestesia</i> “enthenge nek ngomong” ginanipun kangge nedahaken raos duka. Imel menika duka kaliyan Bskara amargi</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			Imel menka ngraos bilih Baskara gadhah wanita simpenan saengga Imel menika anggenipun ngendikan waton.
16.	Darsana wis apal karo lukisane Baskara, merga ana sawetara lukisane lukisane priya iku sing dikoleksi. Lukisane Baskara mateng , saka segi pilihan warna uga goresane nduwe kelas. (KSLJ/edisi 49/kc 18) .			√							√						√		<p><i>Mateng</i> dipuntampi dening indera pangraos (ilat). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “lukisane”. Satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga ukara “lukisane Baskara mateng” sanes ateges “lukisanipun Baskara sampun mateng” ananging “lukisanipun Baskara sae sanget”. Lukisan menika boten saged dipunraosaken dening indera pangraos (ilat) ananging saged dipuntingali dening indera pandulu (netra).</p> <p><i>Makna referensial:</i> katingal saking tembung “lukisan” saha “mateng”. Tembung “lukisan” gadhah <i>referensi</i> inggih menika “lukisanipun Baskara”, lajeng “mateng” gadhah <i>referensi</i> inggih menika “mateng”. Ananging “mateng” ing ukara menika gadhah makna “sae sanget”. Tembung “mateng” ewah tegesipun amargi dipunpindahaken saking</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p>indera pangraos dados indera pandulu. Sangga ukara “lukisane Baskara mateng” sanes ateges “lukisanipun Baskara sampun mateng” ananging “lukisanipun Baskara sae sanget”. Lukisan menika boten saged dipunraosaken dening indera pangraos (ilat) ananging saged dipuntingali dening indera pandulu (netra).</p> <p><i>Sinestesia</i> “lukisane Baskara mateng” ginanipun kangge maringi gambaran. Tembung “mateng” nggambaraken bilih lukisanipun Baskara menika menika sae sanget , saking segi pilihan warna ugi goresanipun.</p>
17.	<p>“Hei, lagi ngalamunke apa?” pitakone Arum ngagetake Baskara.</p> <p>“Oh hei, takon apa sliramu?” Baskara kaget.</p> <p>Arum nggeret kursi, lungguh ngadhep Baskara, banjur kandhane “Aku mung takon lagi ngalamunke apa?”</p> <p>“Pitakonmu salah, kudune lagi ngalamunke sapa?” Baskara mesem pait.</p> <p>(KSLJ/edisi 49/kc 18).</p>			√						√						√			<p><i>Pait</i> dipuntampi indera pangraos (ilat). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “mesem”. Satemah tegesipun ngalami ewah – ewahan amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pangrungu. Saengga tegesipun frasa “mesem pait” sanes ateges “anggenipun mesem raosipun pait” ananging “anggenipun mesem katingal boten sedhih, boten ngremenaken” amargi mesem menika boten saged dipuntampi</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p>dening indera pangraos (ilat) ananging saged dipuntampi dening indera pandulu (netra).</p> <p><i>Makna afektif: sinestesia</i> “mesem pait”. minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Baskara saksampunipun mireng pitakenan saking Arum. Pitakenanipun Arum namung damel manahipun sedhih. Tembung “pait” ewah tegesipun amargi dpinpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu . Saengga ukara “Baskara mesem pait” tegesipun sanes “Baskara anggenipun mesem raosipun pait” ananging ateges “Baskara anggenipun mesem katingal sedhih, boten ngremenaken” amargi mesem menika boten saged dipuntampi dening indera pangraos ananging saged dipuntampi dening indera pandulu.</p> <p><i>Sinestesia</i> “mesem pait” Ginanipun kangge nedahaken raos boten remen. Baskara ngraos boten remen kaliyan pitakenanipun Arum. Amargi pitakenanipun Arum namung damel manahipun Baskara sedhih.</p>
18.	Kadospundi, Pak Dar? Ana sing nuju prana? pitakone Baskara	√								√			√						<p><i>Lembut</i> dipuntampi dening indera panggrayang. Ananging tegesipun</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	<p>lembut sawise Darsana lungguh kanthi mapan. (KSLJ/edisi 49/kc 19).</p>																		<p>ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> indera kaliyan indera pangrungu amargi dipungayutaken kaliyan tembung “pitakone”. Satemah ngalami ewah-ewahan teges amrgi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga ukara “pitakone Baskara lembut” sanes ateges “pitakenanipun Baskara wujudipun lembut” ananging ateges “pitakenanipun Baskara sareh” amargi pitakenan menika boten saged dipuntampi dening indera panggrayang ananging saged dipuntampi dening indera pangrungu.</p> <p><i>Makna afektif: sinestesia</i> “pitakone Baskara lembut” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Baskara saksampunipun Darsana lenggah kanthi mapan. Baskara anggenipun nyuwun pirsu kaliyan Darsana kanthi sareh. Tembung “lembut” ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga ukara “pitakone Baskara lembut” sanes ateges “pitakenanipun Baskara wujudipun lembut” ananging ateges “pitakenanipun Baskara sareh” amargi pitakenan menika</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p>boten saged dipuntampi dening indera panggrayang ananging saged dipuntampi dening indera pangrungu.</p> <p><i>Sinesthesia</i> “pitakone Baskara lembut” ginanipun ngalusaken teges supados langkung sopan. Baskara anggenipun nyuwun pirsu kaliyan Darsana kanthi sareh, sopan kanthi sareh. Baskara kedah sopan kaliyan Darsana amargi Darsana menika minangka tamu ing galerinipun.</p>
19.	<p>“Halo Dhik, Sulis. Apa Mas Bas isih nang kono?”pitakone Imel langsung nalika tilpun diangkat. Sulis gragapan ditakoni dening Imel. Arep kandha apa? Ngomong ana kono kasunyatan Baskara ora ana. Ngomong metu, mengko didhedhes metu karo sapa lan liya – liyane. Sarwa salah. Ngerti Sulis ora enggal awew wangsulun Imel tanggap. “Dheweke ora ana ing galeri, ta?” Imel langsung nundhes. “Iya, Mbak. Mentas wae metu, ana urusan jarene. “Urusan – urusan apa. Paling – paling ya urusan wedokan. Aku apal karo lageyane,” grenenge</p>					√				√				√					<p><i>Sengak</i> dipuntampi dening indera pangganda (grana). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pangrungu (talingan), amargi dipungayutaken kaliyan tembung “omong”. Satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangganda dados indera pangrungu. Saengga tegesipun frasa “omong sengak” sanes ateges “pangandikanipun Imel gandanipun sengak” ananging ateges “pangandikanipun Imel boten sae, ala”. Pangandikan menika boten saged dipuntampi dening indera pangganda ananging saged dipuntampi dening indera pangrungu.</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	Imel".Ora mungkin kowe ora ngerti lungane menyang ngendi. Mestine kowe sekongkol karo si Bas to?" Imel omong sengkak . "Aku pancen ora ngerti tenan Mbak, aja maido." (KSLJ/edisi 50/kc 19).																		<p><i>Makna afektif: sinestesia</i> "omong sengkak" minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Imel saksampunipun mangertos garwanipun boten wonten ing galeri. Imel duka saengga anggenipun ngendikan ing tilpun boten sae. Tembung "sengkak" ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangganda dados indera pangrungu. Saengga ukara "Imel omomg sengkak" sanes ateges "pangandikanipun Imel gandanipun sengkak" ananging ateges "pangandikanipun Imel boten sae, ala".</p> <p><i>Sinestesia</i> "omong sengkak" ginanipun kangge nedahaken raos duka. Imel ngraos duka amargi mangertos garwanipun boten wonten ing galeri saengga anggenipun ngendikan kaliyan Sulis ing tilpun boten sae.</p>
20.	"Kebeneran kowe wis teka. Arep tak tinggal bali dhisik. Kangen bojoku," aloke Sulis durung nganti Baskara nyelehake bokong. "Omonganmu, dingaren duwe kangen barang," panyengese Baskara. "Ujug – ujug wae aku rumangsa kangen karo bojoku sawise apa	√								√							√		<p><i>Kasar</i> dipuntampi dening indera panggrayang (kulit). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pangrungu (talingan), amargi dipungayutaken kaliyan tembung "omongane". Satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga tegesipun ukara</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	<p>sing dumadi dina iki. Ing antarane wanita – wanita sing tak kenal, aku rumangsa bojoku sing paling pangerten marang wong lanang. “Lho ana prastawa apa dina iki kok kowe dadi sentimentil banget kaya iku?” Baskara ora bisa ndelikake rasa gumune.</p> <p>“Aku ora seneng karo bojomu kae merga omongane sing kasar!”</p> <p>“Imel?” Baskara saya gumun.</p> <p>Merga sakngertine sasuwene 6 sasi dadi bojone Imel ora tau kasar.</p> <p>“Lha sapa meneh. Bojomu pancene ana piro?” Iki mau aku dipisuh – pisuhi bojomu merga tilpune ora kok angkat.</p> <p>Omongane nylekit, nglarakna ati,”</p> <p>Sulis ora bisa ndelikake rasa jengkele.</p> <p>(KSLJ/edisi 50/kc 19).</p>																		<p>“omongane sing kasar” sanes ateges “pangandikanipun wujudipun kasar” ananging ateges “pangandikanipun boten sae, ala”. Pangandikan menika boten saged dipuntami dening indera panggrayang ananging saged dipuntampi dening indera pangrungu.</p> <p><i>Makna afektif: sinestesia</i> “omongane sing kasar” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Sulis saksampunipun dipuntilpun dening Imel. Miturut Sulis pangandikanipun Imel ing tilpun boten sae, nglarakaken. Tembung “kasar” ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga ukara “omongane sing kasar” sanes ateges “pangandikanipun wujudipun kasar” ananging ateges “pangandikanipun boten sae, ala”. Pangandikan menika boten saged dipuntampi dening indera panggrayang ananging saged dipuntampi dening indera pangrungu.</p> <p><i>Sinestesia</i> “omongane sing kasar” ginanipun: kangge maringi gambaran. Amargi <i>sinestesia</i> “omongane sing kasar”</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			kangge nedahaken kaliyan Baskara bilih miturut Sulis pangandikanipun Imel wonten ing tilpun boten sae.
21.	<p>“Lho ana prastawa apa dina iki kok kowe dadi sentimentil banget kaya iku?” Baskara ora bisa ndelikake rasa gumune.</p> <p>“Aku ora seneng karo bojomu kae merga omongane sing kasar!”</p> <p>“Imel?” Baskara saya gumun.</p> <p>“Lha sapa meneh. Bojomu pancene ana piro?” Iki mau aku dipisuh – pisuhi bojomu merga tilpune ora kok angkat.</p> <p>Omongane nylekit, nglarakna ati,” Sulis ora bisa ndelikake rasa jengkele.</p> <p>(KSLJ/edisi 50/kc 19).</p>				√					√							√		<p><i>Nylekit</i> dipuntampi dening indera panggrayang (kulit). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran</i> tanggapan kaliyan indera pangrungu (talingan), amargi dipungayutaken tembung “omongane”. Satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga tegesipun ukara “omongane nylekit” sanes ateges “pangandikanipun raosipun nylekit” ananging ateges “pangandikanipun nglarakaken manah”. Pangandikan menika boten saged dipuntampi dening indera panggrayang ananging saged dipuntampi dening indera pangrungu.</p> <p><i>Makna afektif: sinestesia</i> “omongane nylekit” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Sulis saksampunipun dipuntilpun dening Imel. Miturut Sulis pangandikanipun Imel ing tilpun sampun nglarakaken manahipun Sulis. Tembung “nylekit” ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu.</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p>Saengga frasa “omongane nylekit” sanes ateges “pangandikanipun raosipun nylekit” ananging ateges “pangandikanipun nglarakaken manah”. Pangandikan menika boten saged dipuntampi dening indera panggrayang ananging saged dipuntampi dening indera pangrungu.</p> <p><i>Sinesthesia</i> “omongane nylekit” ginanipun: kangge maringi gambaran. Amargi <i>sinesthesia</i> “omongane nylekit” kangge nedahaken kaliyan Baskara bilih miturut Sulis pangandikanipun Imel wonten ing tilpun boten sae.</p>
22.	<p>Baskara dheleg – dheleg. Saiki dheweke nyadhari sawutuhe yen wis nindakake kesalahan sing gedhe jroning uripe. Rabi tanpa dipikir dawa. Apa sing wis dialami sajrone setengah taun urip bebarengan karo Imel, banjur krungu laporane Sulis mau, rasane cukup komplit panandhange. Ora ana sing perlu digegegi maneh jroning perkawinane. Nanging apa Imel gelem ngeculake dheweke ngono wae? Wanita egois iku mokal gelem</p>			√							√							√	<p><i>Manis</i> dipuntampi indera pangraos (ilat). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “kadadean”. Satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga tegesipun “kabeh kadadean sing wis kepungkur kuwi manis” sanes ateges “sedaya kadadosan ingkang sampun kapengker raosipun manis” ananging dados “sedaya kadadosan ingkang sampun kapungkur endah. Kadadosan menika boten saged</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	ngalah. Nglengkara lila minggir ngono wae. Dheweke cukup ngerti karaktere Imel. Sasuwene cukup suwe dadi bojone. Mau – maune yo ora. Apa meneh nalika isih pacaran. Kabeh kadadean sing wis kepungkur kuwi manis lan apik – apik wae. (KSLJ/edisi 51/kc 18).																		<p>dipuntampi dening indera pangraos ananging saged dipuntampi dening dening indera pandulu (netra). <i>Makna referensial:</i> katingal saking tembung “kadadean” saha “manis”. Tembung “kadadean” gadhah <i>referensi</i> inggih menika raos legi kadosta raos gendhis”. Ananging ing ukara menika tembung “manis” gadhah teges endah, nengsemaken. Tembung “manis” dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga “kabeh kadadean sing wis kepungkur manis” sanes ateges “sedaya kadadosan ingkang sampun kapungkur endah.</p> <p><i>Sinestesia</i> “kadadean sing wis kepungkur kuwi manis” ginanipun kangge maringi gambaran. Pangripta nggambaraken bilih sedaya kadadosan ingkang sampun kapungkur endah.</p>
23.	Krungru Baskara nyebut jenenge wanita liya, Imel mengkeret. Gregete mbleret. Rasa cemburu ngobong dadane. Dheweke langsung nguwali kekepane. Ngadeg nyat, njupuk botol agua sing tansah samadya ing meja cilik cedhak peturon. Isi botol		√							√				√					<p><i>Kasar</i> dipuntampi dening indera panggrayang (kulit). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “disurung”. Satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	<p>kasebut disuntak ing raine Baskara. Baskara tangi.Raine klebus. Bantale klebus lan saperangan banyu uga nelesi kasur sarta kemul. Dheweke muntab. Ngadeg nyat, Imel sing olehe mlaku isih durung tekan lawang iku disurung kasar. Imel ambruk, ora bisa endha. (KSLJ/edisi 02/kc 49).</p>																		<p>pandulu. Saengga tegesipun ukara “disurung kasar” sanes ateges “ingkang nyurung wujudipun kasar” ananging ateges “anggenipun nyurung santer”. Nyurung menika boten saged dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ananging saged dipuntampi dening indera pandulu (netra).</p> <p><i>Makna afektif: sinestesia</i> “disurung kasar” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Baskara saksampunipun dipungrujuk aqua kaliyan Imel. Tembung “kasar” ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pandulu. Saengga tegesipun frasa “disurung kasar” sanes ateges “ingkang nyurung wujudipun kasar” ananging ateges “anggenipun nyurung santer”. Nyurung menika boten saged dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ananging dipuntampi dening indera pandulu (netra).</p> <p><i>Sinestesia</i> “disurung kasar” ginanipun kangge nedahaken raos duka. Baskara duka kaliyan Imel amargi sampun dipungrujuk toya aqua. Saengga Imel dipunsurung kanthi santer.</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
24.	<p>“Ora apa – apa. Agua sing tak suntak kuwi mung kanggo mbayar saperangan lara atiku. Wadon ngendi sing ora lara ati krungu bojone esuk – esuk wis nyebut jenenge wedokan liya, “ Imel wangsulan kalem.Mesthi wae kaleme wong nahan nesu. (KSLJ/edisi 02/kc 49).</p>						√			√			√						<p><i>Kalem</i> dipuntampi dening indera pandulu (netra) ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> indera kaliyan indera pangrungu amargi dipungayutaken kaliyan tembung “wangsulan” satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pandulu dados indera pangrungu. Saengga tegesipun frasa “wangsulan kalem” tegesipun inggih menika “Imel anggenipun mangsuli pitakenan kanthi sareh, sae” sanes “wangsulanipun katingal kalem” amargi wangsulanipun tiyang ingkang ngendika menika boten saged dipuntampi dening indera pandulu. Wangsulan menika namung saged dipunmirengaken mawi talingan</p> <p><i>Makna afektif: sinestesia</i> “wangsulan kalem” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Imel saksampunipun mireng pitakenan saking Baskara. Imel anggenipun mangsuli pitakenan saking Baskara kanthi sareh, sae. Tembung “alus” ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pandulu dados indera pangrungu. Saengga ukara “Imel wangsulan kalem” tegesipun inggih menika “Imel anggenipun</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p>mangsuli pitakenan saking Baskara kanthi sareh, sae.”</p> <p><i>Sinestesia</i> “wangsulane kalem” ginanipun: ngalusaken teges supados langkung sopan. Imel anggenipun mangsuli pitakenan saking Baskara kanthi sareh, sae amargi Imel mangertos bilih Baskara menika garwanipun saengga kedah dipunkurmati sinaosa Imel nembe duka.</p>
25.	<p>“Aku ora lila sampeyan ambruk ing rangkulane wanita murahan iku.”</p> <p>Prawan kasep sing bisane ngoyak – oyak bojone wong liya, omonge Imel kasar lan atos.</p> <p>Imel menjeb, njedir lambene.</p> <p>Sak ngertiku kowe kuwi wanita sing bekti marang guru laki, ning jebule omonganmu megelke usus!”</p> <p>Ngertia ya, Arum dudu wanita murahan kaya sing kokkandhakake.”</p> <p>Dudu dheweke sing ngoyak - oyak aku nanging aku pancen kedanan marang Arum.</p> <p>(KSLJ/edisi 02/kc 51).</p>	√										√		√					<p><i>Kasar lan atos</i> dipuntampi dening indra panggrayang (kulit) ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “omonge” satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindhaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga tegesipun “omonge Imel kasar lan atos” inggih menika “pangandikanipun Imel boten sae saha nglarakaken manah” sanes ateges “pangandikanipun Imel wujudipun kasar saha atos” amargi pangandikan menika boten saged dipungrayang. Pangandikan menika saged dipuntampi dening indera pangrungu (talingan).</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p><i>Makna Kolokatif:</i> kalebet makna kolokatif amargi tembung “kasar lan atos” sami – sami perkawis ingkang dipuntampi dening indera panggrayang (kulit). Tembung “kasar” lan “atos” wonten ing ukara menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang (kulit) dados indera pangrungu. Wonten <i>pertukaran tanggapan</i> indera saking indera panggrayang dados indera pangrungu amargi tembung “kasar” lan “atos” ing ukara menika pangandikanipun Imel paraga ing cariyos. Pangandikan menika saged dipuntampi dening indera pangrungu sanes dipuntampi dening indera panggrayang.</p> <p><i>Sinestesia</i> “omonge Imel kasar lan atos” ginanipun kangge nedahaken raos duka. Imel duka kaliyan Baskara amargi Baskara gadhah wanita simpenan saengga anggenipun ngendikan kaliyan Baskara kanthi tembung ingkang boten sae saha nglarakaken manah.</p>
26.	Janjane ora kleru yen si Bas kedanan marang Arum. Wong aku dhewe ya ngrasa ketarik merga kenya iku manis , pakulitane			√							√							√	<p><i>Manis</i> dipunraosaken dening indera pangraos (ilat). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pandulu (netra) amargi</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	resik, pinter, isih legan lan uga mapan. Ning aku eling yen aku iki wis nduwe bojo,” Sulis nyoba awèh katrangan marang Mbak Nuk. (KSLJ/edisi 03/kc 2).																		<p>dipungayutaken kaliyan tembung “ulat”. Satemah tegesipun ngalami ewah – ewahan amargi dipunpindhaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga tegesipun ukara “kenya iku manis” inggih menika “Arum menika tiyangipun ayu” sanes “Arum menika raosipun legi” amargi Arum, paraga ing cariyos menika boten saged dipunraosaken dening indera ilat ananging saged dipuntingali dening indera pandulu.</p> <p><i>Makna referensial:</i> inggih menika ing tembung “kenya iku” saha “manis”. Tembung “kenya iku” gadhah <i>referensi</i> inggih menika “Arum paraga ing cariyos”, lajeng tembung “manis” gadhah <i>referensi</i> inggih menika “raos legi kadosta raaosipun gendhis”. Ananging “manis” ing ukara menika tegesipun inggih menika “ayu”. Tembung “manis” ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindhaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga tegesipun ukara “kenya iku manis” inggih menika “Arum menika tiyangipun ayu” sanes “Arum menika raosipun legi” amargi Arum, paraga ing cariyos menika boten</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p>saged dipunraosaken dening indera ilat ananging saged dipuntingali dening indera pandulu.</p> <p><i>Sinestesia</i> “kenya iku manis” ginanipun: kangge maringi gambaran. Sulis menika maringi gambaran kaliyan mbak Nuk bilih Arum menika tiyangipun ayu, pakulitane resik, taksih legan ugi mapan.</p>
27.	<p>Imel nganti judheg. Nganti kentekan cara kanggo narik priya sing statuse isih dadi bojone kuwi. Dheweke wis nyoba pasang ulat manis, tansah ngadisalira, malah karo salon langganane dijurungake menganggo sing seksi lan rada nantang. (KSLJ/edisi 04/kc 49).</p>			√							√		√						<p><i>Manis</i> dipunraosaken dening indera pangraos (ilat). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “ulat”. Satemah ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga tegesipun frasa “ulat manis” inggih menika “pasuryanipun gapyak, semanak” sanes “pasuryanipun raosipun manis” amargi pasuryan menika boten saged dipunraosaken dening indera ilat ananging saged dipuntingali dening indera pandulu.</p> <p><i>Makna referensial:</i> inggih menika ing tembung “ulat” saha “manis”. Tembung “ulat” gadhah <i>referensi</i> inggih menika “pasuryan”, lajeng tembung “manis”</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p>gadha<i>h referensi</i> inggih menika “raos legi kadosta raaosipun gendhis”. Ananging “manis” ing ukara menika tegesipun inggih menika “gapyak, semanak”. Tembung “manis” ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga tegesipun frasa “ulat manis” inggih menika “pasuryanipun gapyak, semanak” sanes “pasuryanipun raosipun manis” amargi pasuryan menika boten saged dipunraosaken dening indera ilat ananging saged dipuntingali dening indera pandulu.</p> <p><i>Sinesthesia</i> “ulat manis” ginanipun: ngalusaken teges supados langkung sopan. Imel nyobi pasang pasuryan ingkang gapyak, semanak kangge ngormati Baskara, garwanipun.</p>
28.	<p>Imel metu saka kantor travel kanthi kuciwa. “Kadospundi, Nyah? Pikantuk alamatipun?” pitakone Pak Jan alus karo mengakake lawang mobil. (KSLJ/edisi 05/kc 02).</p>	√								√			√						<p><i>Alus</i> dipuntampi dening indera panggrayang. Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> indera kaliyan indera pangrungu amargi dipungayutaken kaliyan tembung “pitakone”. Satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga ukara “pitakone Pak</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p>Jan alus” sanes ateges “pitakenanipun Pak Jan wujudipun alus” ananging ateges “pitakenanipun Pak Jan sareh” amargi pitakenan menika boten saged dipuntampi dening indera panggrayang ananging saged dipuntampi dening indera pangrungu.</p> <p><i>Makna afektif: sinestesia</i> “pitakone Pak Jan alus minangka reaksi/tanggapan saking Pak Jan saksampunipun pirsu Imel medal saking kantor travel. Pak Jan anggenipun nyuwun pirsu kaliyan Imel kanthi sareh. Tembung “alus” ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga ukara “pitakone Pak Jan alus” sanes ateges “pitakenanipun Pak Jan wujudipun alus” ananging ateges “pitakenanipun Pak Jan sareh” amargi pitakenan menika boten saged dipuntampi dening indera panggrayang ananging saged dipuntampi dening indera pangrungu.</p> <p><i>Sinestesia</i> “pitakone Pak Jan alus” ginanipun kangge ngalusaken teges</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			supados langkung sopan. Pak Jan anggenipun nyuwun pirsu kaliyan Imel kanthi sareh, Pak Jan. kedah sopan kaliyan Imel amargi Imel menika minangka majikanipun.
29.	<p>“Kadospundi, Nyah? Pikantuk alamatipun?” pitakone Pak Jan alus karo mengakake lawang mobil.</p> <p>“Ora Pak.”</p> <p>“Bajingan!” Welut tenan menus siji kuwi, wong kok ora bisa dicekel buntute. Imel misuh – misuh kasar, ora bisa ndelikake rasa mangkele amarga ora bisa nemokake alamat selingkuhane bojone.</p> <p>(KSLJ/edisi 05/kc 02).</p>	√								√				√					<p><i>Kasar</i> dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “misuh – misuh” satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindhaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga tegesipun frasa “misuh – misuh kasar” inggih menika “anggenipun duka/ngomel ngginakaken tembung – tembung ingkang boten sae” sanes ateges “pisuhanipun wujudipun kasar” amargi pangandikan menika boten saged dipungrayang. Pangandikan menika saged dipuntampi dening indera pangrungu (talingan).</p> <p><i>Makna Afektif: sinestesia</i> “misuh – misuh kasar” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Imel ingkang cubriya amargi boten saged manggihaken alamatipun wanita simpenanipun garwanipun. Saengga Imel anggenipun duka ngginakaken tembung –</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p>tembung ingkang boten sae/nglarakaken manah. Tembung “kasar” wonten ing ukara menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang (kulit) dados indera pangrungu. Saengga tegesipun “Imel misuh – misuh kasar” inggih menika “Imel anggenipun duka/ngomel ngginakaken tembung – tembung ingkang boten sae” sanes ateges “pisuhanipun Imel wujudipun kasar” amargi pangandikan menika boten saged dipungrayang. Pangandikan menika saged dipuntampi dening indera pangrungu (talingan)..</p> <p><i>Sinestesia</i> “misuh – misuh kasar” ginanipun kangge nedahaken raos duka. Imel duka amargi boten saged manggihaken alamat selingkuhan garwanipun, anggenipun duka ngginakaken tembung – tembung ingkang boten sae.</p>
30.	<p>Thit...thit... Lamunane Arum ambyar keganggu dening swara tilpun. Bathuke Arum megkerut, sebab ana nomer anyar mlebu. Kanthi rangu – rangu tilpun diangkat.</p>																		<p><i>Alus</i> dipuntampi indera panggrayang (kulit). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “swara” satemah ngalami ewah-ewahan teges</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	“Halo?” swarane Arum alus. (KSLJ/edisi 07/kc 02).																		<p>amargi diunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga tegesipun ukara “swarane Arum alus” tegesipun inggih menika “swantnipun Arum ing tilpun sareh” sanes “swanten ingkang wujudipun alus” amargi swantenipun tiyang menika boten saged dipuntampi dening indera panggrayang ananging saged dipunmirengaken mawi indera pangrungu (talingan).</p> <p><i>Makna afektif: sinestesia</i> “swarane Arum alus” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Arum ingkang anggenipun nampi tilpun kanthi swanten ingkang sareh.</p> <p><i>Sinestesia</i> “swarane Arum alus” ginanipun ngalusaken teges supados langkung sopan. Paraga Arum anggenipun nampi tilpun kanthi swanten ingkang sareh, boten sinambi duka supados boten mranani manahipun Imel.</p>
31.	Thit...thit... Lamunane Arum ambyar keganggu dening swara tilpun. Bathuke Arum megkerut, sebab ana nomer anyar mlebu. Kanthi rangu – rangu tilpun diangkat.	√								√				√					<p><i>Landhep</i> dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “omongane” satemah ngalami ewah-</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	<p>“Halo?” swarane Arum alus. Ngerti tilpune diangkat, Imel wis ra bisa nahan emosine.</p> <p>“Heh, wanita murahan, prawan kasep sing bisane mung ngrebut bojone wong liya, dak jaluk supaya kowe ora ganggu bojoku meneh, “ omongane Imel landhep.</p> <p>Arum meneng, ora bisa wangsulan apa – apa. Banjur tilpun dipateni ngono wae.</p> <p>“Sing diomongke Imel pancen bener, aku pancen wanita murahan sing wis ngrebut bojone wong liya, “ bantine Arum. Pikirane Arum kuwur. Dheweke jan – jane pengen sesambungan sing ora samesthine iki dipungkasi, nanging katresnane marang Baskara ora bisa dipunggel ngono wae.</p> <p>(KSLJ/edisi 07/kc 02).</p>																		<p>ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga tegesipun “omongane Imel landhep” inggih menika “pangandikanipun Imel nglarakaken manah” sanes ateges “pangandikanipun Imel ladhep kados peso” amargi pangandikan menika boten saged dipungrayang. Pangandikan menika saged dipuntampi dening indera pangrungu (talingan).</p> <p><i>Makna Afektif: sinestesia</i> “omongane Imel landhep” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Imel ingkang duka kaliyan Arum amargi Arum sampun ngrebut garwanipun saengga anggenipun ngendika ing tilpun nglarakaken manah. Tembung “landhep” wonten ing ukara menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang (kulit) dados indera pangrungu. Saengga tegesipun “omongane Imel landhep” inggih menika “pangandikanipun Imel nglarakaken manah” sanes ateges “pangandikanipun Imel ladhep kados peso” amargi pangandikan menika boten saged dipungrayang. Pangandikan menika saged dipuntampi dening indera pangrungu</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			(talingan). <i>Sinestesia</i> “omongane Imel landhep” ginanipun kangge nedahaken raos duka. Imel cemburu amargi Arum sampun ngrebut Baskara, Imel duka kaliyan Arum saengga pangandikanipun Imel ing tilpun nglarakaken manah.
32.	Nalika Imel lagi seneng – seneng karo Yudi, adoh ing pesisir Kidul, Baskara lan Arum lagi lungguhan ing sandinge watu item ing pulo kang mapan ana satengahe segara Pulo Drini. Sesawangan seger katon ngupengi papan kuwi. Papan kang mencil adoh lor, adoh kidul. Sepi. Mung swara angin lan jumejlure ombak sing keprungu. Benua Ustrali katon lamat – lamat saka papan kuwi, adoh ing sabrang kana, ing suwalike samudra Indonesia. Papane pancen asri, lan adoh saka polusi (KSLJ/edisi 05/kc 49).			√							√						√		<i>Seger</i> dipuntampi indera pangraos (ilat). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “sesawangan”. Satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga tegesipun “sesawangan seger” sanes ateges “pemandanganipun raosipun manis” ananging dados “sesawanganipun endah. Sesawangan menika boten saged dipuntampi dening indera pangraos ananging saged dipuntampi dening dening indera pandulu (netra). <i>Makna referensial</i> : katingal saking tembung “sesawangan” saha “seger”. Tembung “sesawangan” gadhah <i>referensi</i> inggih menika “raos seger kadosta raosipun es”. Ananging ing ukara menika

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p>tembung “seger” gadhah teges endah, nengsemaken. Tembung “seger” dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga tegesipun “sesawangan seger” sanes ateges “sesawanganipun raosipun manis” ananging dados “sesawanganipun endah, nengsemaken. Sesawangan menika boten saged diuntampi dening indera pangraos ananging saged dipuntampi dening dening indera pandulu (netra).</p> <p><i>Sinestesia</i> “sesawangan seger” ginanipun: kangge maringi gambaran. Pangripta nggambaraken bilih papan wonten ing cariyos menika endah, nengsemaken manah.</p>
33.	<p>Aku njaluk ngapura,” ujure Imel lirik.</p> <p>“Dadi bener kowe nggarbini?” Baskara nandhesake.</p> <p>“Aku durung yakin, nanging mbokmenawa iya.”</p> <p>“ Ana priya liya sajroning uripmu? Yen kasunyatan pancen ngono tenan, geneya kowe ora kandha kawit wingi – wingi? Geneya kowe tega nggantung aku, nyiksa aku kanthi wektu semono</p>	√								√				√					<p><i>Kasar</i> dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “omongane” satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga tegesipun “omongane Baskara kasar” inggih menika “pangandikanipun Baskara boten sae” sanes ateges “pangandikanipun Baskara</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	suwene?” omongane Baskara kasar. (KSLJ/edisi 09/kc 33).																		<p>wujudipun kasar” amargi pangandikan menika boten saged dipungrayang. Pangandikan menika saged dipuntampi dening indera pangrungu (talingan).</p> <p><i>Makna Afektif: sinestesia</i> “omongane Baskara kasar” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Baskara ingkang duka amargi pirsu Imel nggrabini kaliyan tiyang sanes. Tembung “kasar” wonten ing ukara menika ngalami ewah – ewahan tegesam argi dipunpindahaken saking indera panggrayang (kulit) dados indera pangrungu. Saengga tegesipun “omongane Baskara kasar” inggih menika “pangandikanipun Baskara boten sae” sanes ateges “pangandikanipun Baskara wujudipun kasar” amargi pangandikan menika boten saged dipungrayang. Pangandikan menika saged dipuntampi dening indera pangrungu (talingan).</p> <p><i>Sinestesia</i> “omongane Baskara kasar” ginanipun kangge nedahaken raos duka. Baskara duka kaliyan Imel amargi mangertos Imel nggarbini kaliyan tiyang sanes.</p>
34.	“Anda siapa?” wartawan mau nyawang Prima.	√								√				√					<p><i>Kasar</i> dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ananging tegesipun</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	<p>“Saya guru les.”</p> <p>“Ooo Pak Guru. Yang di les Mbake?” mripate wartawan enom mau nglirik nakal Divina. Nyemoni.</p> <p>“Ya.”</p> <p>“Juga Guru?”</p> <p>“Ya.”</p> <p>“Dimana?”</p> <p>“SMA Negeri 2 Wonosegoro.”</p> <p>“ Nah, kalau begitu Pak Guru juga tahu kasus penyimpangan proyek Diknas?</p> <p>“Wah, itu bukan urusan saya. Urusan saya mengajar, ”</p> <p>wangsulane Prima kasar, setengah nyentak.</p> <p>(KSLJ/edisi 14/kc 51).</p>																		<p>ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pangrungu (talingan) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “wangsulane” satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pangrungu. Saengga tegesipun “wangsulane Prima kasar” inggih menika “Prima anggenipun mangsuli pitakenan kanthi kasar” sanes ateges “wangsulanipun Prima wujudipun kasar” amargi pangandikan menika boten saged dipungrayang. Pangandikan menika saged dipuntampi dening indera pangrungu (talingan).</p> <p><i>Makna Afektif: sinestesia</i> “wangsulane Prima kasar” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Prima ingkang duka amargi dipundedes terus - terusan kaliyan wartawan. Tembung “kasar” wonten ing ukara menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang (kulit) dados indera pangrungu. Saengga tegesipun “wangsulane Prima kasar” inggih menika “Prima anggenipun mangsuli pitakenan kanthi kasar” sanes ateges</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p>“wangsulanipun Prima wujudipun kasar” amargi pangandikan menika boten saged dipungrayang. Pangandikan menika saged dipuntampi dening indera pangrungu (talingan).</p> <p><i>Sinesthesia</i> “wagsulane Prima kasar” ginanipun kangge nedahaken raos duka. Prima duka amargi dipundedes terus - terusan kaliyan wartawan.</p>
35.	<p>“Disini tidak ada wartawan kan?” kandhane Marsana karo jenggilengan.</p> <p>“Ngacunga Pak Prim, mengko Marsana rak pucet raine,” panggodhane Prajaka marang Prima”.</p> <p>“Prima nendhang sikile Prajaka seru, banjur ndumuk lambene, gawe sandhi supaya meneng. (KSLJ/edisi 17/kc 2).</p>							√		√								√	<p><i>Seru</i> dipuntampi dening indera panggrungu (talingan) ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “nendhang” satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangrungu dados indera pandulu. Saengga tegesipun “Prima nendhang sikile Prajaka seru” inggih menika “Prima anggenipun nendhang sukunipun Prajaka kiya sanget/kenceng” sanes ateges “Prima anggenipun nedhang sukunipun Prajaka kanthi swanten ingkang seru” amargi nendhang suku menika boten saged dipuntampi dening indera pangrungu ananging saged dipuntampi dening indera pandulu.</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p><i>Makna Afektif: sinestesia</i> “nendhang sikile Prajaka seru” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Prima ingkang duka amargi dipungodha dening Prajaka. Tembung “seru” wonten ing ukara menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangrungu dados indera pandulu. Saengga tegesipun “Prima nendhang sikile Prajaka seru” inggih menika “Prima anggenipun nendhang sukunipun Prajaka kiyat sanget/kenceng” sanes ateges “Prima anggenipun nedhang sukunipun Prajaka kanthi swanten ingkang seru” amargi nendhang suku menika boten saged dipuntanggepi dening indera pangrungu ananging saged dipuntampi dening indera pandulu.</p> <p><i>Sinestesia</i> “nendhang sikile Prajaka seru” ginanipun kangge nyangetaken teges. Tembung “seru” gadhah teges bilih ingkang seru menika sanes swantenipun Prajaka ananging Prima nendhang sukunipun Prajaka kanthi kiyat/kenceng, amargi Prajaka sampun nggodha Prima</p>
36.	Saka kamar Ibuke keprungu musik larut malam nembangake				√					√					√				<p><i>Enak</i> dipuntampi dening indera pangraos (ilat). Ananging tegesipun ngalami</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	<p>lagu keroncong senengane Bu Indah:</p> <p>“.... Bunga mawar darimu..../ yang kubawa sebagai gantimu..../ Untuk menjaga hati yang rindu..../.... mawar merah kasihku....</p> <p>“Ah, sanajan selerane Ibu jadul nanging pancen lagune enak nang kuping, batine Prima.”</p> <p>(KSLJ/edisi 19/kc 51).</p>																		<p><i>pertukaran tanggapan</i> indera amargi dipungayutaken kaliyan tembung “lagune” satemah ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pangrungu. Saengga tegesipun “lagune enak” sanes ateges “tembangipun raosipun eca” ananging “tembangipun sekeca dipunmirengaken” amargi tembang menika boten saged dipuntampi dening indera pangraos (ilat) ananging saged dipuntampi dening indera pangrungu (talingan).</p> <p><i>Makna afektif: sinestesia</i> “lagune enak”. minangka <i>tanggapan/reaksi</i> saking Prima saksampunipun mireng tembang saking kamar Ibunipun. Prima ngalem tembangipun menika sekeca dipunmirangaken. Tembung “enak” ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pangrungu. Saengga tegesipun “lagune enak” sanes ateges “tembangipun raosipun eca” ananging “tembangipun sekeca dipunmirengaken” amargi tembang menika boten saged dipuntampi dening indera pangraos (ilat) ananging saged dipuntampi dening indera</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p>pangrungu (talingan).</p> <p><i>Sinestesia</i> “lagune enak” ginanipun kangge nedahaken raos remen. Prima menika remen kaliyan tembang saking kamar Ibunipun amargi sekeca dipunmirengaken.</p>
37.	Ora mokal, nalika Marsana ketemu para mantan petinggi legislatif mau swasana amyep tanpa greget. (KSLJ/edisi 20/kc 51).			√							√						√		<p><i>Anyep</i> dipuntampi indera pangraos (ilat). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “swasana”. Satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga tegesipun “swasana anyep” sanes ateges “swasananipun raosipun anyep” ananging dados “swasananipun namung biasa kemawon”. Swasana menika boten saged dipuntampi dening indera pangraos ananging saged dipuntampi dening dening indera pandulu (netra).</p> <p><i>Makna referensial:</i> katingal saking tembung “swasana” saha “anyep”. Tembung “swasana” gadhah <i>referensi</i> inggih menika “boten wonten raosipun”. Ananging ing ukara menika tembung “anyep” gadhah teges “biasa kemawon”.</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p>Tembung “anyep” dipunpindahaken saking indera pangraos dados indera pandulu. Saengga tegesipun frasa “swasana anyep” sanes ateges “swasananipun raosipun anyep” ananging dados “swasananipun biasa kemawon”. Swasana menika boten saged dipuntampi dening indera pangraos ananging saged dipuntampi dening dening indera pandulu (netra).</p> <p><i>Sinesthesia</i> “swasana nayep” ginanipun: kangge maringi gambaran. Pangripta nggambaraken bilih pepanggihan antawisipun Marsana kaliyan para petinggi legislatif menika namung biasa kemawon tanpa greget.</p>
38.	Pancen, jeksa edan tenan. Wis kaping pira wae jeksa Soni mara menyang ngomah. Kejaba ngejak rembugan dhuwit sogok uga kaping wola – wali ngejak Anita kencan menyang hotel. Nanging Anita nolak alus pangajak kurang ajar kuwi. (KSLJ/edisi 21/kc 51).		√							√			√						<p><i>Alus</i> dipuntampi dening indera panggrayang (kulit). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “nolak”. Satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pandulu. Saengga tegesipun frasa “nolak alus” tegesipun “anggenipun nolak kanthi cara ingkang sareh” sanes “ingkang dipuntolak menika wujudipun alus”.</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<p><i>Makna afektif: sinestesia “nolak alus”. minangka reaksi/tanggapan saking Anita ingkang boten purun dipunajak kencan. Anita anggenipun nolak panjakaipun kanthi cara ingkang alus. Tembung “alus” ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pandulu. Saengga tegesipun ukara “Anita nolak alus pangajak kurang ajar kuwi” tegesipun inggih menika Anita nolak kanthi cara ingkang sareh pangajakipun Pak Jeksa” sanes “ingkang dipuntolak menika wujudipun alus”.</i></p> <p><i>Sinestesia “nolak alus” ginanipun: ngalusaken teges supados langkung sopan. Anita anggenipun nolak pangajakipun Pak Jeksa kanthi cara ingkang sareh, supados boten damel kuciwa ingkang nagajak.</i></p>
39.	Metu saka ruang sidang pengadilan Pak Dibyo diamping – ampingi para pegawe Diknas sing saben wektu giliran padha nekani sidhang saperlu menehi panyengkuyung marang pandhuwure.								√	√			√						<p><i>Lirih dipuntampi dening indera panggrungu (talingan) ananging tegesipun ngalami pertukaran tanggapan kaliyan indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “ngambung” satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken</i></p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	<p>Ing njaba Divina uwis methukake Bapake banjur ngambung tangane Pak Dibyo lirih</p> <p>“Lho kowe kok ora sekolah?”</p> <p>Pak Dibyo aruh - aruh.</p> <p>“Libur semester kan Pa,”</p> <p>wangsulane Divina.</p> <p>(KSLJ/edisi 22/kc 51).</p>																		<p>saking indera pangrungu dados indera panggrayang. Saengga tegesipun “Divina ngambung tangane ” Pak Dibyo lirih” inggih menika “Divina anggenipun ngaras astanipun Pak Dibyo alon” sanes ateges “Divina anggenipun ngaras astanipun Pak Dibyo kanthi swanten ingkang lirih” amargi ngaras asta menika menika boten saged dipuntampi dening indera pangrungu ananging saged dipuntampi dening indera panggrayang.</p> <p><i>Makna Afektif: sinestesia</i> “ngambung tangane Pak Dibyo lirih” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Divina saksampunipun pirsa Pak Dibyo medal saking ruang sidang. Tembung “lirih” wonten ing ukara menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangrungu dados indera panggrayang. Saengga tegesipun “Divina ngambung tangane ” Pak Dibyo lirih” inggih menika “Divina anggenipun ngaras astanipun Pak Dibyo alon” sanes ateges “Divina anggenipun ngaras astanipun Pak Dibyo kanthi swanten ingkang lirih” amargi ngaras asta menika menika boten saged dipuntampi dening indera pangrungu ananging saged</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			dipuntampi dening indera panggrayang. <i>Sinesthesia</i> “ngambung tangane Pak Dibyo lirih” ginanipun: kangge ngalusaken teges supados langkung sopan. Divina ngaras astanipun Bapakipun saksampunipun mangertos Bapakipun sampun medal saking ruang sidang, amargi Divina kedah kurmat kaliyan Bapakipun
40.	<p>“Piye Gus?” jeksa Soni nyedhaki Agus.</p> <p>“Menawi kirang dospundi ta Pak? Ngomah niku pun boten gadhah napa – napa saestu je.</p> <p>“Terus karepmu pira?”</p> <p>“ Kados anggen kula matur wingi Pak, gangsal. “Anita nyaut.</p> <p>“Limang yuta? Walah, dhuwit semono ki tekan ngendi?” Soni nyawang Anita kaya arep ngulu awake wanita lencir iku.</p> <p>Anita nyawang Prima sing sendhe – sendhe tembok.</p> <p>“Dospundi njih Pak Prima?”</p> <p>“ Pun penggalih rumiyin Mbak.”</p> <p>“ Kowe sapa?” Soni mencerengi Prima.</p> <p>“Kula rencange Mas Agus.”</p>							√		√				√					<p><i>Seru</i> dipuntampi dening indera panggrungu (talingan) ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pandulu (netra) amargi dipungayutaken kaliyan tembung “disenggol” satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangrungu dados indera pandulu. Saengga tegesipun “lengene Prima disenggol seru” inggih menika “Soni anggenipun nyenggol lengenipun Prima kiyat sanget” sanes ateges “Soni anggenipun nyenggol lengenipun Prima kanthi swanten ingkang seru” amargi nyenggol lengen menika boten saged dipuntampi dening indera pangrungu ananging saged dipuntampi dening indera pandulu.</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	Ora usah melu – melu,” lengene Prima disenggol seru. Prima babrak raine. Nanging cepet dileremake. (KSLJ/edisi 21/kc 51).																		<p><i>Makna Afektif: sinestesia</i> “lengene Prima disenggol seru” minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Soni ingkang boten remen menawi Prima nderek nyampuri urusanipun Soni kaliyan Agus. Tembung “seru” wonten ing ukara menika ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera pangrungu dados indera pandulu. Saengga tegesipun “lengene Prima disenggol seru” inggih menika “Soni anggenipun nyenggol lengenipun Prima kiyat sanget” sanes ateges “Soni anggenipun nyenggol lengenipun Prima kanthi swanten ingkang seru” amargi nyenggol lengen menika boten saged dipuntampi dening indera pangrungu ananging saged dipuntampi dening indera pandulu.</p> <p><i>Sinestesia</i> “lengene Prima disenggol seru” ginanipun kangge nyangetaken teges. Tembung “seru” gadhah teges bilih ingkang seru menika sanes swantenipun Soni ananging Soni anggenipun nyenggol lengenipun Prima kanthi kiyat/kenceng.</p>
41.	“Nggak usah mikir warna – warna Vin. Muga – muga Pak Dibyo enggal ditangguhake sawise Bu Kus		√							√			√						<p><i>Alus</i> dipuntampi dening indera panggrayang (kulit). Ananging tegesipun ngalami <i>pertukaran tanggapan</i> kaliyan indera pandulu (netra) amargi</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	<p>kondur,” Prima nyekel tangane Divina. Ngrerimuk atine. Kenya ayu iku manthuk, banjur ngusap pipine, ngilangi iluhe sing mili. “Nih, Vin. Minum dulu,” Prima ngulungake aqua sing dijupuk saka njero tase.</p> <p>Divina nampani alus.</p> <p>“Makasih, Pak.”</p> <p>(KSLJ/edisi 27/kc 51).</p>																		<p>dipungayutaken kaliyan tembung “nampani”. Satemah ngalami ewah-ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pandulu. Saengga tegesipun frasa “nampani alus” sanes ateges “ingkang dipuntampi menika wujudipun alus” ananging ateges “anggenipun nampi aqua kanthi alon”. Nampi aqua menika boten saged dipuntampi dening indera panggrayang (kulit) ananging saged dipunpirsani mawi netra.</p> <p><i>Makna afektif: sinestesia</i> “nampani alus”. minangka <i>reaksi/tanggapan</i> saking Divina ingkang dipunparingi aqua kaliyan Prima. Tembung “alus” ngalami ewah – ewahan teges amargi dipunpindahaken saking indera panggrayang dados indera pandulu. Saengga tegesipun frasa “nampani alus” sanes ateges “ingkang dipuntampi Divina menika wujudipun alus” ananging ateges “Divina anggenipun nampi aqua kanthi alon”. Nampi aqua menika boten saged dpuntampii dening indera panggrayang (kulit) ananging saged dipunpirsani mawi netra.</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
																			<i>Sinestesia</i> “nampani alus” ginanipun: ngalusaken teges supados langkung sopan. Divina anggenipun nampi aqua saking Prima kanthi sae, alon, supados boten damel cubriya ingkang maringi.

KATRANGAN TABEL:

(√) : wontenipun panganggening jinis, *makna* saha ginanipun *sinestesia*

1 : nomer urut *data*

2 : *data* ingkang ngemot panganggening *sinestesia*

Jinis *Sinestesia*

3 : indera panggrayang dados indera pangrungu

4 : indera panggrayang dados indera pandulu

5 : indera pangraos dados indera pandulu

6 : indera pangraos dados indera pangrungu

7 : indera pangganda dados indera pangrungu

8 : indera pandulu dados indera pangrungu

Tabel salajengipun

9 : indera pangrungu dados indrea pandulu

10 : indra pangrungu dados indra panggrayang

Makna

11 : *Afektif*

12 : *Referensial*

13 : *Kolokatif*

Ginanipun Sinestesia

14 : ngalusaken teges supados langkung sopan

15 : kangge nedahaken raos duka

16 : kangge nedahaken raos remen

17 : kangge nedahaken raos boten remen

18 : kangge maringi gambaran

19 : kangge nyangetaken teges

Tabel salajengipun

DAFTAR CEKAKAN:

KSLJ : *Kidung Sukma Larasing Jiwa*

PG : *Pak Guru*

Kc : kaca